

4. ตรวจตราแยกกระถางที่เป็นโรคออก หรือตัดส่วนที่เป็นโรคออกจนถึงเนื้อดี แล้วป้ายยาบริเวณที่เป็นแผล

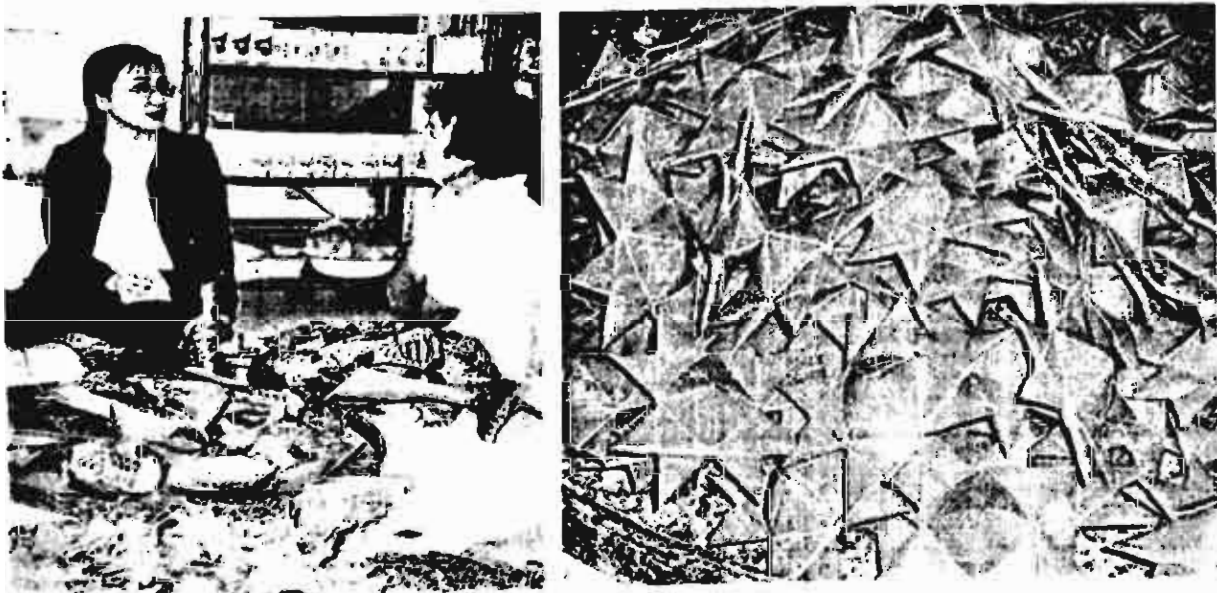
5. เก็บเกี่ยว ลักษณะช่อดอกที่ตัดได้ ดอกต้องบาน $\frac{3}{4}$ ของช่อดอก จะตัดได้ในระยะเหลือดอกตูมที่ปลายช่อ 1-2 ดอก ตัดดอกในช่วงเช้ามีด โดยใช้มือหักกดที่โคนก้านช่อ หรือใช้กรรไกรที่สะอาด

ข้อสรุปเบื้องต้น กระบวนการผลิตงานเกษตรกรรม สามารถจำแนกขั้นตอนจากการลงไปสัมภาษณ์ มีดังนี้ 1) เตรียมอุปกรณ์ เครื่องมือ เพื่อการผลิตงานเกษตร; เพาะปลูก, เลี้ยงสัตว์ 2) วิธีการเพาะพันธุ์ เพาะปลูก การขยายพันธุ์ 3) การใช้เทคโนโลยี และการผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิม การบำรุงรักษา การให้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และ 4) การจัดเก็บผลผลิต การจัดการทางการตลาดและปัญหาการเกษตร

1.2 หมวดยาชีพการผลิตงานฝีมือหรืองานช่าง

ผู้วิจัยเลือกจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สุพรรณบุรี และอ่างทอง เป็นแหล่งในการศึกษา เนื่องจากมีความเห็นว่า จังหวัดเหล่านี้อุดมสมบูรณ์ด้วยวัฒนธรรม และสามารถพิจารณาวิถีชาวบ้านได้ง่าย ตลอดจนเป็นจังหวัดที่ใกล้กรุงเทพมหานคร

รูปภาพ 8 ผู้สูงอายุ เจ้าของงานสานปลาตะเพียนกับผู้วิจัย

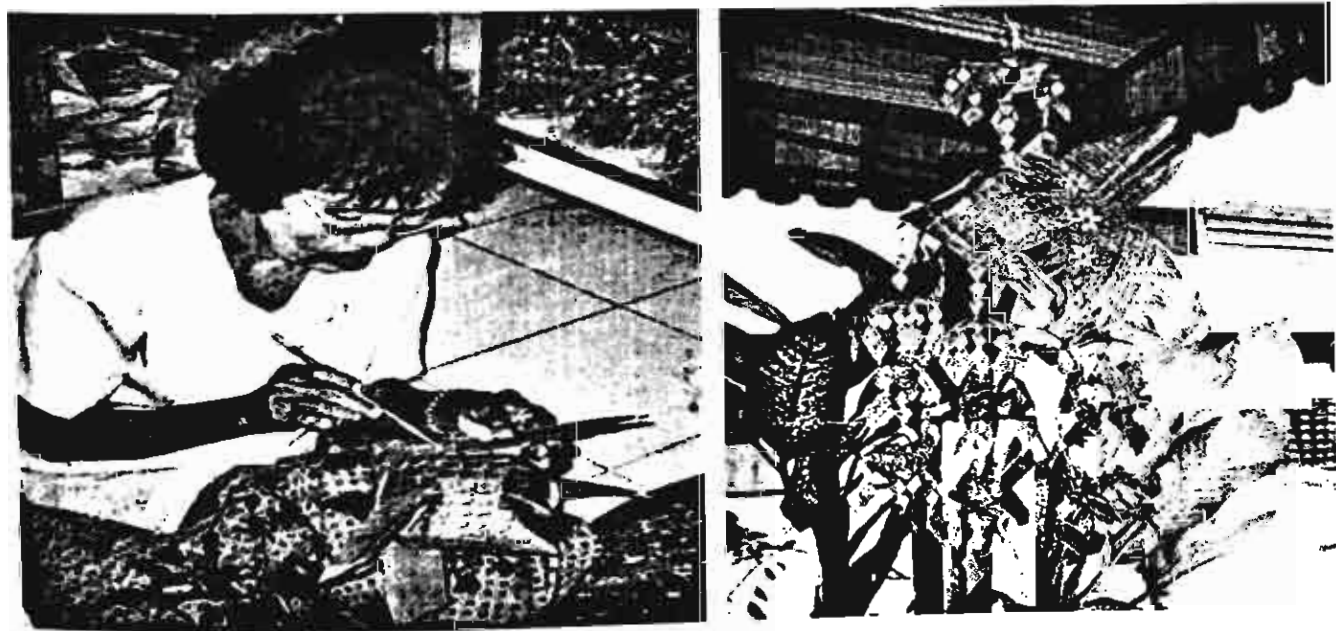
1.2.1 งานสานปลาตะเพียนที่หัวแหลม และบางปลาหมอ

ปลาตะเพียนที่ใช้ให้เด็ก ๆ ได้ดูได้เล่นเพื่อเป็นการฝึกสายตาเหนือเปลเด็กทารก เป็น

เครื่องแขวนบนเพดานบ้าน และสัญลักษณ์ที่ได้บุตรหลาน ต่อมาเป็นสื่อสัญลักษณ์ของความมั่งคั่ง อย่างไรก็ตาม การสานปลาตะเพียนเพื่อวางเหนือเปลเด็กจะมีลักษณะครึ่งตัว เป็นปลากระมังซึ่งสานง่ายกว่า ส่วนปลาตะเพียนนั้นต้องสานเต็มตัว การสานปลาตะเพียนโบราณ ตำบลหัวแหลม จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นสินค้าที่ระลึกของกรุงเก่า

อาชีพสานปลาตะเพียนที่ป่าทองพูนทำนี้สืบต่อกันมากกว่า 100 ปี ตั้งแต่ปู่ย่าตายาย และตอนนี้ป้าก็อายุ 70 ปี แล้ว เนื่องจากการสานไม่ยากลำบากอะไร และเป็นงานเบาๆ ดังนั้น จึงมีนักเรียนราชภัฏ นักเรียนจากสถานที่ต่างๆ เคยมาขอความรู้จากป้า และป้าก็สอนให้ ไปสาธิตวิธีการทำเหมือนกันแต่ไม่บ่อย ส่วนวัตถุดิบ ใช้ใบลานซึ่งซื้อจากกบินทร์บุรี จ. ปราจีนบุรี เขานำมาส่งให้ถึงที่ จ. อยุธยา จัดเก็บหรือแพคเป็นรูปของ ซองละ 300 บาท เทียวละ 200 ซอง แล้วป่าทองพูนจะมาแบ่งปันขายให้ชาวบ้านข้างๆ บ้านละ 10 ซอง ขายปลีกซองละ 350 บาท

รูปภาพ 9 ผู้สูงอายุกำลังระบายสีปลาตะเพียน และโมบายตะเพียน

ส่วนป้าอำภา ชาวสุพรรณบุรี เป็นหนึ่งในผู้ที่สืบสานสานปลาตะเพียน ให้แนวคิดที่ว่า เมื่ออายุมากๆ ก็ไม่รู้ว่าจะไปทำงานอะไรแบบหนุ่มๆ สาวๆ ได้ ออกไปเที่ยวที่ จ. พระนครศรีอยุธยา ก็ได้เห็นปลาตะเพียนที่ทำจากใบลานแขวนให้นักท่องเที่ยวดู จึงได้ความคิดจากตรงนั้นเองที่จะนำความรู้ที่เรามีตอนเด็กที่พ่อแม่เคยสอนให้เราได้ สานปลาตะเพียน นก ตะกร้อ และยังมีการทำม้าจากก้านกล้วย การทำดาบจากก้านมะพร้าว การสานปลาตะเพียนนั้น แทบทุกคนสามารถทำได้

กระบวนการทำงาน

1. กรีดใบลาน ปลาตะเพียน 1 ตัว ใช้ ใบลาน 4 ใบ 2 ก้าน
2. ลงลายทาสี เช่น สีแดง เขียว ชมพู โดยใช้ฟู่กันจีนเบอร์ใหญ่ การลงสีจะทาทีเดียว แบบเดียวให้เสร็จ เป็นชุดๆ ไป ส่วนการเขียนลาย จะใช้ฟู่กันหัวเล็ก ในการเขียนลาย เขียนลายตัวละ 10 นาทีต่อปลา 1 ตัว สำหรับลวดลายบนตัวแม่และลูกปลานั้น ใช้เทคนิคเฉพาะตัวปลาที่ออกมาทุกตัวนั้นอาจจะไม่เหมือนกัน แล้วแต่ว่าเรานั้นจะสร้างปลาให้เป็นรูปแบบใด
3. จัดรูปโมบายปลาตะเพียนนั้น นำปลามาเข้าพวงโดยใช้ด้ายเรียงร้อยให้ถึงกัน ต้องดูความพอดีด้วย ปลาตะเพียนตัวใหญ่ 1 ตัว โดยมีกระโจม (หมวก) เพื่อเป็นส่วนที่กระจายลูกปลาตะเพียนออกไปในทิศทางต่างๆ จัดลูกปลาตะเพียน ให้ได้ขนาดที่เหมาะสม เช่น ลูกปลาตะเพียน 15 ตัว หรือลูก 12 ตัว หรือลูก 9 ตัว หรือลูก 3 ตัว "แม่ปลาตัวใหญ่นั้นเราจะให้ใช้ลูก 9 ตัว แกวละ 3 ตัว 3 แกว และมั่งคุดประดับเพื่อความสวยงามและเจริญรุ่งเรือง ส่วนแม่ปลาตัวเล็กนั้นเราจะใช้ลูกปลาทั้งหมด 6 ตัว แกวละ 2 ตัว จำนวน 3 แกว แล้วเติมแต้มด้วยมั่งคุดเช่นเดิม

สำหรับราคาขายก็จะแตกต่างกันไปขนาดตัวปลาตะเพียนและจำนวนปลาตะเพียน มีราคาตั้งแต่ 350 150 80 บาทตามลำดับ ปลาตะเพียนที่ลงลายด้วยสีแดงจะเป็นสีที่ขายดีที่สุดตามความเชื่อของคนไทยทั่วไป "ถูก-แพงขอแดงไว้ก่อน" ทำนองนั้น นอกจากจะสานปลาตะเพียนแล้ว ก็ยังสานปลาหมอ ปลากราย ปลาแป้น รวมทั้งโมบายนก ผีเสื้อ ปลา แต่โมบายเหล่านี้ก็ขายดีสู้ปลาตะเพียนไม่ได้

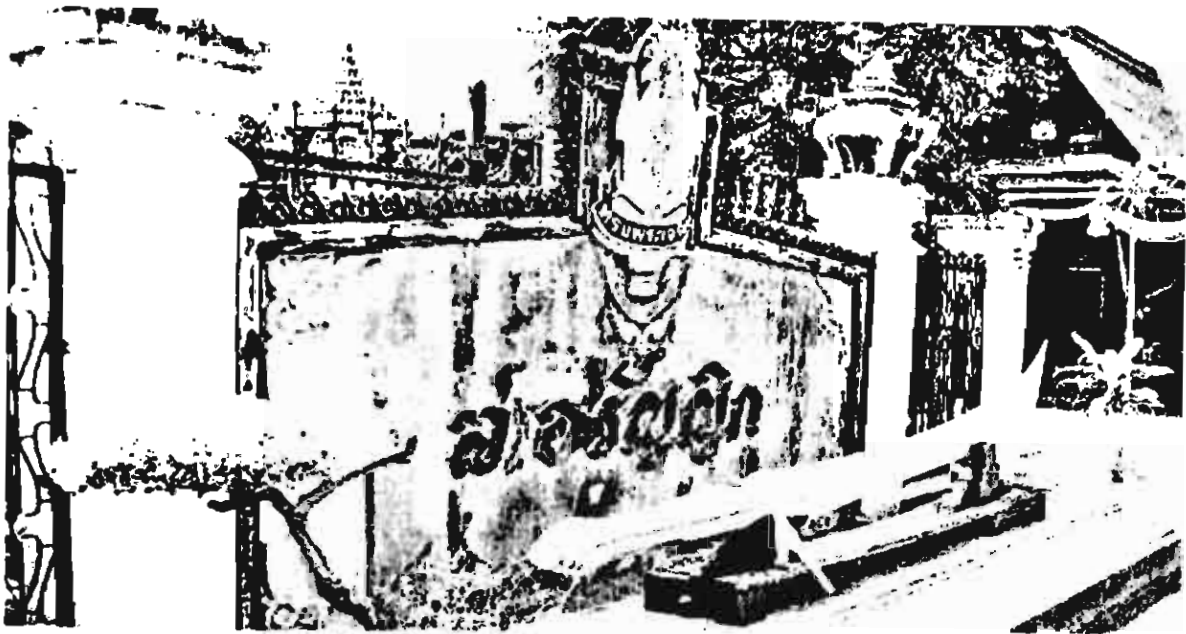
ส่วนการสนับสนุนจากภาครัฐ มีอยู่มาก แต่ไม่มีกำลังจะทำ เพราะทำกันแค่ 3 คน ตัวคุณป้าและหลาน 2 คน ขณะนี้มีการจ้างตามบ้านให้ไปช่วยสานปลาตะเพียน หรือตัวกระโจม (หมวก) ตัวละ 2 บาท 3 บาท 5 บาท ตามขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ ตามลำดับ ส่วนลวดลาย และสีสรรจะมาระบายเอง เพื่อจะได้ประหยัด

1.2.2 การทำมิดอรัญญิกที่นครหลวง

อาชีพตีมิดของชาวบ้านดันโพธิ์ไผ่หนอง ตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รู้จักกันในนามมิด "อรัญญิก" มีประวัติมากกว่า 100 ปี "นายเทา" หรือ "ขุนนราบริรักษ์" (ได้รับแต่งตั้งบรรดาศักดิ์ในสมัยรัชกาลที่ 5) และชาวเวียงจันทน์เป็นผู้นำครอบครัวย้ายถิ่นฐานมา โดยนำวิชาช่างสิบหมู่ คือ ช่างทอง ช่างตีมิด ติดตัวกันมาด้วย แต่ต่อมาเลิกทำทอง เหลือแต่การตีเหล็กอย่างเดียว เหล็กที่ดีส่วนใหญ่ทำเป็นมิดดาบและอาวุธ ตลอดจนเครื่องใช้อื่น ๆ ซึ่งมีคุณภาพดีมาก เมื่อทำเสร็จแล้วก็นำมาขายที่หมู่บ้านอรัญญิก จึงเรียกว่ามิด "อรัญญิก" สิ่งที่ยังคงสืบทอดกันมาตามขนบธรรมเนียมประเพณี เดิม คือ การ "ไหว้ครูบูชาเตา" ซึ่งทุกบ้านจะจัดขึ้นในวันพฤหัสบดีช่วงเช้าตรู่ของวันขึ้น 7 ค่ำ 9 ค่ำ ฯลฯ เดือนห้า (ประมาณ

เมษายน - พฤษภาคม) ตามแต่สะดวกเพื่อรำลึกถึงพระคุณครูบาอาจารย์และเพื่อความเป็นสิริมงคลของคนทั้งยังเป็นการปิดเป่าอุปัฏฐากเหตุต่าง ๆ ในการตีเหล็กด้วย

รูปภาพ 10 หมู่บ้านอรัญญิกกับสัญลักษณ์งานช่าง

งานของอรัญญิกเป็นโลหะ วัสดุที่ใช้กันมากที่นิยมใช้วัสดุอยู่ 3 ชนิด คือ เหล็ก ทอง เหลือง และทองแดง เครื่องเหล็กที่นิยมทำกันนั้น คือ เครื่องใช้ในครัวเรือนและการเกษตร เช่น มีดขวาน ค้อน เคียว ส้อม จอบ เสียม กรรไกร และกระดิ่ง ในการทำเครื่องเหล็กเหล่านี้ จะต้องใช้วิธีตีเป็นวิธีหลัก จากการสำรวจจากคสนามนั้น พบว่า งานช่างของชาวบ้านทำมีดอรัญญิก รับจ้างทำมีดตัดลูกนิมิต และ กริช ในพิธีกรรมต่างๆ โดยได้รับความรู้จากบรรพบุรุษ และพัฒนางานจากการทำงาน สำหรับวัสดุอุปกรณ์และแรงงานที่ใช้ ได้แก่ 1) เตาเผา (เตาเผาที่ใช้มีลักษณะฝังลงในดิน มีตะแกรงใส่ถ่าน) และเหล็กเส้น 2) สบลม เพื่อใช้เป่าไฟ 3) ค้อน ใช้เพื่อสำหรับตีมีด มีอยู่ 3 อัน 4) คนจับเหล็ก นายเตาคนนี้มีความสำคัญมาก เพราะหน้าที่นี้ต้องอยู่ใกล้กับไฟ 5) คนตี ประกอบด้วยคน 3 คน

รูปภาพ 11 กระบวนการขึ้นรูปมีด

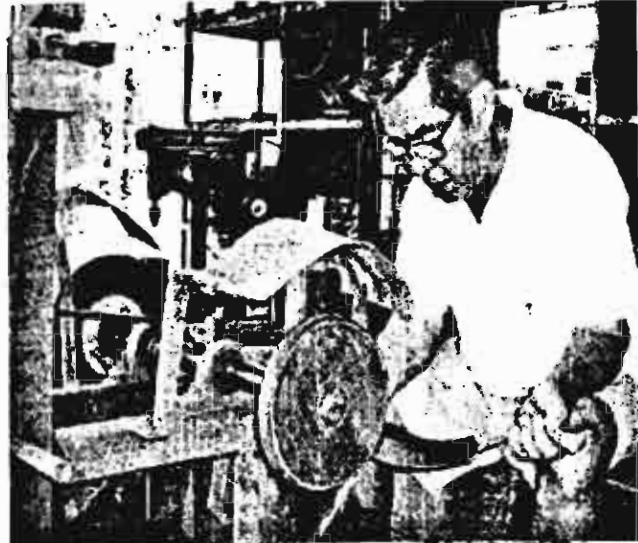
กระบวนการทำงาน

1. เริ่มจากการคัดเลือกเหล็กเส้นขนาดตามความเหมาะสม และตัดตามขนาดที่ต้องการ นำเหล็กเส้นที่ตัดเรียบร้อยแล้ว เผาไฟให้ร้อนจนเป็นสีแดงในเตา

เพื่อให้อ่อนตัวแล้วใช้คีมคิบนามาวางบนทั้งตีด้วยค้อนใหญ่ให้เป็นรูปทรงต่าง ๆ ตามที่ต้องการ นำเหล็กที่เผาไฟได้ที่แล้วมาตีขึ้นรูป

2. หลังจากขึ้นรูปเสร็จแล้วนำกลับไปเผาไฟซ้ำอีก และนำมาตีเพื่อตกแต่งอีกครั้งการตีข้างเขาคีเหล็กเป็นชิ้นงาน ส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มมากกว่าผู้สูงอายุ รับจ้างทำเพราะต้องใช้แรงมาก และการตีเหล็กนิยมตีช่วงเช้าเพราะต้องใช้เรี่ยวแรงมากกว่าตอนบ่าย การตัดเหล็ก เขาคีไฟ เหล็กแผ่นหนา 2 หุนครึ่งเท่ากับ 6 มม. แผ่นเหล็กมีพ้อค้ำมาส่ง เป็นเทคโนโลยีพื้นบ้าน ใช้ถ่านไม้ไฟเผาไฟตี (เพราะให้อุณหภูมิสูงกว่าไม้อื่น ๆ) ทำด้ามพะเนิน ด้ามค้อน ด้ามมีด ขึ้นรูปมีด ซึ่งในปัจจุบันค่อนข้างหายาก เเผาเหล็กจากถ่านไม้ไฟให้แดง แล้วตีเหล็ก ต้องเหวี่ยงกำลังสุดแรง เพื่อให้เป็นเหล็กกล้าต้องจุ่มน้ำมันเครื่อง / น้ำ ต้องใช้อุณหภูมิสูง ไม่มีการวัดอุณหภูมิอาศัยความชำนาญ ในการพิจารณา ในปัจจุบันมีบางรายใช้ค้อนไฟฟ้า ผ่อนแรง

รูปภาพ 12 กระบวนการทำมีดอรัญญิก

3. ตกแต่งให้มีความคม เผาไฟเพื่อชุบแข็งอีกครั้งหนึ่ง งานบางชิ้นต้องการความแข็งเป็นพิเศษในบางส่วน ซึ่งต้องนำไปชุบน้ำอีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่จะชุบน้ำนั้นจะต้องนำเอาส่วนที่ต้องการให้แข็งเผาไฟให้ร้อนแดงพอประมาณเสียก่อน ในกรณีที่ต้องการความแข็งโดยทั่วไปทั้งหมดของหัตถกรรมนั้น ๆ จะต้องนำไปชุบน้ำมัน ส่วนมากใช้น้ำมันเครื่องหรือน้ำมันเตา การชุบทั้งหมดนี้จะต้องอาศัยความรู้และความชำนาญเป็นพิเศษ งานหัตถกรรมจึงจะมีประสิทธิภาพ เครื่องเหล็กโดยเฉพาะมีด

4. ชุบผิวและถูด้วยตะไบ เพื่อให้ผิวเรียบ การเจีย ดบแต่งงานมีดให้ได้รูป ใช้แผ่นเจียลงภาคเพชรด้วยน้ำมันเบอร์หยาบ น้ำมันเบอร์ 70 ไล่เจียจนกระทั่งใช้น้ำมันเบอร์ละเอียด น้ำมันเบอร์ 220 ไล่ น้ำมันเบอร์ไปเรื่อย ๆ แล้วจึงตกแต่งเป็นครั้งสุดท้ายด้วย

5. นำไปเข้าด้าม เป็นขั้นตอนสุดท้าย การประกอบส่วนด้ามมีด (ด้ามมุก ด้ามไม้) มีคนรับจ้างกลึงทำเป็นอุตสาหกรรมครัวเรือน

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันได้มีการปรับตัวดัดไปหลายอย่าง เช่น การใช้สแตนเลสแทนเหล็กกล้า ซึ่งความแข็งแรงก็นับว่าใช้ได้ดีกว่าเหล็กกล้าด้วย ในส่วนของอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการตีเหล็กจากก้อนมือ ก็เปลี่ยนมาเป็นก้อนไฟฟ้า แต่เดิมถึงปัจจุบัน มีดอรัญญิก เป็นมีดที่มีชื่อเสียงอย่างมาก ด้วยเหตุนี้ จึงมีมีดจากแหล่งอื่น แอบแฝงเข้ามาในชื่อของมีดอรัญญิก และนำมาติดสติ๊กเกอร์ก็มีให้เห็นเป็นจำนวนมาก

นอกจากใช้เหล็กแล้ว สแตนเลสได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากและใช้เป็นวัตถุดิบการผลิตยังมีวัตถุดิบเครื่องทองเหลืองอีกชนิดหนึ่งที่นิยมในหมู่บ้านอรัญญิก หัตถกรรมที่ใช้ทองเหลืองเป็นวัสดุในการสร้างนั้น ที่นิยมกัน คือ ระฆัง เชิงเทียน ถาด และฆ้อง (ฆ้องราวและฆ้องวง) ชันลงหิน โดยมีขั้นตอนดังนี้ คือ 1) นำทองเหลือง ทองแดง มาผสมกับโลหะอีก 1 หรือ 2 ชนิด คือ เศษทองและดีบุก มาเผาในเตาซึ่งทำจากดินผสมแกลบเหมือนอิฐ หมกลงไปในถ่านไฟที่ร้อนจัดจนโลหะทั้งสามอย่างละลายเป็นเนื้อเดียวกัน จนหลอมเหลวแล้วจึงนำไปเทลงในเบ้าหลอมแบบรูปต่างๆ ตามลักษณะที่ต้องการ หลังจากนั้นจึงนำมาตกแต่งให้เรียบร้อย ที่มีน้ำหล่ออยู่เป็นแผ่นกลม 2) แล้วเอาไปเผาไฟอีกทีหนึ่ง พอได้ที่แล้วก็ลงมือตีแผ่ โดยใช้ก้อนขนาดใหญ่ ตีจนเนื้อทองแข็งดีไม่ออก ก็เอากลับสมถ่านไฟใหม่ พอได้ที่ก็นำเอาออกมาตีอีก ทำเรื่อยไปจนขึ้นเป็นรูปชิ้นตามขนาดที่ต้องการ การตีชิ้นต้องใช้ความชำนาญเป็นพิเศษ 3) ต่อจากนั้นก็นำชิ้นที่ดีเป็นรูปแล้วนั้นมาติดตกแต่งอีกทีหนึ่ง เรียกว่า "ดีลาย" 4) ชิ้นขัดเงา ซึ่งเรียกว่า "ลงหิน"

ในปัจจุบันการขัดด้วยหินได้เปลี่ยนไปเป็นใช้เบ้าแทน โดยทุบเบ้าหลอมให้ละเอียดผสมน้ำแล้วห่อผ้า ใช้ขัดแทนหิน เรียกว่า "เหยียบเบ้า" ถ้าต้องการให้เงามากยิ่งขึ้น ก็นำมาขัดกับเครื่องมือใหม่ที่ปั่น ด้วยไฟฟ้า ทายาแล้วขัดจนเป็นเงาอีกทีหนึ่ง นอกจากขันแล้ว ก็มีสิ่งอื่นอีก

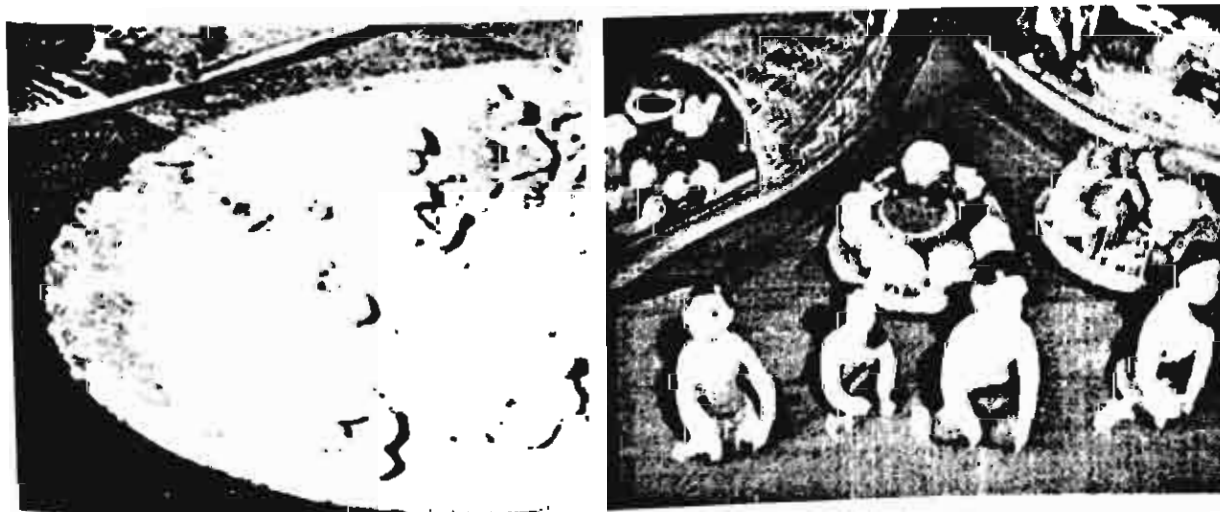
เช่น ฟาน ถาด เชิงเทียน ช้อน มีด ก็ใช้กรรมวิธีเดียวกัน แต่แตกต่างกันที่การตีหรือการหลอมเท่านั้น เครื่องโลหะลงหินไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันเท่าใดนักในปัจจุบัน

1.2.3 การปั้นตุ๊กตาชาววังที่ป่าโมก บางเสด็จ จังหวัดอ่างทอง

ปลายปี พ.ศ. 2518 วัดศาลาใต้ บางเสด็จ อำเภอบ้านแพรก อ่างทอง ประสบภาวะอุทกภัยตกอยู่ในสภาพอดอยาก ยากแค้นเพราะนาล่ม ต้องเหลากันรูปขายประทังชีวิต ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ขณะเสด็จพระราชดำเนินพระราชฐานมาประทับที่พระราชวังบางปะอิน จึงเสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมเยียนพสกนิกรผู้ยากไร้ แล้วพระราชทานศิลปาชีพปั้นตุ๊กตาชาววัง ศิลปะแขนงสำคัญในวังครั้งอดีตซึ่งตกทอดมา ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และเกือบสูญหายไปจากประวัติศาสตร์ศิลป์ของไทย ให้ชาวบ้านบางเสด็จในย่านวัดท่าสุทธาวาส ตำบลบางเสด็จ อำเภอบ้านแพรก เมื่อ พ.ศ. 2519 เพื่อให้เป็นอาชีพเสริมเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ราษฎร เดิมตำบลนี้มีชื่อว่าบ้านวัดศาลา เพื่อเป็นการระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณ จึงพร้อมใจกันเปลี่ยนชื่อบ้านวัดศาลาเป็นบ้านบางเสด็จ

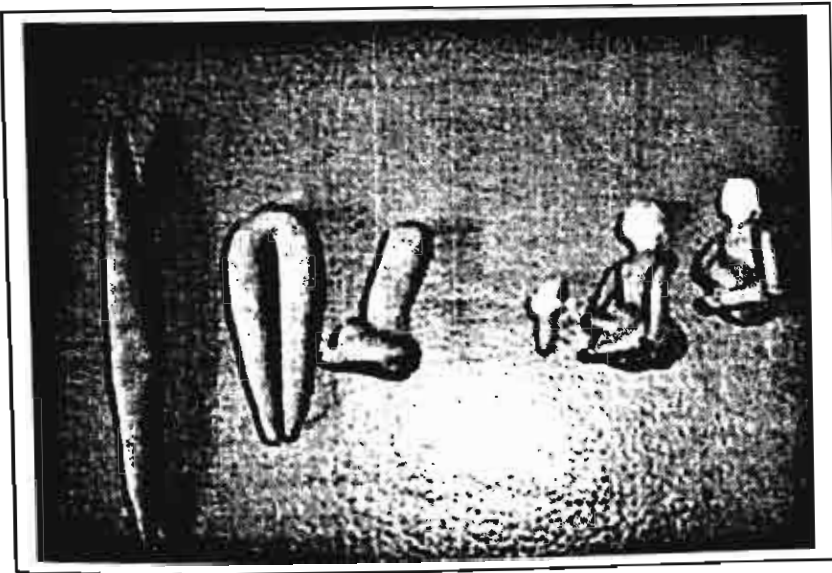
การปั้นตุ๊กตามีการรวมกลุ่มในรูปสหกรณ์โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ด้านหน้าวัดท่าสุทธาวาส ซึ่งจะจัดให้สมาชิกมาสาธิตการปั้นพร้อมกับจัดหาหน้ายในราคาที่ย่อมเยา ตุ๊กตาชาววังบางเสด็จที่แปรรูปแบบวิถีชีวิตจากรั้ววังมาเป็นวิถีชีวิตชาวบ้านชนบทไทยในอดีต ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นฝีมือผู้หญิง ส่วนผู้ชายที่พอจะเป็นงานนี้และช่วยได้บ้างก็เช่นปั้นผลไม้หรือทำตัวเรือไม้เล็กๆ นอกจากนี้ที่น่าสนใจคือ มีการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญแล้วเอามารวมกันประกอบเป็นชุด เช่น บางคนปั้นเรือ ปั้นผลไม้ ปั้นตัวคนทำทางต่างๆ เช่น ชุดเรือผลไม้หรือชุดอื่นๆ ตามแต่ลูกค้าจะต้องการ

รูปภาพ 13 งานปั้นที่ป่าโมก บางเสด็จ จ.อ่างทอง

งานปั้นถูกออกแบบตามการเล่นพื้นบ้านหรือตามประเพณีวัฒนธรรม เช่น ทำขวัญจากการอยู่ไฟหลังคลอด แห่นาค แห่เทียนพรรษา เรือไม้แจวลำเล็กๆ บรรทุกผักผลไม้ หนุมไทยติดอกในลีลาท่าแม่ไม้มวยไทย หรือเด็กหญิงชายหัวแกละ-โก๊ะ-เปี้ย-จุกกับการเล่นพื้นบ้าน เช่น ม้าก้านกล้วย วีรชาวสาร มอญซ่อนผ้า ชีม้่าส่งเมือง ปิดตาตีหม้อ ตีวงล้อ เป่ากบ โยน ระบบความคิดที่ออกมาในรูปตุ๊กตาชุดสุภาพ เช่น ไก่กามเพราะชน-คนงามเพราะแต่ง, อยู่บ้านท่านอย่านั่งดูตาย ปั่นวัวปั่นควายให้ลูกท่านเล่น

รูปภาพ 14 ขั้นตอนการปั้นงานตุ๊กตาชาววัง

กระบวนการทำงาน

1. เตรียมดิน เริ่มจากการขุดดินที่มาจากท้องนา แฉะๆ หมู่บ้าน ต้องขุดลึกๆ บางทีก็ลึกลงไป 3-4 ชั้นดิน นำมากรองคือละลายน้ำให้ตกตะกอนแล้วก็เอามาผสมน้ำนวด

2. นำดินที่เตรียมไว้มาปั้นเป็นรูปต่าง ๆ เช่น คน สัตว์ ที่

ต้องการให้เหมือนจริง การปั้นหัวคน กลมๆ ทำคอเป็นแกนแหลมๆ ไว้ จากนั้นมาปั้นตัวเป็นท่าทางต่างๆ ที่ต้องการ ซึ่งแต่ละคนจะไม่เหมือนกันเพราะไม่ได้ใช้พิมพ์ติดกันเอาเอง แล้วเอาหัวที่ปั้นไว้มาเสียบ เอาไปผึ่งลมให้แห้ง

3. เผา โดยนำตุ๊กตาที่เตรียมไว้มาเผาให้สุกเพื่อให้มีสภาพคงทนถาวรด้วยเตาไฟั้งโล่ชนิดธรรมดาที่ใช้หุงข้าวด้วยไฟอ่อน ๆ ปลอ่ยให้ตุ๊กตาร้อนจนสุกแดงเหมือนถ่านแล้วค่อยนำออกจากเตาปลอ่ยให้เย็นสีของตุ๊กตาจะเป็นสีแดงเหมือนสีหม้อใหม่ ถ้าสีออกดำจะต้องเผาใหม่อีกจนกว่าจะสุกดี กลุ่มเราจะมีเตาที่เผาด้วยกัน

4. การทาสี นำตุ๊กตาที่เผาสุกแล้วมาทาสีน้ำมันตามต้องการ

5. การประกอบตุ๊กตา นำตุ๊กตามาประกอบเข้ากับฐานไม้ที่เตรียมไว้แล้วบุด้วยผ้ากำมะหยี่ให้สวยงาม ตุ๊กตาชาววังเป็นผลิตภัณฑ์ที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการจัดทำเลียนแบบชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประเพณีไทย

ตุ๊กตาที่ปั้นนี้เอาไปส่งขายที่จตุจักรบ้าง ตลาดน้ำราชนกรีบ้าง ฝากขายที่ห้างสรรพสินค้าใน กรุงเทพฯ และมีคนมารับซื้อหรือมาสั่งทำ พอขายได้เงินแล้วก็จะแยกเอาไป แจกจ่ายว่าใครปั้นอะไร มาราคาเท่าไรก็แบ่งไป แต่บางบ้านเขาก็เอาไปขายเองไม่ได้ผ่านกลุ่ม ราคาขายเริ่มต้นที่ตุ๊กตาตัว น้อยๆ ตัวเดียว ราคา 5 บาท 10 บาท จนกระทั่งเป็นกลุ่มตุ๊กตา เป็นชุด แล้วแต่ชุดเล็กชุดใหญ่ เช่น เรือ-แม่ค้าตลาดน้ำราคา 45 บาท 55 บาท ม้าหมุนเด็กเล่นชุดละ 50 บาท แต่ละบ้านรายได้ไม่เท่ากัน แล้วแต่มีคนสั่งทำมากน้อยและมีฝีมือ บางครอบครัวก็ได้เดือนละเป็นหมื่น แต่เฉลี่ย แล้วก็เดือนละ 3,000 บาทเท่านั้น ถ้าทำทั้งครอบครัว มีรายได้ 4,000-5,000 บาท ซึ่งต้องมี อาชีพเสริมทำนา ทำกำนันรูป ทำอิฐ จึงจะอยู่ได้

1.3 งานอิสระ และ งานส่วนตัว

1.3.1 งานรับจ้าง

ออกเดินทางจากการสังเกตการณ์ภาคสนามบ้านคุณลุงแนบซึ่งทำมิดและกริชอรัญญิก ผู้วิจัยได้เดินทางมายังบ้านผู้สูงอายุอีกท่านหนึ่งซึ่งอยู่รั้วติดกัน บ้านคุณลุงประยูรซึ่งมีงานหลัก รับซื้อของเก่า ซ่อมเครื่องจักร โดยไปแวะตามบ้านต่างๆ รับของเก่าใส่รถกะบะ รับซื้อมา กิโลกรัมละ 4 บาท เอาไปส่งเข้าโรงงาน ได้กิโลกรัมละ 5 บาท เทียวหนึ่งจะได้ประมาณ 1500 กิโลกรัม (ตันห้า) หักค่าน้ำมัน ค่าใช้จ่ายต่างๆ เทียวหนึ่งจะได้ประมาณ 500 บาท ปัจจุบันการ รับจ้างทำได้ยากลำบากขึ้น เพราะคู่แข่งมากขึ้น ทำพอเท่าที่ทำได้ ตามกำลังเรี่ยวแรงที่มี เนื่องจากอยู่ในหมู่บ้านอรัญญิกมาแต่เกิด ฉะนั้น จึงมี อาชีพรองที่สำคัญอีกอย่างคือรับจ้างตัดเหล็ก ปอกมิดอรัญญิก โดยตัดเป็นท่อนๆ ขนาดความยาว 1 นิ้ว เพื่อใส่ด้ามมิด รับจ้างตัดครั้งละ 500 อัน อันละ 1 บาท งานเหล่านี้ทำมาแต่เกิด สืบสานต่อจากบิดามารดา

1.3.2 การทำกำนันรูปที่ป่าโมก บางเสด็จ

เมื่อนักวิจัยสำรวจงานปั้นตุ๊กตาชาววังแล้วออกจากวัดท่าสุทธาวาส ได้เดินทางลัดเลาะ มาตามถนนห่างกันประมาณกิโลเมตรเศษ จะเห็นชาวบ้านป่าโมก บางเสด็จ นั่งทำงานกันริม ถนน พวกเขาเหล่านั้นกำลังทำกำนันรูป ชาวบ้านบางเสด็จ มีอาชีพหลักคือการทำนา และทำไม้ กำนันรูปเป็นอาชีพเสริม ในหมู่บ้านมีการทำกำนันรูปกันมานานมาก เนื่องจากชาวบางเสด็จส่วนใหญ่ยังคงดำรงรายได้หลักจากอาชีพเกษตรกรรมที่ต้องรอโชคชะตาจากธรรมชาติ และไม่มี ความมั่นคงในกรรมสิทธิ์ที่ดิน แนวโน้มคือแรงงานหนุ่มสาวยังคงย้ายถิ่นไปทำงานนอกจังหวัด คุณลุงชาวบางเสด็จคนหนึ่งสะท้อน ปัญหาในชุมชนอย่างเช่นเรื่องการทำนา “เมื่อก่อนน้ำท่วม มากแล้วก็เสียหาย ต้องเลิกทำนา เป็นอย่างนี้นับ 20-30 ปี เราก็คิดกันว่าจะหากินกันทางไหน เราก็เลยทำกำนันรูป ”

ส่วนกระบวนการหรือกรรมวิธีการทำไม้ก้านรูป ไม่มีขั้นตอนอะไรมาก นายทุนจะนำไม้ไผ่ท่อนๆ ที่ตัดด้วยมีดไฟฟ้า มาให้หลายมัด มาเรียงไว้ริมถนน ผู้ทำไม้ก้านรูป มีทั้งวัยสูงอายุและวัยกลางคน รวมกัน ไว้ริมถนนจะได้ขน-ส่งง่าย ขั้นตอนจะเริ่มจาก 1) เมื่อไม้ไผ่มาส่ง ก็จะนำไปแช่น้ำ จนกลืนไม้เน่าออก ซึ่งจะง่ายในการตีป็นไม้ไผ่ๆ 2) นำไม้ไผ่มาตีป็น ดีให้แยกเป็นซี่ๆ จากกันตามแนวไม้ ด้วยมีดพร้า ผู้ทำต้องใส่ปลอกนิ้ว เพื่อป้องกันไม่ให้ไม้ไผ่บาดและไม้ไผ่จะได้ไม่ตำมือ 3) จากนั้นซอยให้ได้ขนาดเท่าก้านรูป 4) นำไปผึ่งแดด ให้แห้งสนิท ถ้าไม่แห้ง แผลงมอดจะมากินไม้ 5) นำก้านรูปที่ผึ่งแดดเสร็จเรียบร้อยแล้ว ไปเข้าเครื่องเพื่อกำจัดขนไม้ ออก 6) นำก้านรูปที่เข้าเครื่องกำจัดขนไม้ ออกมามัดเป็นกำๆ และสลัดขนไม้ ออกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ผิวไม้เรียบ โดยใช้แรงงานคน 7) เสร็จแล้วนำก้านรูปที่ได้มามัดรวมกันตามขนาดต่างๆ เป็นก้อนกลมๆ วางไว้ริมถนน แล้วรอให้ผู้จ้างมารับกลับไป

รูปภาพ 15 ไม้ก้านรูปที่รอตตากแดดจนแห้งสนิท กับผู้สูงอายุ

ชาวบ้านเสด็จส่วนใหญ่ พวกเขายังคงดำรงชีวิตอยู่บนความไม่แน่นอนต่ออนาคต รายได้จากการทำก้านรูปได้กิโลกรัมละ 7 บาท วันหนึ่งได้ไม่เกิน 10 กิโลกรัมต่อคน การซั้่น้ำหนักนี้ ไม้ก้านรูปที่ดีเป็นป็นแล้วต้องแห้งจริงๆ ไม่มีความชื้น มิฉะนั้นก็จะไม่ได้ราคาตามนี้ บางช่วงเขาไม่ส่งไม้มาให้ ชาวบ้านก็ต้องอยู่ว่างๆ บางทีอาจเป็นว่า "คำตอบอยู่ที่ชุมชน" โดยมีคนภายนอกเข้าไปชี้ทางออก?

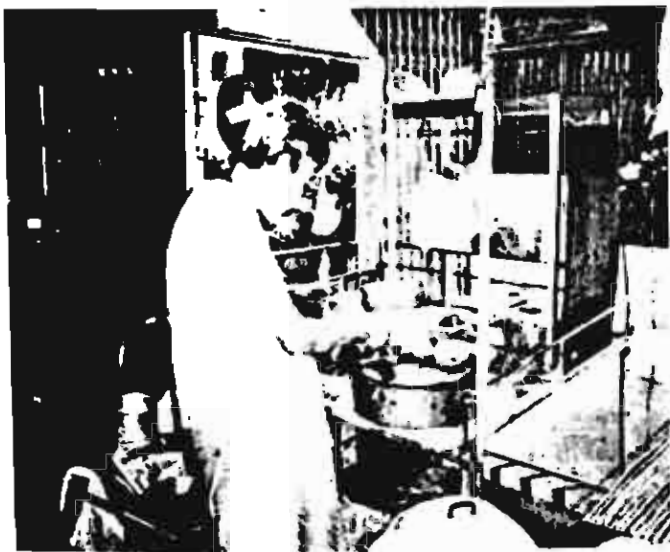
1.3.3 งานรับจ้างทั่วไป

นักวิจัยได้มีโอกาสสัมผัสกับคุณป้าละมัย ซึ่งอยู่ในร้านอาหารของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง คุณป้าเป็นสตรีผู้สูงอายุเพียงคนเดียวที่ญาติแนะนำมาช่วยร้านอาหารแห่งนี้ ป้าละมัย อยู่คำ อายุ 67 ปี ป้ามีบุตร 4 คน ดาย 2 คน ตอนนี้อยู่กัน 3 คน ลูกชายป้าอายุ 38 ปี มีอาชีพเขียนแบบอยู่บริษัทญี่ปุ่น หลาน และป้า ป้าเลิกกับสามีตั้งแต่ยังท้อง 6-7 เดือน ได้สามีใหม่ ไม่นาน

เขากินเหล้า ก็เลิกกัน ชีวิตของคุณป้าค่อนข้างลำบาก คุณป้าเป็นผู้สูงอายุเพียงคนเดียวจากการ
สำรวจที่พบว่าได้ “เบี้ยยังชีพ” จริงๆ คุณป้าอยู่จังหวัดนนทบุรี พอมีคนแก่ที่เสียชีวิตไปแล้ว มี
ตัวแทน อบต. คนหนึ่งเขาเลยทำเรื่องขอเบี้ยยังชีพให้ป้า นางกล่าวขึ้นพร้อมกับเสริมว่า จริงๆ
เขาให้รวมเลย คือ 6 เดือนจ่ายที ก็เท่ากับ 1,800 บาท

หน้าที่ที่คุณป้าทำอยู่ในร้านก็มีไม่มาก ไม่หนัก อยู่กับเจ้าของร้านทั้งวัน 6 วันตั้งแต่วัน
จันทร์ ถึงวันเสาร์ ตั้งแต่ตี 5 เดินทางโดยนั่งรถเมล์มาที่ร้านอาหารในมหาวิทยาลัย อยู่จนกระทั่ง
6 โมงเย็น ป้าจะล้างชาม เช็ดโต๊ะ นั่งเช็ดช้อน เช็ดถ้วย เมื่อล้างเสร็จ ช่วยเตรียมอาหาร งาน
จุกๆจิกๆ อยู่กับเจ้าของร้านก็ได้เงินวันละ 150 บาทต่อวัน พอใจในรายได้ เพราะอยู่ที่นี้ ไม่ต้อง
กินอะไรอะไร ยังส่งเสียให้ลูก-หลานได้อีกด้วย แต่เมื่อถามว่ามีเงินเก็บหรือ คุณป้าก็ตอบว่า
“หลานคนหนึ่งเขาดิฉันว่า เลยเอาเงินไปช่วย ตอนนี้อยู่ทั้งตัวในชีวิตเหลืออยู่พันกว่าบาท”

รูปภาพ 16 ผู้สูงอายุกับงานที่กำลังทำ

เมื่อนักวิจัยได้ไปสำรวจชมรมผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุเพชรทองคำ ชุมชนบางกระดี
ได้รับการแนะนำจากเหรียญผู้สูงอายุท่านหนึ่งให้สนทนากับคุณลุงทองอินทร์ คุณลุงทองอินทร์
รับจ้างทำงานด้วยเงินของชุมชนในการทำความสะอาดถนนในหมู่บ้านบางกระดี คุณลุงมีรายได้
จากการกวาดถนนวันละ 100 บาท งานกวาดถนนนี้ทำทุกวัน คุณลุงไม่ได้รายได้จากแหล่งอื่น
เคยเปิดร้านขายของ ขายไป ทุนขาย ของที่ขายก็กินหมด ถ้าขายไม่เป็น ต้องรับจ้างเขาทำงาน
แต่ภรรยาคุณลุงรับจ้างซักผ้าให้ในหมู่บ้านก็ช่วยได้บ้าง อยู่กัน 2 คนตายาย และไม่คาดหวัง
อะไรจากภาครัฐ ทำงานเท่าที่เรี่ยวแรงจะมีอยู่ และเมื่อมีเวลาว่าง คุณลุงยังช่วยงานของชมรมผู้
สูงอายุและเป็นกรรมการคนหนึ่งในชมรมด้วย

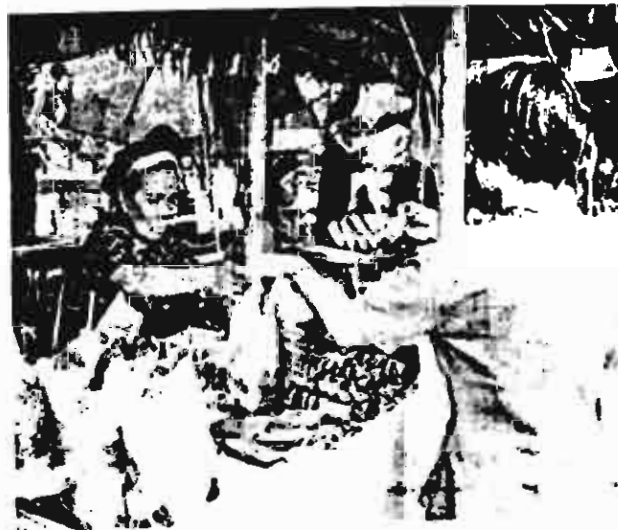
1.3.4 งานของผู้สูงอายุในครัวเรือนที่ไม่ได้รับค่าจ้าง

ป้าจะอ่อน อยู่เย็น อายุ 73 ปี จบการศึกษาประถม 4 ตอนนี้อยู่กับลูกสาว หลาน มีด้วยกัน 5 คน ลูกคนโตก็อายุ 50 ปี แล้ว คนเล็กก็อายุ 45 ปี เดิมทีเป็นคนทำฉลอม มาอยู่ที่ซอยเพชรเกษม กรุงเทพมหานครแล้ว ซอยเพชรเกษม กรุงเทพฯ อยู่ตึกแถวเช่า ค่าเช่าเดือนละ 4500 บาท น้ำไฟก็แพงเพราะเป็นประเภท 2 (ใช้อัตราก้าวหน้า) มีต้นทุนสูง เปิดร้านขายตั้งแต่ 6.00 น.-21.00 น. ทุกวันนี้ช่วยลูกสาว ป้าจะเป็นคนช่วยล้างผัก หั่นผัก จัดผักเป็นชุดๆ เช่น สลัด ข้าวราดโบกระเพราะป้าก็จะจัดเนื้อ โบกระเพราะ พริกตำกระเทียม ต่างๆ ไว้ให้ หรืออย่างลูกค้าสั่งต้มยำกุ้ง ป้าก็จะเตรียมเครื่องต้มยำ จัดเป็นชุด ส่วนลูกสาวจะเป็นคนทำอาหาร ในวันนี้ทั้งวันขายอาหารแบบจานเดียวตั้งแต่เปิดร้านจนถึง 17 .00 น ได้ประมาณ 35 จาน ซึ่งถือว่า ขายไม่ดีเลย จานหนึ่งราคา 25-30 บาท มีรายได้ต่อวันประมาณพันกว่าบาท พออยู่พอกิน คู่แข่งมาก แต่ก่อนขายดี เดิยวันนี้มีร้าน และรถเข็นเยอะ ก็ขายลำบาก ลูกสาวต้องเอาไปส่งในโรงเรียนบ้างตามบ้านบ้าง อย่างนี้จะขายดีขึ้น เรียก "ดิลิเวอรี่"

1.4 หมวดยาชีพค้าขายทั่วไป

ข้อมูลจากจังหวัดปทุมธานี กรุงเทพฯ ตลาดน้ำสวนดลิ่งชัน ชุมชนบางกระดี บางขุนเทียน และสนามหลวง2 หนองแขม

รูปภาพ 17 ผู้สูงอายุชาย-หญิงกำลังค้าขาย

1.4.1 งานขายของเบ็ดเตล็ด

ประเภทของสินค้าที่จำหน่าย เป็นเครื่องดื่มทั้งมีแอลกอฮอล์และไม่มีแอลกอฮอล์ เครื่องปรุงอาหาร กะปิ น้ำปลา ซีอิ๊ว สบู่ ผงซักฟอก หลากหลายยี่ห้อ หลากราคา คุณยายจันจะตื่นตั้งแต่ตี 3-4 เพราะนอนไม่ค่อยหลับ ลุกขึ้นมาทำธุระส่วนตัวแล้วก็ขายของ ขายบ้าง นอนบ้าง แคร่ไม้ที่สร้างขึ้นมานี้ ก็ใช้นอน ตกเตียง 2 ทุ่มปิดร้านดังประตูลังมา แล้วก็กางมุ้งนอน ภายในร้านค้าของคุณยายจันมีตู้แช่เย็น 1 ตู้ขนาดไม่ใหญ่นัก มีชั้นวางสินค้ากะปิ น้ำมัน น้ำปลา ลังน้ำอัดลมอยู่ 4-5 ลัง วางอยู่กับพื้น “ขายไป นั่งไป นอนไป ไม่มีขโมย ไม่มีใครกล้าขโมยคนแก่ ขายมาหลายปี” คุณยายจันให้พรรณนาเช่นนั้น อาชีพเดิมของคุณยายจันเคยทำงานโรงงานดอกตะปู ทำจนโรงงานเจ๊ง (ปิดกิจการ) ต่อมาเปลี่ยนอาชีพมาตัดอ้อย แล้วตามด้วยเด็ดก้านพริกเป็นคนจังหวัดราชบุรี อยู่ 20 กว่า ปี แล้วจึงมาอยู่ที่นี่ ของที่ขายนี้มีคนเขามาส่งให้ ไม่ค่อยมีเงินเก็บ เพราะกำไรน้อย มีเงินออมอยู่ 1000-2000 บาท ขายได้วันละ 100 กว่าบาท พอค่าเบี้ยร์ 2 ขวดต่อวัน (60 บาท) แม้จะอายุ 83 ปี คุณยายจันยังคงต้องดื่ม เพราะให้เหตุผลว่าถ้าไม่ได้ดื่ม เธอจะไม่มีเรี่ยวแรง ข้าวของที่ขายในร้านก็มียี่ปัว (พ่อค้าคนกลาง) มาส่งให้ ไม่เคยไปอบรมเรียนรู้เพิ่มเติมใดๆ ทั้งสิ้น

ตั้งแต่เกิดมา คุณยายจันไม่เคยได้เรียนหนังสือ แต่คิดสตางค์เป็น ถ้าเกิดปัญหาขึ้น ลูกสาวคนโตอายุ 52 ปี บ้านอยู่ติดกัน ก็ช่วยเหลือบ้าง “แต่ใจจริงก็ไม่อยากพึ่งเขา เขาก็ยังมีธุรกิจทำน้ำเต้าหู้ขาย และทอดปลาทอดไก่ด้วย” ตอนนี้มีคนที่ยาอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับคุณยายจันซึ่งเหลืออยู่คนเดียว เป็นน้องชาย แต่ไม่แข็งแรง 3 วันดี 4 วันป่วย ส่วนตัวคุณยายจันรู้สึกว่าคุณเองแข็งแรงดี ไม่ต้องไปหาหมอ

1.4.2 ขายผลไม้ และต้นไม้

คุณป้าร่าดวนขายผลไม้เป็นแผงลอยตั้งอยู่ริมถนนบางกระดี่ แผงลอยนี้ตั้งอยู่หน้าร้านขายยา ซึ่งเป็นญาติกัน และเป็นผู้แนะนำให้มาวางขาย ต้องช่วยจ่ายค่าเช่า วางหน้าร้านเขา เขาคิดค่าวาง 1500 บาทต่อเดือน ต้องใช้ไฟใช้น้ำเขาบ้าง และจ่ายให้เทศกิจอีก 200 บาท ขายผลไม้รายได้ดีพอใช้ ผลไม้ที่ขายมีทุเรียน แดงโม และส้ม ผลไม้ที่นำมาขายนี้ รับมาจากตลาดไท ทุกอย่างยกเป็นลัง ผลไม้ที่ขายงวดหนึ่ง คราวๆ ก็ประมาณ ส้ม 100 กิโลกรัม แดงโม 300 ผล แต่ทุเรียนเป็นคันรถ ซื้อมาครั้งหนึ่งก็ขายไปหมื่นกว่าบาท ขายได้ 2-3 วันก็หมด จริงๆ มีที่พักอยู่ที่จ.สมุทรสาคร แต่มาขายที่ตลาดบางกระดี่ บางขุนเทียนทุกวัน สามี่และลูกเป็นคนไปรับผลไม้มาให้ ขายช่วงบ่ายถึงเย็นก็เลิก มีความสุขกับการได้คุย พบปะลูกค้า หากลูกค้าซื้อเยอะก็แถมให้จริงๆ เป็นคนมอญ เมื่อถามถึงกำไร นางลำดวนวัย 60 ปี กับบุตรสาวคนเดียวก็มีรอยยิ้มระบายที่ใบหน้า เธอไม่มีหนี้สิน มีที่ดินเป็นของตนเองที่สมุทรสาคร บ้านแพ้ว และมีเงินเก็บอยู่หลายแสน “ชีวิตนี้ไม่เอาอะไร ห่วงแต่ลูกสาวอยากให้เขาแต่งงาน เพราะตอนนี้ก็เลยอายุ 30 ปีแล้ว และรู้สึกว่าตนเองแข็งแรงมาก”

รูปภาพ 18 ผู้สูงอายุชาวสวนที่จำหน่ายผลไม้เอง

ผู้สูงอายุอีกรายหนึ่งขายผลไม้ ซึ่งมีผลไม้และผักหลายชนิด อาทิ เช่น มะเฟือง ฝรั่ง มะม่วงแก้ว พักเขียว ผลไม้ ที่นำมาขายนี้ รับมาจากสวนของน้องสาวที่ปลูกสวนผลไม้ผสม ผสาน ตัวคุณป้ามะลิเอง เป็นคนบางระมาดแท้ คลองชักพระ ตลิ่งชัน ไม่เคยย้ายไปไหน ที่ขาย ผลไม้เป็นแผงลอยที่ประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชันจัดขึ้น อยู่ริมถนน ช่วงเสาร์-อาทิตย์ ถนนจะถูก ปิดไว้ส่วนหนึ่งเพื่อนำมาจัดสรรเป็นแผงขายให้พ่อค้าแม่ค้าเช่าขายของ เป็นช่องทางที่สำหรับไว้ วางแผงขายสินค้าเชื่อม กับคลองชักพระ เช่นเดียวกับคุณป้ากลอย แต่คุณงามมะลิจะเคร่งขรึมกว่า นอกจากเธอจะขายผลไม้ที่ตลาดน้ำแล้ว เธอยังขายผลไม้ที่วัดข้างเหล็กในวันธรรมดาก็ ไม่มีวัน หยุด ลูกชายจะช่วยขนผลไม้มาวางขายให้แม่ด้วยวัย 68 ปี เธอยังคงทำงานหนัก เพราะลูกๆ ออกเรือน มีครอบครัวเกือบหมดและไม่ได้มาช่วยเหลืออะไร แยกย้ายกันไปทำมาหากิน เหลือ แต่ลูกชายคนเล็กที่ขายของอยู่ถัดไปอีก 2-3 แผง ผลไม้ที่ขาย ในวันเสาร์-อาทิตย์นี้ ได้แก่ ฝรั่ง 50 กิโลกรัม มะเฟือง 70 กิโลกรัม กล้วย 100 หวี และมะกอก 10 กิโลกรัม ผลไม้ที่มองเห็นอยู่ บนแผง ซื้อมาจากน้องสาว ประมาณ 3000 บาท ขายได้วันละพันกว่าบาท ประมาณ 2 วัน ถ้า ขายไม่หมดก็ไปขายต่อวันจันทร์ถึงวันศุกร์ที่ตลาดหน้าวัดข้างเหล็ก ขายแค่ครึ่งวันเช้า โดยมีค่า เช่าแผงลอยวันละ 10 บาท แต่ที่นี้ขายไม่ดีมากนัก ได้แค่พออยู่พอกิน วันละ 100 กว่าบาท

สำหรับที่สนามหลวง2 บริเวณที่ขายต้นไม้ มีหลายกลุ่ม ไม้ไทย ไม้ใบ ไม้ยืนต้น ไม้ เบ็ดเตล็ด สำหรับต้นไม้เหล่านี้ ผู้สูงอายุที่ขายมี 2 กลุ่ม กลุ่มแรกประเภทซื้อต้นไม้มาและขาย ออกไป ตลาดต้นไม้ที่เข้าไปสังเกตการณ์ที่สถานที่แห่งนี้ร้านค้าส่วนใหญ่จะเปิดขายทุกวันแต่ เสาร์และอาทิตย์จะขายดีเป็นพิเศษ กลุ่มที่สอง เป็นเกษตรกรกรกล่าวคือเป็นผู้ผลิต เพาะพันธุ์กล้า ไม้ แล้วมาขายเอง

รูปภาพ 19 ผู้สูงอายุกับกิจกรรมการค้าขายอาหาร

1.4.3 งานผลิตและจำหน่ายอาหาร

จากการสำรวจเพื่อเก็บข้อมูล ผู้สูงอายุจำนวนมากมีทัศนคติคล้าย ๆ กันในเรื่องเกี่ยวกับความพอใจในชีวิต ผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพค้าขาย มักมีประสบการณ์เปลี่ยนมาแล้วหลายอาชีพ และในอาชีพค้าขายเอง ก็ยังเปลี่ยนสินค้าที่ขายตลอดเวลา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโอกาส ทำเลเงินทุน คนแนะนำ ส่วนความรู้ความสามารถที่ใช้มักเป็นระดับพื้นฐาน เช่น การทำอาหาร ซึ่งเป็นอาหารพื้นๆ ส่วนการพัฒนาในผลิตภัณฑ์ ใช้วิธีการสอบถามจากลูกค้า การติ-ชมจากผู้มาซื้อ การให้ของแถมเพื่อดึงดูดให้ลูกค้ากลับมาซื้ออีก ดังการสัมภาษณ์จากคุณลุงสง่า คุณป้ารอก ป้าสุรินทร์ ป้าจันทร์เพ็ญ ลุงประเสริฐ ป้าสะอึง ดังนี้

ลุงสง่า เพ็งสุคนธ์ อายุ 67 ปี จบการศึกษาประถม 4 ตอนนี้อยู่ครอบครัวอยู่ด้วยกัน 7 คน บุตร 3 คน คนโตตอนนี้ก็อายุ 42 ปี คนเล็กก็ 38 ปี มีอาชีพอย่างปลาดุกขาย ที่ตลาดนัดหน้าวัดที่จังหวัดปทุมธานี อาชีพเดิมเคยทำงานบริการผู้โดยสารขาออก เป็นพนักงานยกกระเป๋าเกษียณมา 7 ปี แล้ว ทุกวันนี้พอใจกับอาชีพ งานอย่างปลาดุกขายนี้ยังเล็กไม่ได้ เพราะมีภาระต้องหาเงินเพื่อเลี้ยงหลาน

ป้ารอก แสงพลอย อายุ 72 ปี จำหน่ายปลาร้าตัวและปลาร้าทรงเครื่อง จบการศึกษาประถม 4 สามิเสียชีวิตไปแล้ว มีลูก 8 คน แต่มีชีวิตอยู่เหลือ 5 คน แยกย้ายแต่งงานกันไปแล้ว ตอนนี้อยู่กัน 4 คน เป็นคนนครนายก แล้วมาอยู่ปทุมธานี ทุกวันนี้ทำปลาร้าขาย โดยซื้อปลาอวน นั่งทำแช่น้ำล้างปลาแล้วใส่โอง 2-3 เดือน ต่อมาใส่ข้าวสาร ทำปลาร้าขาย โดยแบ่งเป็น 2 ประเภท ปลาร้าตัว กิโลละ 50 บาท ปลาร้าสับใส่เครื่องกิโลละ 100 บาท ปกติจะขายอยู่ที่บ้านข้างบ้านแถวบ้านเขาก็มาซื้อกัน เสาร์เท่านั้น จึงจะมาขายที่ตลาดนัด น้อยๆ ขายข้างประตูวัด

วัดเขาไม่คิดสตางค์ วันเสาร์ที่ออกมาขาย จะเตรียมไว้ 15 ถุง ยกมากกว่านี้ไม่ไหว แก่และหนัก ขึ้น ประมาณ 15 ถุง มีถุงละ 10 บาท 10 ถุง ถุงละ 20 บาท มี 5 ถุง ได้กำไรครึ่งหนึ่งของราคาขาย ตกแล้วก็ประมาณ 100 บาท พออยู่ได้

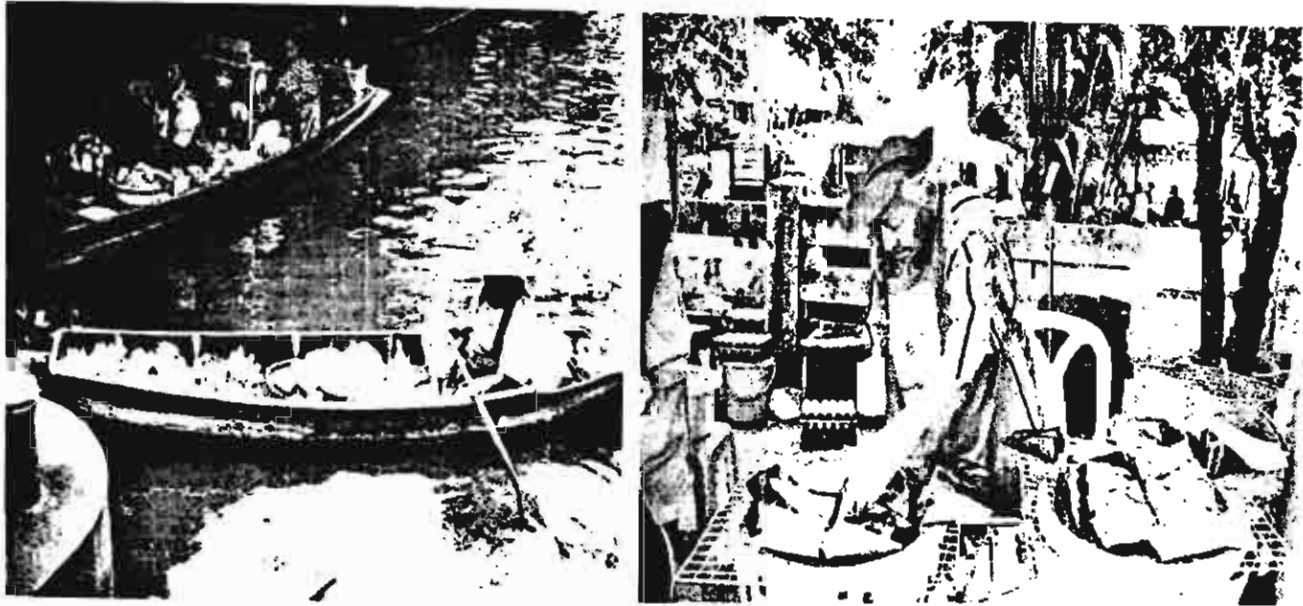
รูปภาพ 20 ผู้สูงอายุกับกิจกรรมการค้าที่ตลาดนัด จ. ปทุมธานี

ป้าสุรินทร์ ชายห่อหมกและทอดมันปลากราย อายุ 67 ปี จบการศึกษาประถม 4 ตอนนี้อยู่กับหลาน หลาน และน้องชาย มีด้วยกัน 9 คน ลูกคนโตก็อายุ 48 ปี แล้ว คนเล็กก็อายุ 36 ปี อยู่ดลิ่งชันมาแต่เกิด ไม่เคยย้ายไปไหน ชายห่อหมกเป็นหลัก ห่อหมกกระทงละ 50 บาท จะรองผักไว้ 3 อย่าง ใบยอ ใบโหระพา และใบกระหล่ำปลี ใช้ปลาช่อนแห้ง ไชลกน้ำแกงเอง โดยขายที่แผงลอยตลาดนัดที่ตลาดน้ำดลิ่งชัน แต่เดิมมีอาชีพเสริมรับจ้างซักเสื้อผ้า แต่ต่อมาอายุมากแล้วที่มาขายของที่ตลาดน้ำได้เพราะเป็นญาติกันกับเจ้าของตลาดน้ำ

ป้าจันทร์เพ็ญ อายุ 60 ปี จบการศึกษาประถม 4 ตอนนี้อยู่กัน 10 คน ในครอบครัว รวมลูกหลาน แต่ตนเองมีลูก 2 คน คนโตก็ 35 ปี คนเล็ก 27 ปี เดิมทีเป็นคนเมืองชลบุรี ย้ายเข้ามากรุงเทพมหานครแล้ว เมื่อตอนอายุ 15-16 ปี แต่เดิมขายผักอยู่ที่ปากคลองตลาด เหนื่อยมาก "ทุกวันนี้ จะเป็นคนบริหารจัดการและทำอาหารเองด้วย ทำอาหารตามสั่ง ก๋วยเตี๋ยว สุกียากี้ ขายอยู่ที่แผงอาหารในโรงอาหารของสถาบันการศึกษาย่านเพชรเกษม กรุงเทพฯ ค่าเช่าปีละ 2 หมื่น หักตามวันที่มหาวิทยาลัยหยุด เช่น วันอาทิตย์ ช่วงปิดเทอม ช่วงฤดูร้อน ร้านอาหารลดลง แต่ก็ยังมาขาย เพราะค่าเช่าเหมาะเป็นรายปี เปิดร้านขายตั้งแต่ 6.00 น.-18.00 น. จ้างเด็กคนงานไว้ช่วย 2 คน ค่าแรง 250 บาท หนึ่งคน และ 200 บาท หนึ่งคน เขาจะทำกับข้าว อาหารแกง

รูปภาพ 21 กิจกรรมค้าขายที่ประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน

เตรียมผัก หั่นผัก ใส่ไว้ในตู้ ทำน้ำจิ้มต่างๆ นอกจากนี้ เรายังทำน้ำจิ้มสุกี้เป็นขวดออกขายตลาด ด้วยเป็นอาชีพเสริม เด็กๆที่ช่วย ใช้ได้ เราก็ต้องดูด้วย เวลาใกล้เที่ยงจะขายดีมาก ทำไม่ทัน นักศึกษามากันเยอะ “การทำอาหารให้ถูกปากผู้กิน แม่ครัวต้องเรียนรู้จากคนกิน ตามนักศึกษาว่า เขาชอบแบบไหน เราเรียนรู้และพัฒนาจากพวกเขา ไม่มีเวลาไปเรียนตามสถานที่ต่างๆ หรอก”

ลุงประเสริฐ อายุ 60 ปี จบการศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพ สาขาอิเล็กทรอนิกส์ ตอน นี้ ครอบครัวอยู่กันหลายคน 6 คน แต่ตนเองมีบุตร 1 คน เพิ่งจบปริญญาตรีปีนี้ เอาหลานมา เลี้ยงด้วย แต่เดิมก่อนเกษียณอายุเป็นพนักงานประมูลงานแอร์ต่างประเทศติดตามอาคารสถานที่ ต่างๆ หลังจากเกษียณ ได้เงินก้อนบำเหน็จมาล้านหนึ่ง และมีที่ดินอยู่บ้าง เลยตัดสินใจเปิดร้านนี้ ขึ้นมา ตอนสร้างก็ใช้เงินเยอะต้องจำนองที่ดินกับธนาคาร ค่าใช้จ่ายผ่อน 40,900 บาท พอติ ภรรยา ถนัดเรื่องทำกับข้าว ก็เลยช่วยกัน โดยตนเองก็จะดูแล ฝ้าร้าน ทำอาหารบ้าง และ พยายามรับจัดอาหารบุฟเฟ้ เช่น โรงพิมพ์ที่อยู่ใกล้ หรืออย่างกรรมการปกครอง เขาก็จ้างเราไป จัดอาหารให้ เราบริหารจัดการให้ที่ต่างๆ ทำงานนี้เราก็ถือว่าเราพักผ่อนด้วย ออกกำลังกายด้วย

ป้าสะอึ่ง พวงแสง อายุ 68 ปี ป้าเคี้ยวหมากด้วย เดิมทีเป็นคนลาดบัวหลวง จ.พระนครศรี ออยุธยา แต่หลังจากแต่งงานก็มาอยู่ที่ตลิ่งชัน อยู่มา 50 ปีแล้ว เฉพาะอาชีพเมี่ยงคำทำมา 16 ปี รายได้ต่อวันก็ได้ประมาณ 100 กว่าบาท นอกจากมีเมี่ยงคำแล้ว ป้ายังทำข้าวต้มผัด (มัด) ขนมห ล้วย “ของที่ขายนี้ ป้าจะทำเองบางอย่าง เช่น เมี่ยงคำ สูดยอดอยู่ที่น้ำเมี่ยงต้องเคี้ยวกะปิ ขิง ข่า กุ้งแห้ง เคี้ยวให้แห้งจนได้ที่ อันนี้สำคัญที่สุด ส่วนอื่นๆ ก็พอซื้อได้ เช่น ใบชะพลู ใบ ทองหลวง มะพร้าวคั่ว ถั่วคั่ว เวลาซื้อก็ไปซื้อที่ตลาดหัวรถไฟ ลูกไปส่ง ซื้อส่วนประกอบมา

เตรียมไว้ ส่วนข้าวต้มผัดปากก็จะทำเอง ซื้อข้าวเหนียวเขี้ยวมาผัดจนได้ที่ ทำวันละ 80-100 อัน ส่วนขนมกล้วย ทำวันละ 100 อัน ทุกวันนี้ ขายแค่ 2 วันตลาดนัดที่ตลาดน้ำตลิ่งชัน เฉพาะเสาร์ และอาทิตย์เท่านั้นไม่ได้ขายที่อื่น หักกลบค่าเช่าแผงให้ประชาคม กทม. 140 บาทต่อเสาร์-อาทิตย์ 2 วันแล้ว ก็ได้ กำไร 200-300 บาท ก็พออยู่ได้ ทุกวันพออยู่พอกิน แข็งแรงดี ไม่เจ็บไม่ป่วย มีเงินออมอยู่ 2000-3000 บาท” คุณป้าบรรยายไปพร้อมกับเชื้อเชิญให้ผู้วิจัยชิมขนมไปตลอดเวลา คุณป้ามีความพอใจในชีวิตมาก

คุณป้ารำไพ มากวงศ์ อายุ 64 ปี จบการศึกษาปริญญาตรี พื้นฐานจบมาจากการเรียนสวนดุสิตรุ่นสุดท้าย แล้วมาต่อครู ศษ.บ. ที่จังหวัดเลย “สามีเสียชีวิตไปแล้ว มีลูกสาว 1 คน ตอนนี้อยู่กัน 2 คน แม่ลูก เป็นคนจังหวัดมหาสารคาม แล้วแต่งงานมาอยู่อยุธยา ตั้งแต่ปี 2506 แล้วย้ายมาอยู่กรุงเทพ นานแล้ว เริ่มทำอาชีพค้าขาย (น้ำพริกปลาร้า น้ำพริกแมงดา น้ำพริกกระเทียม น้ำพริกปลาล้างไส้ด้วยพลาสติก ถ้วยละ 20 บาท) นอกจากนี้ยังมีหน่อไม้ต้มใบย่านาง เนื้อย่าง เพราะออกจากราชการ รับบำนาญได้เดือนละหมื่นกว่าบาท หลังกินบำนาญ ทำงานมาหลายอาชีพ มาลงตัวที่ค้าขายน้ำพริก แล้วมาคิดว่า ต่อไปจะลำบาก เพราะลูกตายแล้ว การขายน้ำพริกก็จะช่วยให้มีรายได้ดี ส่งลูกสาวจบมหาวิทยาลัยเอกชนก็มาช่วยอีกแรง ส่วนน้ำพริกก็ศึกษาเอง ตอนอยู่อยุธยา ศึกษาจากแม่บ้านที่อยุธยา แล้วเราก็ต้องคอยพัฒนา ลูกค้าดี เปรี้ยวไป หวานไป เหลวไป เราก็มารับปรุง ลูกค้านะแหละที่เป็นครู”

ส่วนกิจกรรมประจำของคุณป้า “ปกติจะขาย 3 วัน ตลาดนัดที่ตลาดน้ำตลิ่งชัน 2 วัน เสาร์และอาทิตย์ ส่วนวันศุกร์ ขายที่กระทรวงสาธารณสุข พักผ่อนวันจันทร์ วันอังคารไปเตรียมของ ซื้อหน่อไม้ติ 3 ต้ม 100 กิโล ต้มทั้งวัน ต้มน้ำทิ้ง จนกระทั่งน้ำใสขึ้นแล้วใส่ใบย่านางขยี้ให้แหลก ส่วนน้ำพริกอยู่ได้หลายวัน เพราะทุกอย่างทำให้สุก แห้ง สะอาด ซื้อถ้วยพลาสติกจากตลาดสี่มุมเมืองมาดัดใส่ อยู่ได้หลายวัน ไม่บูดเสีย ส่วนเนื้อเค็มก็สั่งซื้อที่ตลาด ทุกวันพุดให้พ่อค้าเตรียมเนื้อทำสะตึก เนื้อโคขุน 50 กิโล เขาจะแลให้เสร็จ แล้วนำมาหมักด้วยสูตรของเรา สรุปคือ เราต้องเตรียมขายของวันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์ 3 วัน ด้วย หน่อไม้ 100 กิโล เนื้อวัว 50 กิโล น้ำพริก 50 กิโล ปลาร้า 50 กิโล ตกแล้วได้กำไร อาทิตย์ละ 1 หมื่นบาท เดือนละ 4 หมื่น” ป้ารำไพให้ทรรศนะอย่างนั้น และสรุปท้ายว่าพอใจในอาชีพค้าขายมาก

คุณป้าประทวน อายุ 60 ปี มีบุตร 6 คน ตอนนี้อยู่กัน 9 คน อาชีพขายแร่ ก็พอได้กำไร พอซื้อรถกระบะ เพื่อบรรทุกของไปขาย กำไรที่ได้ครึ่งหนึ่งเป็นของราคาเต็ม เคยขายสินค้ามาหลายชนิดเปลี่ยนไปเรื่อยๆ ตามความต้องการของตลาด ปัจจุบันขายสินค้าเป็นดอกไม้ประดิษฐ์กระถางจากวัสดุปั๊มฟลาวเวอร์ มีหลายชนิด เช่น ต้นกล้วย ต้นกุหลาบ ต้นดาวเรือง กล้วยไม้ และหลายรูปแบบ หลายขนาด ขนาดเล็กราคากระถางละ 30 บาท กระถางใหญ่ 35-40 บาท มีหลากหลายสีสรรมาก ป้าประทวนเล่าให้ฟังว่า “ไม่เคยไปอบรมเรียนรู้เพิ่มเติมใดๆ ทั้งสิ้น จบแค่ป.4 ไม่มีเวลา ต้องทำงาน ผ่อนรถ ผ่อนที่ดินเอาไปจำนองไว้ มีภาระมาก สามีเสียชีวิตแล้วไม่เคย

คิดว่าตนเองสูงอายุ ตอนนี้อายุ 60 ปี ลูกคนโตอายุ 40 ปี มีครอบครัวไปแล้วไม่ได้มาช่วยเหลืออะไร คนเล็กอายุ 23 ปี ต้นไม้-ดอกไม้นี้รับมาจากจังหวัดเพชรบุรี ชื่อมาคราวละหมื่นกว่าบาท ลูกชายเรียน ม.รามคำแหง ช่วยแม่ทำงานขับรถตระเวนไปทุกที่ทั้งรับของมาขายและไปขาย ตลาดนัดด้วยกัน ช่วยยกโต๊ะ ได้แรงงานจากลูกๆ มีอะไรๆ ก็ปรึกษาเขาทุกอย่าง "

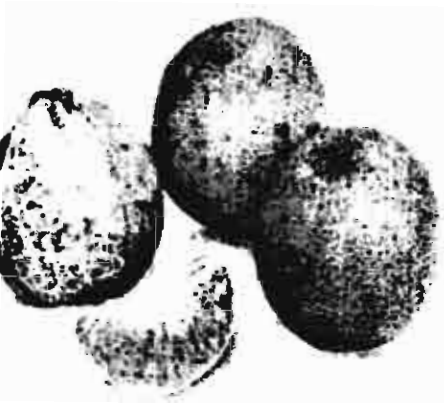
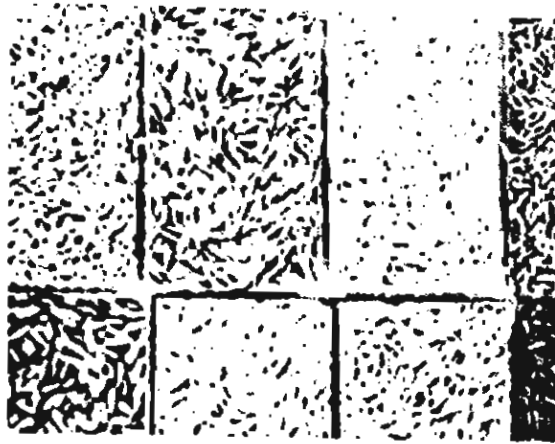
2. การกิจงานอาชีพของผู้สูงอายุ

มีงานของผู้สูงอายุบางประเภทเท่านั้นจากการสังเกตภาคสนามและสัมภาษณ์เชิงลึก สามารถจำแนกตามกระบวนการผลิตได้ ได้แก่ หมวดยาชีพเกี่ยวกับผลิตอาหาร เกษตรกรรม และต้องใช้แรงงานจากกลุ่มคนหนุ่มสาวร่วมด้วย อย่างไรก็ตาม กระบวนการผลิตมีตั้งแต่ระดับเพียง 2-3 ขั้นตอน จนถึงมีความซับซ้อนต้องใช้ประสบการณ์และเทคโนโลยีมาก นอกจากนี้ยังอาจจำแนกกระบวนการผลิตที่มีลักษณะต้องใช้เงินทุนในการลงทุนต่ำ กับลงทุนสูง ซึ่งศักยภาพทางด้านเงินทุนและความรู้ของผู้สูงอายุมีส่วนในการกำหนดอาชีพเหล่านี้อย่างมาก

2.1 การกิจของผู้สูงอายุในการทำงานเกษตรโดยสรุป

1. ต้องเตรียมพันธุ์ เช่น พันธุ์ข้าว พันธุ์ต้นกิ่งส้ม พันธุ์ลูกกึ่ง ซึ่งอาจมาจากการไปซื้อหามา หรือจากการเพาะขึ้นเอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทุนและความรู้ที่มี เช่น การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ หรือการแยกกล้ากล้วยไม้ เป็นต้น
2. ดูแล ต้นอ่อน ต้องรดน้ำ โดยใช้ระบบสปริงเกอร์ที่มีหัวฉีดอยู่สูงจากพื้นดิน เพื่อล้างน้ำค้างที่ดอก ถ้าเป็นสัตว์เลี้ยง เช่น ลูกกึ่ง ต้องให้อาหาร ใส่ปุ๋ย ตรวจเศษอาหารที่เหลือตกค้างในบ่อ
3. ตรวจตรา ศึกษารายละเอียด และสังเกตบ่อยๆ เช่น วัดน้ำ ดูค่า pH ดูปุ๋ย บ่อน้ำ อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ประกอบ แม้กระทั่งดินสำหรับต้นไม้ เพราะอาจทำให้ ราก ทำให้ต้นชะงักการเจริญเติบโต สำหรับปุ๋ย และยาฆ่าแมลง ต้องมีสูตรเฉพาะ ต้องศึกษาจนรู้นิสัยสัตว์เลี้ยงหรือต้นไม้และความชอบของมัน การปลูกข้าว ทำสวนส้ม เลี้ยงกึ่ง ทำสวนกล้วยไม้ อย่างเช่น สวนกล้วยไม้ต้องใช้สูตรปุ๋ย 30-20-10 สลับกับ 20-20-20 แต่ในช่วงอากาศแห้งแล้งหรือช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนพฤษภาคม จะให้ปุ๋ย สูตร 30-20-10 ถ้าต้นยังเล็กจะใช้ปุ๋ย 1-1.5 กิโลกรัม ต่อไร่ ส่วนต้นโตและออกดอกแล้วจะใช้ปุ๋ย 2 กิโลกรัม ต่อไร่ ทั้งนี้ อัตราปุ๋ย : น้ำ คือ 40 กรัม : 20 ลิตร ต้องให้ปุ๋ยทุก ๆ 3-4 วัน
4. เมื่อถึงระยะออกดอกและออกผล ต้องเก็บเกี่ยวต้องหาคนมาช่วย ดูแลผลประโยชน์

รูปภาพ 22 ผลผลิตทางการเกษตร : ข้าว ส้ม และกล้วยไม้

งานเกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็นปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ ทำสวน ล้วนแต่เป็นงานหนักมาก ต้องใช้แรงงานมาก และผู้สูงอายุไม่สามารถทำงานตามลำพังได้ ต้องพึ่งพาแรงงานจากบุตรหลาน หรือการว่าจ้างคนงานมาช่วยอีกแรง ภารกิจของผู้สูงอายุจึงเน้นหน้าที่คอยดู สอดส่อง นับ รวมทั้งเฝ้าคอยผลผลิตที่เติบโตขึ้น ตามวันเวลาที่ดอกผลเหล่านั้นจะออกให้จริง อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์ที่ผ่านร้อน-หนาว มากกว่า 50-60 ปี แห่งงานอาชีพ ตลอดจนความหลากหลาย อาชีพในตัวตนๆเดียวกัน ทำให้ผู้สูงอายุเข้าใจปรากฏการณ์ทางธรรมชาติสังคมที่เกิดขึ้น ผู้สูงอายุจึงรอคอยได้เสมอ

2.2 ภารกิจของผู้สูงอายุในการทำงานช่าง ผลิต หัตถอุตสาหกรรม

1. คัดเลือกวัตถุดิบตามความเหมาะสม และขนาดที่ต้องการ
2. ออกแบบผลิตชิ้นงานตามคำสั่งลูกค้า
3. ตกแต่งให้สวยงาม ได้รูป จัดองค์ประกอบศิลป์

4. รอเพื่อจำหน่าย
5. สอบถาม วิจัยความพึงพอใจของลูกค้าที่มีต่อสินค้าเพื่อการพัฒนาปรับปรุง

2.3 การกิจของผู้สูงอายุในการทำงานส่วนตัว อิสระ รับจ้าง

ทำงานตามคำสั่งที่ผู้ว่าจ้างให้ทำ ซึ่งผู้ว่าจ้างจะให้รายละเอียดของงานไว้ ว่าต้องทำอะไรบ้าง ทำนานเท่าไร วันละกี่ชั่วโมง (Job Description)

2.4 การกิจของผู้สูงอายุในการทำงานค้าขาย

1. เตรียมสินค้าเพื่อที่จะขาย อาจมาจากการผลิตเอง เช่น การผลิตและจำหน่ายอาหาร การปลูกผลไม้และจำหน่ายด้วย แต่หากไม่เพียงพอก็ต้องไปรับสินค้าที่อื่นมาเพิ่ม หรือการซื้อมาขายไป
2. จัดหน้าร้าน (ร้านค้า แผงลอย รถเร่)
3. ตรวจสอบว่าสินค้าชนิดไหนที่พร่องหรือเริ่มลดน้อย ต้องนำมาเพิ่มเติม
4. สอบถาม วิจัยความพึงพอใจของลูกค้าที่มีต่อสินค้าเพื่อการพัฒนาปรับปรุงสินค้า
5. แสวงหาแหล่งขายเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มยอดขายสินค้า
6. เฝ้ารอนำหน้าร้านขายของ จนกระทั่งปิดร้าน

รูปภาพ 23 ผู้สูงอายุกับงานที่ทำ

3. กระบวนการเรียนรู้ทางอาชีพและชุมชนอาชีพของผู้สูงอายุ

กระบวนการเรียนรู้ของอาชีพในโลกแห่งความเป็นจริงทางสังคมนั้นอาจจำแนกเป็นการเรียนรู้ที่เกิดอย่างไม่เป็นทางการ จากกระบวนการดั้งเดิมของบรรพบุรุษ และการสังเกต เลียนแบบ และจำมา รวมทั้งในแวดวงศาคณาญาติ กลุ่มเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้กัน เช่น การเรียนรู้ทางการเกษตร หากเขาผลิต แล้วได้ผลผลิตสูง ก็นำมาเพาะปลูกเลียนแบบกัน เมื่อต่างอำเภอก็

ความรู้และผลผลิตก็จะแตกต่างกันไปด้วย และการศึกษาที่เป็นทางการ การรับวิทยาการต่างๆ เข้ามาใช้ในการเพิ่มผลผลิต รวมทั้งแก้ปัญหาผลผลิต ให้เกิดความต่อเนื่อง ยั่งยืน ยิ่งขึ้น แต่สำหรับผู้สูงอายุ การเรียนรู้ระดับที่เป็นทางการคงมีโอกาสน้อยกว่าคนหนุ่มสาว

3.1 กระบวนการเรียนรู้ทางอาชีพจากปัญหาการทำงาน

จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในเรื่องของความรู้และวิทยาการที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้สูงอายุรายหนึ่งให้ข้อคิดว่า “ไม่เป็นปัญหา เราต้องปรับตัวตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ค่อยๆ ปรับ ค่อยๆ พัฒนา นำปัญหาที่เกิดขึ้นมาแก้ไข หมั่นซักถามเพื่อนฝูงที่อยู่วงเดียวกัน ไม่ปิดกั้นความรู้ และควรพัฒนางานที่ทำอยู่จากปัญหาที่งานอาชีพประสบมา เช่น ปัญหาเรื่องปุ๋ย อาหาร เรื่องยาฆ่าแมลง องค์ประกอบของการทำงานต่างๆ” ตัวอย่างมุมมองที่เห็นว่า ควรปรับปรุงในเรื่องของเครื่องปลูกของชาวสวนกล้วยไม้ได้พยายามหาวิธีการต่าง ๆ มาใช้และที่สวนแห่งนี้ก็ได้หยิบยกนำวิธีการที่สวนกล้วยไม้แห่งอื่น ๆ ได้คิดค้นปฎิบัติไว้ นำมาใช้และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เกิดความเหมาะสม มาพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าเดิม หรือกรณีการเลี้ยงกุ้ง การใช้สูตรอาหารต่างๆ หรือแม้กระทั่งการตั้งราคากุ้งซึ่งจะมีการสื่อสารระหว่างผู้เลี้ยงร่วมกัน

การพัฒนาองค์ความรู้สำหรับหมวดอาชีพเกษตรกรรม ผู้สูงอายุหลายรายพัฒนางานอาชีพจากงานที่ตนเองทำอยู่ โดยเมื่อพบกับอุปสรรค ซึ่งจำเป็นต้องแก้ไข เพื่อให้ลุล่วงไปได้ รวมทั้งปรึกษาเพื่อนบ้านที่ร่วมวิชาชีพเดียวกัน จนเป็นกลุ่ม/ชุมชนที่ไม่เป็นทางการ เกิดขึ้นจากอาณาบริเวณที่ผลิต หรือที่จำหน่ายอยู่ใกล้เคียงกัน พบปัญหาลักษณะคล้ายๆ กันก็รวมแก้ปัญหา ร่วมกัน นอกจากนี้ยังได้ความรู้จากแหล่งขายผลผลิตที่ลูกค้าซื้อผลผลิตไป แล้วแจ้งให้ทราบว่าการปรับปรุงผลผลิตอย่างไร จากแหล่งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี และจากสื่อวิทยุโทรทัศน์ต่างๆ เช่น การใช้ปุ๋ย หรือยาฆ่าแมลงแบบชีวภาพ การปรุงหรือผสมสูตรอาหารต่างๆ แล้วบอกต่อกัน ลักษณะคล้ายเป็นสังคมปฐมนภูมิที่เกิดขึ้นในชนบท

การทำงานของผู้สูงอายุส่วนใหญ่ พบว่า ผลตอบแทนแค่พออยู่พอกินอย่างมีศักดิ์ศรีในแง่ของการขายและการตลาด มีโอกาสน้อยมากที่ผู้สูงอายุจะทำงานได้จำนวนหรือปริมาณมากเช่นคนหนุ่มสาว จากการสำรวจ พบว่า ถ้าเป็นขายตามตลาดนัดก็จะขายเฉพาะวันเสาร์-อาทิตย์ วันที่เหลือก็จะอยู่บ้าน ถ้าขายอาหารที่บ้านก็จะขายทุกวัน ถ้าทำเกษตรก็จะทำทุกวัน แต่ต้องจ้างแรงงานบางขั้นตอน เช่น ดอนหวาน เก็บเกี่ยว หรืออวนลาก การคิดขนาดสินค้าในส่วนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่สัมภาษณ์ ล้วนตอบทำนองเดียวกันว่า พัฒนาสินค้าหรือผลิตภัณฑ์จากการที่ลูกค้าประเมินผล เช่น การขายน้ำพริกของผู้สูงอายุท่านหนึ่ง ถ้าลูกค้าหลายคนเริ่มติว่า หวานไป เปรี้ยวไป ก็จะต้องลดส่วนของวัตถุดิบที่เป็นน้ำตาล น้ำส้มมะขามลง หรือการอย่างเลี้ยงกุ้งแล้วตาย ตายเพราะอะไร ก็มีการศึกษา ปรึกษาเพื่อนฝูงและแก้ไข หรือราคาอาหารสัตว์แพง ก็ผสมเอง เพื่อแก้ปัญหาเรื่องต้นทุน เป็นต้น แม้กระทั่งในส่วนของการ

การตลาด ก็มีการขยายตลาดเพิ่ม หาดตลาดเพื่อขยายจำนวนวันที่ขายเพิ่มจาก 2 วันเป็น 4 วันบ้าง

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการสำรวจถึงปัญหาการทำงานของผู้สูงอายุตามหมวดอาชีพหลักๆ พบว่ามีปัญหาที่ผู้สูงอายุต้องเรียนรู้และแก้ปัญหาอย่างหลากหลาย บางปัญหาก็สามารถแก้ไขได้ แต่บางปัญหาก็เป็นปัญหาระดับโครงสร้าง เช่น การประกันราคาข้าว ซึ่งผู้สูงอายุไม่สามารถแก้ไขอะไรได้ ปัญหาที่พบในการทำงานของผู้สูงอายุ มีดังต่อไปนี้

หมวดอาชีพเกษตรกรรม

1. ปัญหาในกระบวนการทำงาน เช่น การเลี้ยงกุ้ง ถ้าตากบ่อทิ้งไว้ไม่แห้งสนิท ดินจะเหม็นและเน่า หรือ การจัดวางกล้วยไม้ จากเดิมที่เคยใช้งานเครื่องปลูกได้ประมาณ 3 ปี กลับมาเหลือเพียง 2 ปี ก็ผูกพันต้องเปลี่ยนใหม่

2. ปัญหาไม่มีแรงงานมาช่วย หายาก ทำได้แค่พอยู่ออกิน เนื่องจากงานเกษตรเป็นงานหนัก

3. ทักษะความรู้ วิทยาการสมัยใหม่ ปัญหาการใช้เทคโนโลยี ปัญหาโรคพืช โรคสัตว์แมลง เพลี้ย เช่น ปัญหาโรคของกุ้งที่มักเกิดโรคแก็มดำ มาจากขี้ดินเลนเข้าเหงือกกุ้ง แล้วกุ้งไม่กินอาหาร ทำให้แบคทีเรียเข้ามาก่อกรวน หรือตัวอย่างเช่น การปลูกกล้วยไม้ สำหรับศัตรูกล้วยไม้ที่พบคือ หอยทาก ที่มีขนาดเล็กซึ่งจะเข้าทำลายตาหน่อ และตาดอกรวมทั้งช่อดอก เป็นสาเหตุให้เกิดเชื้อโรคและเชื้อราเข้าทำลายกล้วยไม้ได้โดยง่าย

4. เกษตรกรมีหนี้สินเพราะลงทุนสูง ค่าใช้จ่ายยาฆ่าแมลง และค่าปุ๋ยสูง ต้องเช่าที่ดิน ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ผลผลิตที่ได้ ต้องนำไปเป็นผลตอบแทนแก่เจ้าของที่ดินบางส่วนเพราะเช่าที่ดินเขา

5. ปัญหาผลผลิต ตัวอย่าง เช่น 1) การปลูกข้าว ปัญหาระดับน้ำในนาเพิ่มสูงอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะระยะข้าวเริ่มสร้างรวงอ่อน ข้าวยัดตัวตามน้ำไม่ทัน ฉะนั้นลำต้นข้าวมีขนาดเล็ก แต่สูงและรวงที่ได้มีขนาดเล็ก และได้เมล็ดลีบมาก ผลผลิตต่ำ 2) การปลูกส้ม เก็บส้มเร็วเกินไป เมื่อยังไม่ถึงรอบ ทำให้ส้มเปรี้ยว รสชาติไม่ดี ยิ่งกรณีที่มีน้ำมาก ฝนตกหนักมากก็จำเป็นต้องรีบเก็บ ผู้สูงอายุที่ปลูกส้มเล่าให้ฟังว่า “การปลูกส้มนี้ ต้องถนอมยิ่งกว่าการเลี้ยงลูกเสียอีก”

6. ผลผลิตถูกกดราคา นโยบายประกันราคาของรัฐไม่ได้ผล

7. ปัญหาการรวมกลุ่มเฉพาะ เพื่อลดความเสี่ยงและขยายตลาด เช่น ผู้เลี้ยงกุ้งในพื้นที่เพื่อกำหนดช่วงเวลาจับกุ้งไม่ให้ชนกันได้ จะช่วยลดสภาพการกดราคาได้อย่างดี แต่โดยนิยัยคนไทยแล้วคงเป็นเรื่องยาก เพราะต่างคนต้องเอาตัวรอดเพื่อปากท้องของตนและครอบครัว

หมวดงานช่าง หัตถอุตสาหกรรม

1. ปัญหาวัตถุดิบ เช่น ปัญหาเหล็กเส้นขาดตลาด ขึ้นราคา และไม้ที่จะนำมาทำด้ามมีดขาดตลาด
2. ปัญหาเลียนแบบ คู่แข่ง และการใช้สัญลักษณ์สินค้า เช่น อร์ญญิก แต่ไม่ได้ทำที่ อร์ญญิกจริง บางทีมาจากจังหวัดอื่น และติดสติ๊กเกอร์เลียนแบบ
3. กรณีมีดอร์ญญิก ปัญหาข้อห้ามพกพาอาวุธออกจากต่างประเทศ ตัวอย่างที่เห็นชัดเจน ก็คือผู้สูงอายุที่เป็นผู้ผลิตรายหนึ่งเล่าให้ฟังว่า ไปแสดงสินค้า โชว์มีด และกริชที่โรงแรมริเวอร์ซิตี ลูกค้าต่างชาติชอบมาก แต่เขาก็เดินชมสินค้าเฉยๆ ไม่ซื้อ โดยให้เหตุผลว่า ยุ่งยากในการนำออกนอกประเทศ และตอนนี้ก็มีการตรวจเรื่องความปลอดภัยกันมาก โดยเฉพาะการเดินทางออกนอกประเทศ การขึ้นเครื่องบิน
4. งานปั้น งานสาน ต้องคาดิ ซึ่งขัดกับความสูงอายุของผู้สูงอายุ
5. งานปั้น งานสาน ผู้ทำต้องมีคุณสมบัตินั่งทน มีสมาธิในการทำงาน จึงหาแรงงานยาก งานช่างต้องอาศัยคนที่มีใจรัก ต้องใช้ฝีมือทางด้านศิลปะเท่านั้นจึงจะทำได้ เด็กรุ่นใหม่ก็ไม่รับสอนให้ก็ไม่ชอบ

หมวดอาชีพรับจ้าง

1. ต้องคอยงาน งานมีจำกัด ดกงานน้อย
2. เปลี่ยนงานบ่อย หลายอาชีพ ไม่มั่นคง

หมวดอาชีพค้าขาย ผลิตและจำหน่าย

1. ปัญหาการตลาด ขาดทำเลที่ตั้ง ในการจัดจำหน่าย
2. เป็นงานที่มีรายได้ไม่แน่นอนและขาดหลักประกัน
3. ไม่มีความรู้ระบบบัญชี หลงๆ ลืม ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสูงอายุด้วย
4. ไม่มีทุนไปซื้อสินค้ามาจำหน่าย เป็นการขายในลักษณะแบบ "วันต่อวัน" ทำให้ยังได้กำไรน้อย

ทั้งนี้ การสำรวจงานอาชีพผู้สูงอายุเพื่อตอบคำถามที่ว่า ผู้สูงทำอะไรบ้างหรือมีภารกิจอะไรบ้างในงานเหล่านี้ ซึ่งคำตอบที่ได้รับ ทำให้เห็นว่าผู้สูงอายุยังคงเป็นผู้ที่ทำงานเชิงเศรษฐกิจ และมีคุณค่าต่อผู้ว่าจ้างในฐานะผลิดงาน มีคุณค่าต่อผู้เกี่ยวข้อง แห่งของผลตอบแทน ในฐานะผู้สูงอายุได้ว่าจ้างคนงานมาช่วยงานบางส่วน และต่อบุตรหลานในฐานะผู้สร้างรายได้และเป็นเสาหลัก/หัวหน้าของครอบครัว

3.2 ชุมชนอาชีพ

จากการลงสนามเพื่อตรวจสอบข้อมูลเชิงลึก พบว่า งานที่ผู้สูงอายุทำอยู่นั้น ส่วนใหญ่ใช้ความรู้ขั้นพื้นฐาน และการเข้าสู่อาชีพมักเกิดจากการแนะนำ เช่น เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมวงการ ดังนั้น องค์กรที่เกิดขึ้นจึงเป็นองค์กรที่ไม่เป็นทางการ และมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิอย่างมาก ส่วนงานที่มีลักษณะเป็นชุมชนอาชีพอย่างแท้จริงมีอยู่บ้างในบางกลุ่ม ได้แก่ 1) การค้าขาย เพราะมีการก่อตั้งองค์กรขึ้น องค์กรนี้เป็นองค์กรที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ จัดการโดยภาคเอกชน โดยประชาคม วัด และภาครัฐ เช่น กทม. หรือแค่การรวมตัวของผู้ค้าขาย จะเป็นไปอย่างหลวมๆ ผู้ที่มีความสามารถในการจ่ายค่าน้ำร้าน ค่าแฉ่ง ก็สามารถมารวมตัวกันเป็นอาชีพค้าขายได้ เช่น อาชีพค้าขายกับตลาดนัดบริเวณวัด ตลาดนัดประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดนัดสนามหลวง 2) เกษตรกรรม ในบางกลุ่ม เช่น กลุ่มเลี้ยงกุ้ง เลี้ยงกล้วยไม้ได้มีการจัดตั้งชมรมหรือสมาคมในการให้ความรู้และการตลาด การสื่อสารกันถึงราคาผลผลิต อย่างไรก็ตาม การรวมกลุ่มนี้มีลักษณะองค์กรที่เป็นทางการ และผู้สูงอายุส่วนใหญ่เข้าถึงยาก

ในหมวดอาชีพอื่นๆ จากการศึกษา พบว่า งานของผู้สูงอายุเป็นงานที่ไม่เป็นระบบ อยู่ในภาคที่ไม่เป็นทางการ (Informal sector) มิได้รู้จักสนธิสนมระหว่างผู้สูงอายุที่มีอาชีพเฉพาะหรือความชำนาญเฉพาะโดยเฉพาะ ข้อเท็จจริงก็คือ องค์กร/ กลุ่มเพื่องานอาชีพที่เกิดขึ้นนั้น มิได้สร้างชุมชนอาชีพแก่ผู้สูงอายุโดยเฉพาะ หากแต่ เกิดจากการรวมตัวเพื่อผลประโยชน์บางประการ ซึ่งก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้หรืออำนาจการต่อรองมากขึ้นในกลุ่มอาชีพเดียวกัน และผู้ที่รวมก่อตั้งก็มีได้เป็นผู้สูงอายุ แต่เนื่องจากการเข้ากลุ่มเหล่านี้มิได้มีเกณฑ์เกี่ยวกับอายุเป็นแต่เพียง ผู้ที่ต้องการจะเป็นผู้ขาย/ ผู้ผลิตมีอาชีพ หรือเช่น กลุ่มผู้เลี้ยงกุ้ง ชุมชนอาชีพสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นกลไกในการกำหนดราคาที่สำคัญ

ภาพรวมของการทำงานของผู้สูงอายุ ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี ความเป็นอุตสาหกรรมได้ส่งเสริมให้เกิดความหลากหลายอาชีพ แม้กระทั่งงานในภาคเกษตรก็ต้องพัฒนาปรับปรุงเพื่อให้ได้ผลผลิตที่เพียงพอ การนำความรู้วิทยาการเข้าช่วย การจัดระบบงานอย่างง่ายของผู้สูงอายุ การอาศัยแรงงานหนุ่มสาวรับจ้างนอกระบบชั่วคราวชั่วคราวเข้ามาช่วยเก็บเกี่ยวผลผลิต ส่วนงานช่าง หัตถอุตสาหกรรม เป็นตลาดแรงงานนอกระบบ แต่เดิมที่เคยใช้ทรัพยากรในการผลิตจากภาคพื้นเมืองและครัวเรือนเป็นเจ้าของ ได้เปลี่ยนมาเป็นระบบซื้อขายวัตถุดิบจากต่างท้องถิ่น ใช้คนทำการผลิตไม่มาก แรงงานไม่จำเป็นต้องมีความชำนาญมาก นอกจากนี้ ผู้สูงอายุทำงานในอุตสาหกรรมในครัวเรือน อาศัยความชำนาญมากกว่าความรู้ ผู้ผลิตในกลุ่มนี้ เป็นผู้ผลิตอิสระ ที่จัดทำและออกแบบสินค้าให้ตรงกับความต้องการของเจ้าของคำสั่งซื้อ ในส่วนงานค้าขาย ก็มีลักษณะเช่นเดียวกันเป็นงานขายในตลาดที่ไม่เป็นทางการ ไม่เป็นระบบ และผู้สูงอายุจำนวนมากผลิตเอง ขายเอง แต่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ไม่ชัดเจนเท่าไรนัก

รูปภาพ 24 ผู้สูงอายุกับชุมชนอาชีพ

อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจภาคสนามอาจจำแนกผู้สูงอายุเป็น 3 ระดับ ที่เข้ามามีร่วมในการทำงาน

- 1) ผู้สูงอายุจะเป็นผู้อยู่เบื้องหลัง ช่วยดูแลกิจการ เนื่องจากเทคนิควิทยาการเพาะปลูก ประมง ที่เปลี่ยนไป ผู้สูงอายุจึงมีบทบาทเพียงทำตามสูตรที่ลูกหลานบอก ช่วยเป็นผู้ดูแลผล ประโยชน์ และควบคุมคณงาน กล่าวคือ ผู้สูงอายุได้ส่งบุตรหลานเข้ามาอบรมเทคนิควิธีการ และตนเองมีส่วนร่วมอยู่เบื้องหลัง และสำหรับบางพื้นที่ ผู้สูงอายุก็เป็นเพียงคณงานในครัวเรือนที่ไม่ได้รับค่าจ้าง
- 2) ผู้สูงอายุเป็นผู้ดำเนินการเองแบบเดิมๆ ในภาคการเกษตร ไม่ใช่เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การทำนาปี นาปรังที่ศึกษามา ส่วนบุตรหลานของผู้สูงอายุก็ย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในเมืองตามแหล่งอุตสาหกรรมต่างๆ
- 3) ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ แต่ผู้สูงอายุให้ทรรศนะว่าพวกเขาไม่ทราบว่าควรจะทำอะไร ขาดแนวคิด แต่ต้องเลี้ยงปากท้อง ตัวอย่างงานทำก้นรูปเป็นงานที่หนัก เหนื่อยพอสมควรสำหรับผู้สูงอายุ แต่ผู้สูงอายุให้เหตุผลว่า "งานความรู้พื้นฐานก็เป็นแค่ทำนา ปั่นอริฐ จะไปปั่นตุ๊กตา ก็ไม่มีความสามารถ มือเท้าหยาบ ของมันต้องเรียนและตอนนี้ หู-ตาก็ไม่ค่อยดี วันหนึ่งๆ รับจ้างทำก้นรูปได้ 50- 70 บาท บางวันเขาไม่เอาไม้ไผ่มาส่ง ก็ไม่มีงานทำ นี่ก็หยุดไปหลายวันแล้ว เพิ่งมีงานส่งมาให้ทำช่วงวันนี้เอง"

เพราะชีวิตยังมีคุณค่า ความหมาย ตลอดจนสุขภาพดี สำหรับผู้สูงอายุแล้ว หลังจากที่ผู้สูงอายุเกษียณ แต่ยังมีความต้องการที่จะทำงาน ผู้สูงอายุบางส่วนของ การสัมภาษณ์ ปรารภนา ที่จะให้ภาครัฐผลักดันให้เกิดศูนย์กลางบริการงาน (Job Center) ของผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุเป็นผู้บริหารจัดการ รูปแบบการดำเนินงานมีลักษณะเป็นอิสระ โดยศูนย์นี้น่าจะมีลักษณะที่ติดต่อกับ วิทยาลัย/ องค์กรเอกชนอื่น ๆ และ คนที่จะทำงานอาจทำงานเป็นบางเวลา (Part time) โดยมีการลงทะเบียนสมาชิกผู้สูงอายุ และกระจายกำไรแก่สมาชิกที่ทำงานจริง ลักษณะงานที่ผู้สูงอายุทำได้ เช่น งานทำความสะอาด งานดายหญ้า งานดูแลสวน งานช่าง งานเสมียน และงานทั่วไป ตามที่คุณสมบัติผู้สูงอายุจะพึงมี และขยายลักษณะตามความต้องการของผู้สูงอายุ (Enlarge the area) พัฒนาทักษะผู้สูงอายุ (Enrich programs to develop job skill)

สำหรับงานอาชีพของผู้สูงอายุในอนาคต จากการประมวลผลการสัมภาษณ์ การส่งเสริมงานอาชีพผู้สูงอายุควรมีลักษณะ ดังนี้คือ

- 1) การเตรียมงานอาชีพด้วยตัวของผู้สูงอายุเอง เพื่อจะได้ไม่เหี่ยวเฉาในยามชรา ถ้าเป็นไปได้ ผู้สูงอายุทุกคนควรที่ทำงานหรือหากิจกรรมทำ
- 2) การยอมรับความเปลี่ยนแปลงเรื่องยุค/ สมัย ผู้สูงอายุจะไม่ควรยึดติด และควรปรับรูปแบบแนวคิดให้สอดคล้องกับภาวะปัจจุบัน รวมทั้งนำศาสนาเข้ามาช่วยยกระดับจิตใจ
- 3) การยอมรับความรู้ วิทยาการใหม่ และหาโอกาสศึกษาเพิ่มเติม
- 4) การดัดแปลงภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อผลิตสินค้าและบริการให้เข้ากับปัจจุบัน ของเก่าบางอย่างใช้ได้ดี แต่ถ้ามีการปรับปรุงเพิ่มก็จะมีประโยชน์หรือนำใช้มากขึ้น
- 5) การเตรียมโครงการงานอาชีพบางประเภทที่ผู้สูงอายุสามารถทำได้โดยภาครัฐ เช่น การสนับสนุนตลาด โครงสร้างพื้นฐานการผลิต การให้โอกาส/สิทธิพิเศษแก่ผู้สูงอายุ

บทที่ 4

สถานะทางเพศของผู้สูงอายุ

การศึกษาสถานะทางเพศ เป็นเรื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้และเป็นข้อเท็จจริงที่ยังดำรงอยู่
ทั้งนี้ ด้วยธรรมชาติ และโครงสร้างของสังคมที่ทำให้หญิงนั้นแตกต่างจากชาย ทั้งกาย ความคิด
จิต วิญญาณ และสิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อบทบาท หน้าที่ ภาระงาน ของความเป็นหญิงชาย ความแตก
ต่างกันจึงเกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม งานวิจัยบทนี้ ได้นำเสนอผลการศึกษา ดังนี้

1. สถานะทางเพศและความแตกต่างระหว่างเพศ
2. ภาระพึงพิงและนโยบายเกี่ยวกับสถานะทางเพศ

1. สถานะทางเพศและความแตกต่างระหว่างเพศ

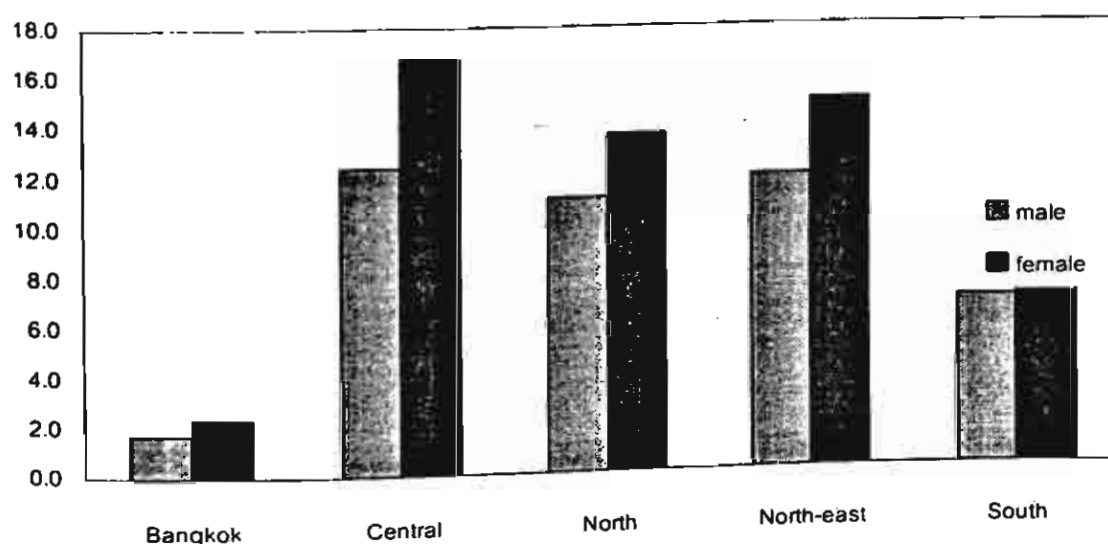
โดยทั่วไป การพิจารณาสถานะทางเพศ มักพิจารณาจากความแตกต่างหรือไม่เท่าเทียมกันระหว่างความเป็นหญิงและชาย ในประเด็นหลัก ที่ว่า 1) ผู้หญิงมีระดับการศึกษาต่ำกว่า 2) ผู้หญิงมีอายุยืนยาวกว่า จึงมีประเด็นของการลงทุนให้เด็กและผู้หญิงมีสุขภาพดีขึ้นและพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น 3) การที่ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในกำลังแรงงานสูงขึ้น และค่าเฉลี่ยการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานมากกว่าผู้ชาย

1.1 คุณลักษณะทั่วไปของการทำงานของผู้สูงอายุหญิงและชาย

สถานะทางเพศที่นำความไม่เท่าเทียมทางเพศมาพิจารณา ในการศึกษาที่ใช้แนวทางการเปรียบเทียบความแตกต่างของการทำงานของผู้สูงอายุหญิงและชายในเรื่อง

- 1) อัตราการทำงาน
- 2) ระดับการศึกษา
- 3) สถานภาพสมรส
- 4) ชั่วโมงการทำงาน และ
- 5) รายได้ของผู้สูงอายุหญิงและชาย

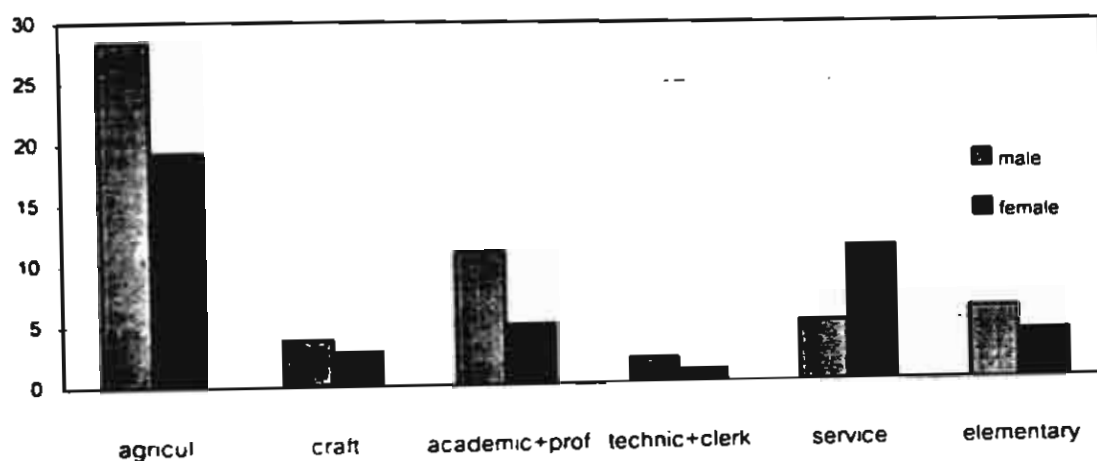
แผนภูมิ 1 อัตราการทำงานของผู้สูงอายุหญิงและชาย

ที่มา ประมวลข้อมูลฯ จากการสำรวจประชากรแรงงานรอบที่ 3 ปี 2544 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

จากการตรวจสอบข้อมูลอัตราการทำงานของผู้สูงอายุหญิงและชายจากข้อมูลประชากร
แรงงาน สำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี 2544 พบว่า ผู้สูงอายุหญิงทำงานมากกว่า สูงกว่า ผู้สูงอายุ
ชายทุกภาคทั้งกรุงเทพ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้

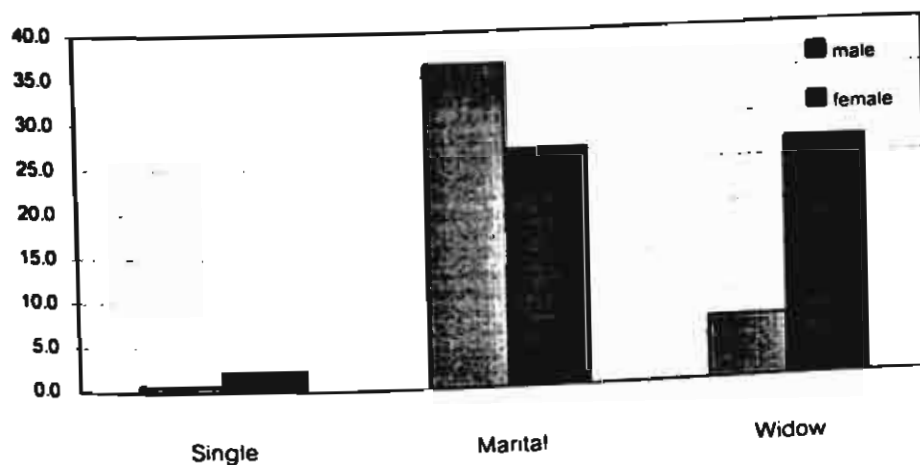
แผนภูมิ 2 อัตราการทำงานของผู้สูงอายุหญิงและชายจำแนกตามอาชีพ

ที่มา ประมวลข้อมูลฯ จากการสำรวจประชากรแรงงานรอบที่3 ปี 2544 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

อย่างไรก็ตาม เมื่อตรวจสอบมากขึ้นในกลุ่มอาชีพหลักๆ กลับปรากฏว่า อัตราการทำงาน
ของผู้สูงอายุชายกลับมีมากกว่าเกือบทุกกลุ่มอาชีพ ยกเว้น กลุ่มอาชีพที่เป็นผู้บริการ

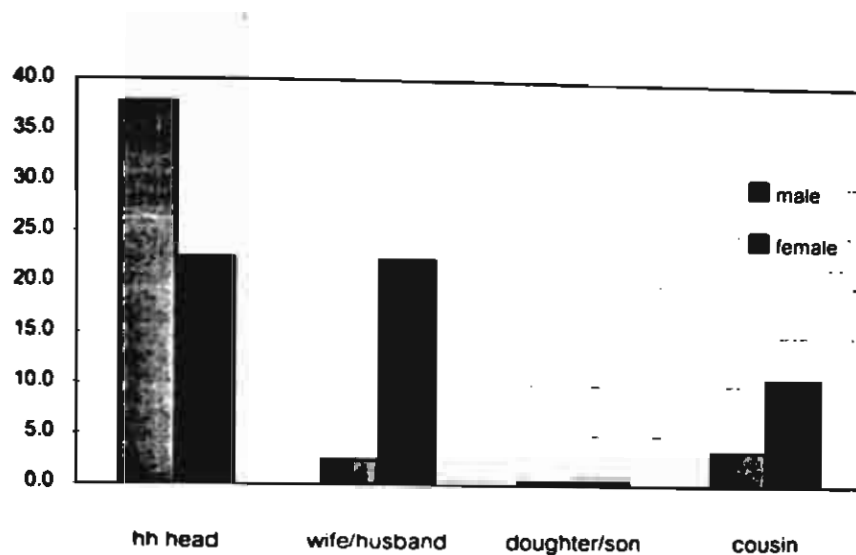
แผนภูมิ 3 อัตราการทำงานของผู้สูงอายุหญิงชาย จำแนกตามสถานภาพสมรส

จากการ
พิจารณาอัตรา
การทำงานของผู้สูงอายุ
เห็นได้ว่า ผู้สูงอายุ
หญิงที่เป็นโสด มีอัตราสูง
กว่าผู้สูงอายุชาย
กล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้สูง
อายุชายที่เป็นโสด
เป็นม่ายในจำนวน
น้อย

ที่มา ประมวลข้อมูลฯ จากการสำรวจประชากรแรงงานรอบที่3 ปี 2544 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

แผนภูมิ 4 อัตราการทำงานของผู้สูงอายุหญิงชายจำแนกตามสถานภาพในครัวเรือน

แม้ว่าจะมีอายุมากขึ้นก็ตาม แต่ยังคงพบว่า ผู้สูงอายุชายยังคงพบว่าเป็นหัวหน้าครอบครัวในอัตราที่สูงกว่าหญิง ผู้สูงอายุหญิงมีบทบาทเป็นภรรยา มากกว่า ในส่วนของการมีบทบาทเป็นญาติผู้อาศัย มีในผู้สูงอายุชายมีค่อนข้างต่ำ ส่วนใหญ่ของผู้สูงอายุกลุ่มนี้มักเป็นหญิงมากกว่า

ที่มา ประมวลข้อมูลฯ จากการสำรวจประชากรแรงงานรอบที่3 ปี 2544 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ผลการศึกษา โดยใช้ Levene's Test for Equality of Variances วัดความแปรปรวน ประชากรผู้สูงอายุหญิงและชาย พบว่า ค่าเฉลี่ยรายได้ของหัวหน้าครอบครัวที่เป็นผู้สูงอายุชายมีรายได้สูงกว่าผู้สูงอายุหญิง และแบบแผนการดำรงสถานะหัวหน้าครอบครัวนั้น ไม่มีความแตกต่างกันทั้ง 3 ช่วงเวลาทั้งรายได้และอัตราส่วน กล่าวคือผู้สูงอายุชายเป็นหัวหน้าครอบครัวในสัดส่วน 2 ใน 3 เมื่อเปรียบเทียบกับผู้สูงอายุหญิง ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพียง 1 ใน 3

ตารางที่ 1 การวัดความแปรปรวนของรายได้ของผู้สูงอายุที่เป็นหัวหน้าครอบครัว

เขต	จำนวน	ค่าเฉลี่ย (MEAN)	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (STD. ERROR MEAN)	ค่าเฉลี่ยมาตรฐาน (STD. ERROR MEAN)
2537 ชาย	1,396	6,275.44	8,292.71	221.95
2537 หญิง	620	4,556.16	6,672.23	267.96
2541 ชาย	1,217	9,987.35	12,590.64	360.91
2541 หญิง	652	7,459.04	10,119.93	396.33
2544 ชาย	1,641	10,811.30	13,798.87	340.63
2544 หญิง	964	8,178.97	12,324.16	396.93

ที่มา ประมวลข้อมูลฯ จากการสำรวจประชากรแรงงานรอบที่3 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ตารางที่ 2 สถานภาพการเป็นหัวหน้าครอบครัวจำแนกตามปีและเพศ

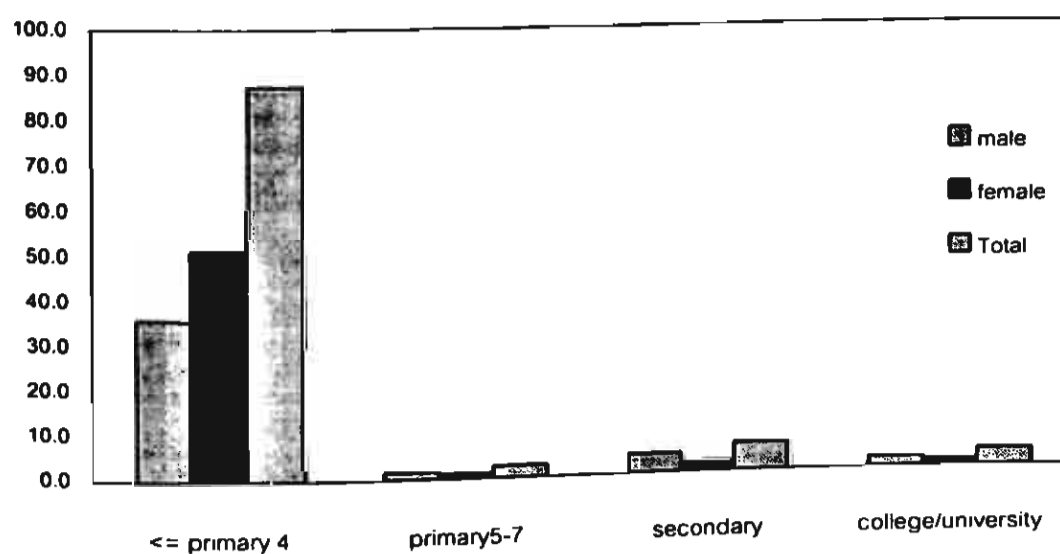
เพศ	ปี		ปี		ปี	
	2537	อัตรา	2541	อัตรา	2544	อัตรา
ชาย	10,249	0.65	9671	0.65	12,287	0.63
หญิง	5,443	0.35	5261	0.35	7,300	0.37
จำนวน	15,692		14932		19,587	

ที่มา ประมวลข้อมูลฯ จากการสำรวจประชากรแรงงานรอบที่ 3 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

และเป็นปรากฏการณ์ที่เห็นอยู่ทั่วไป แม้กระทั่งการลงสนามสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งพบว่า แม้ว่าผู้สูงอายุหญิงที่เป็นหัวหน้าครอบครัว จะมีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัว แต่ เรายังต้องยอมรับว่า ได้รับอิทธิพลด้านความคิด และแรงงานจากสามี และบุตรชายอย่างมาก

สำหรับระดับการศึกษา ผู้สูงอายุส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 80 มีการศึกษต่ำกว่าหรือเท่ากับ ประถมศึกษาปีที่ 4 และผู้สูงอายุหญิงมีระดับการศึกษาต่ำกว่าประถมศึกษาในอัตราที่สูงกว่าชาย อย่างไรก็ตาม การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาในอัตราที่สูงกว่าของผู้สูงอายุชายนี้เป็นปัจจัยที่ได้เปรียบในเรื่องเกี่ยวกับรายได้ของผู้สูงอายุชายด้วย

แผนภูมิ 5 อัตราการทำงานของผู้สูงอายุหญิงชายจำแนกตามระดับการศึกษา

ที่มา ประมวลข้อมูลฯ จากการสำรวจประชากรแรงงานรอบที่3 ปี 2544 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

เมื่อศึกษาถึงจำนวนชั่วโมงที่ทำงาน พบว่า โดยเฉลี่ยของการทำงานที่กำหนดโดยกฎหมายไทย คนทั่วไป มักทำงานอยู่ที่ 40-45 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ อย่างไรก็ตาม จากการคำนวณจำนวนชั่วโมงทำงานหลักและทำงานทั้งหมดของผู้สูงอายุแล้ว ไม่มีความแตกต่างจากคนหนุ่มสาวทั่วไป ผู้สูงอายุยังคงทำงานปกติ แม้ว่า อายุจะมากขึ้นก็ตาม ทั้งนี้เมื่อทดสอบช่วงระดับความเชื่อมั่นของการทำงานระหว่างผู้สูงอายุหญิงและชาย พบว่า จำนวนชั่วโมงการทำงานที่ยาวนานของผู้สูงอายุหญิงไม่แตกต่างจากผู้สูงอายุชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ จำนวนชั่วโมงเฉลี่ย 45 ชั่วโมงต่อสัปดาห์

ตารางที่ 3 จำนวนชั่วโมงที่ทำงานหลักของผู้สูงอายุหญิงชาย

	เพศ	จำนวน	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
2537	ชาย	6,692	51.02	16.02	0.20
	หญิง	4,981	49.43	16.63	0.24
2541	ชาย	6,076	49.75	16.56	0.21
	หญิง	4,688	48.56	16.98	0.25
2544	ชาย	8,066	44.80	18.37	0.20
	หญิง	6,161	44.84	18.33	0.23

Levene's Test for Equality of Variances is Non-significant (N.S).

ที่มา ประมวลข้อมูลฯ จากการสำรวจประชากรแรงงานรอบที่3 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ตารางที่ 4 จำนวนชั่วโมงการทำงานทั้งหมดของผู้สูงอายุ

	เพศ	จำนวน	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
2537	ชาย	6,692	51.46	15.89	0.19
	หญิง	4,981	49.73	16.55	0.23
2541	ชาย	6,076	50.39	16.46	0.21
	หญิง	4,688	48.97	16.95	0.25
2544	ชาย	8,066	45.56	18.30	0.20
	หญิง	6,161	45.31	18.23	0.23

Levene's Test for Equality of Variances is Non-significant (N.S).

ที่มา ประมวลข้อมูลฯ จากการสำรวจประชากรแรงงานรอบที่3 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ตารางที่ 5 อัตราการทำงานของผู้สูงอายุหญิง-ชายจำแนกตามขนาดครอบครัว

เพศ	ขนาดครอบครัว					รวม	จำนวน
	1	2_3	4_5	6_9	>10		
ชาย	2.8	17.0	15.8	8.3	0.1	44.1	14335
หญิง	5.3	20.6	19.8	10.1	0.1	55.9	18203
รวม	8	38	36	18	0	100	32538

ที่มา ประมวลข้อมูลฯ จากการสำรวจประชากรแรงงานรอบที่3 ปี 2544 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ขนาดครอบครัวเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงการพัฒนา จากงานวรรณกรรมที่ผ่านมา เสนอว่า ผลของการพัฒนาทำให้คนหนุ่มสาวย้ายถิ่นไปสู่เมืองที่เป็นอุตสาหกรรม ปิจจัยค่าจ้างและโอกาสในความก้าวหน้าเป็นตัวดึงดูดกลุ่มคนที่กระตือรือร้น (Active) ให้เข้าไปแสวงหาโชค ขณะที่ชนบท มีงานน้อย มีรายได้ไม่แน่นอน ผลของการพัฒนาทำให้ผู้สูงอายุถูกทิ้งไว้อยู่ในชนบท ถ้าบุตรหลานสามารถตั้งตัวได้ มีรายได้ดี ก็จะส่งเงินกลับมาให้ ครั้นอยู่เมืองนาน ๆ ไป ค่าครองชีพที่สูงขึ้น กีดกันการส่งเงินลง ภาพนี้มีปรากฏให้เห็นในชนบทไทยจำนวนไม่น้อย อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจข้อมูล พบว่า ผู้สูงอายุอยู่ลำพัง แบบตัวคนเดียว ร้อยละ 5 อยู่กัน 2-3 คนในครอบครัว ร้อยละ 20 แต่คนส่วนใหญ่ทั้งหญิงชายมีขนาดครอบครัว 2-5 คน

อนึ่ง ข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรจะเป็นตัวสะท้อนที่ดีของการพัฒนา นโยบาย และการปฏิบัติงานของภาครัฐ ที่ผ่านมา งานสำรวจจากข้อมูลในรายงานการสำรวจสถานะผู้สูงอายุภายในประเทศไทย พ.ศ.2538 (SWET) ซึ่งดำเนินการโดยสถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับกระทรวงสาธารณสุข และสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข สัมภาษณ์ผู้สูงอายุทั่วประเทศ 4,486 คน พบว่า การทำงานของผู้สูงอายุหญิงมีความสัมพันธ์กับสถานภาพสมรส การออม รายได้จากการเกษียณอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 นอกจากนี้ ผู้สูงอายุหญิงยังได้รับการเกื้อหนุนจากบุตร ญาติ และได้รับการเกื้อหนุนจากสังคมมากกว่าผู้สูงอายุชาย (ภาคผนวกที่ 4) และที่สำคัญก็คือ การทำงานของผู้สูงอายุหญิงทั้ง 3 กลุ่ม (60-69, 70-79, 80+) นั้นสัมพันธ์กับแหล่งการมีรายได้จากที่ตนเองทำงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผลของข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคมนี้เป็นตัวบ่งชี้ถึงคุณภาพชีวิตประชากรวัยสูงอายุได้ระดับหนึ่ง และสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างหญิงและชายด้วย

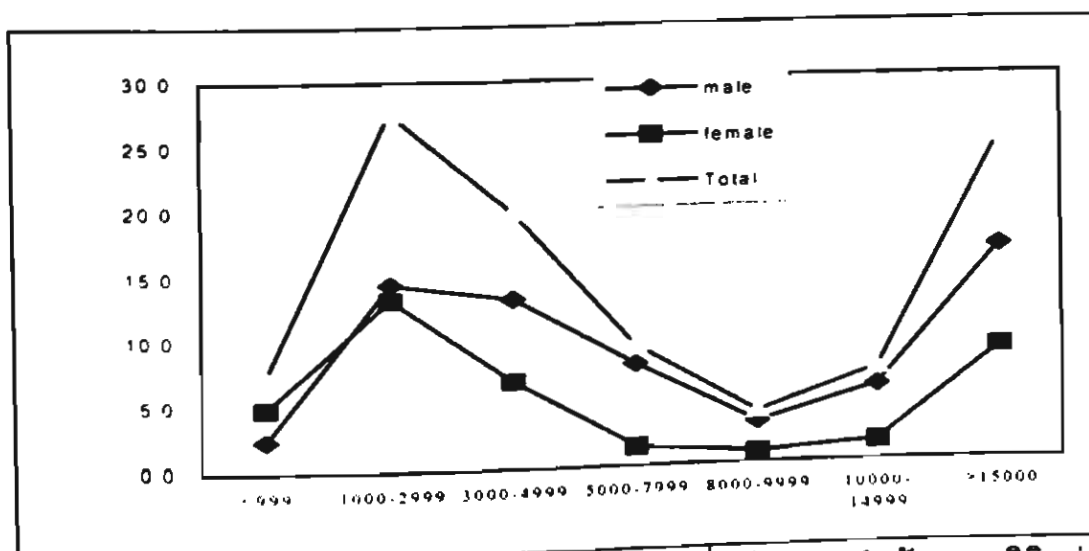
1.2 ความยากจนของผู้สูงอายุหญิง

จากการศึกษางานวรรณกรรมต่างประเทศ (ILO, 1999; ILO, 2002; United Nations, 1996; United Nations, 1998; Prugl, 1998; Honig, 1998) ได้ชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างของรายได้เกิดจากการมีอาชีพแตกต่างกัน รวมถึง ในอาชีพเดียวกันแต่คุณลักษณะของพนักงาน เช่น ระดับการศึกษา ประสบการณ์ เพศ อายุ ต่างกัน ในกรณีการศึกษานี้ มีการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ กับรายได้ ในบทที่ผ่านมา ซึ่งพบว่า แม้ว่าเพศและอาชีพจะไม่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ของรายได้ของผู้สูงอายุได้ก็ตาม แต่ข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้แต่มีการทำงาน ไม่ได้ถูกนำเข้าสู่การวิเคราะห์เพื่ออธิบายรายได้ แต่เราสามารถอธิบายได้ว่า เกิดความยากจนในหมู่ผู้สูงอายุหญิงจากสถานภาพการทำงาน สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงผกผันกับรายได้ และมีค่านิยมบางประการที่ผู้สูงอายุหญิงถูกกีดกันซึ่งไม่อาจใช้การทำนายค่าทางสถิติได้

จากการศึกษาถึงอัตราการทำงานจำแนกตามรายได้ พบว่า งานที่ผู้สูงอายุชายทำนั้นมีรายได้สูงกว่าหญิงทุกระดับ โดยที่รายได้ต่ำกว่า 1,000 บาท มีอัตราการทำงานของผู้สูงอายุหญิงสูงกว่า ขณะที่รายได้หลุดพ้นจากจุด 1,000 บาทขึ้นไป ผู้สูงอายุหญิงจะมีรายได้ต่ำกว่าชาย

อย่างไรก็ตาม ช่องว่างการกระจายรายได้ที่แตกต่างกันนี้มีขนาดแคบลงในช่วงรายได้ 5,000-10,000 บาท เพื่อให้เกิดความแน่นอนในการประมาณค่าของรายได้ จึงได้ทำการทดสอบการประมาณค่าความแปรปรวนต่อไป

แผนภูมิ 6 ความแตกต่างของรายได้ระหว่างผู้สูงอายุหญิงและชาย

ที่มา ประมวลข้อมูลฯ จากการสำรวจประชากรแรงงานรอบที่3 ปี 2544 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ตารางที่ 6 การวัดความแปรปรวนของรายได้ของผู้สูงอายุชายหญิง

ปี	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
2537	2.014	0.000	1,719.28	377.91	978.14	2,460.42
2541	1.867	0.000	2,528.31	572.11	1,406.27	3,650.35
2544	2.603	0.000	2,632.33	538.59	1,576.21	3,688.44

ที่มา ประมวลข้อมูลฯ จากการสำรวจประชากรแรงงานรอบที่ 3

สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ผลการทดสอบความแปรปรวนของกลุ่มผู้สูงอายุหญิงและชายตามที่แบ่งกลุ่มรายได้ออกเป็น 2 กลุ่ม โดยใช้ Levene's Test for Equality of Variances พบว่า การประมาณค่าเฉลี่ยช่วงความเชื่อมั่น 95% คือ ช่วงของค่าเฉลี่ย (Interval of the Mean) ในปี 2537 เท่ากับ 978.14-2,460.42 บาท ช่วงของค่าเฉลี่ย ในปี 2541 เท่ากับ 1,406.27-3,650.35 บาท และช่วงของค่าเฉลี่ย ในปี 2544 เท่ากับ 1,576.21 – 3,688.44 บาท โดยที่ค่าเฉลี่ยของรายได้ของผู้สูงอายุหญิงและชายแตกต่างกันมาก ใน 2537 รายได้เฉลี่ยของผู้สูงอายุหญิงเท่ากับ 4,556.16 บาท ขณะที่ผู้สูงอายุชาย เท่ากับ 6,275.44 บาท ทิศทางนี้ ยังคงเหมือนเดิมในปี 2541 และ 2544 กล่าวคือ รายได้ผู้สูงอายุหญิงยังคงแตกต่างและต่ำกว่าผู้สูงอายุชายประมาณ 2,000 บาท อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ผลการศึกษาการเป็นคนงานในครัวเรือนที่ไม่ได้รับค่าจ้างของผู้สูงอายุ โดยวัดค่าความแตกต่างระหว่างผู้สูงอายุหญิงและชายจากการใช้อัตราส่วน พบว่า ผู้สูงอายุหญิงกว่าร้อยละ 80 ตลอด 3 ช่วงเวลาที่ศึกษา ต้องดำรงสถานะเป็นคนงานที่ไม่ได้รับค่าจ้าง และปรากฏการณ์นี้ ไม่สามารถวัดผลได้เชิงเศรษฐกิจ เช่น กิจกรรมทำอาหาร ดูแลบ้าน ทำความสะอาด ดูแลบุตรหลาน และกิจกรรมเสริมรายได้ภายในครอบครัว หรือเป็นส่วนร่วมในกระบวนการผลิต แต่ไม่ได้เป็นผู้รับค่าจ้าง เป็นต้น จึงสะท้อนให้เห็นถึงผู้สูงอายุหญิงทำงานโดยไม่ได้รับผลตอบแทนเป็นตัวเงิน และไม่ได้ถูกนับรวมเพื่อการคำนวณความแตกต่างทางรายได้ ไม่ว่าจะเป็นรายได้ครัวเรือนหรือรายได้ประชาชาติก็ตาม

ตารางที่ 7 อัตราการทำงานของผู้สูงอายุที่เป็นคนงานในครัวเรือนไม่ได้รับค่าจ้าง

เพศ	ปี		ปี		ปี	
	2537	อัตรา	2541	อัตรา	2544	อัตรา
ชาย	290	0.12	305	0.13	498	0.17
หญิง	2076	0.88	1957	0.87	2,370	0.83
จำนวน	2366		2262		2,868	

ที่มา ประมวลข้อมูลฯ จากการสำรวจประชากรแรงงานรอบที่ 3 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

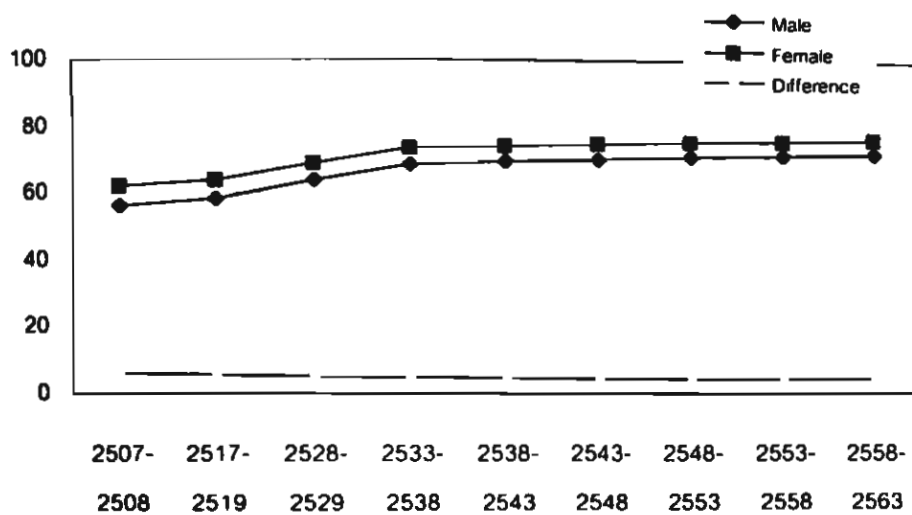
2. ภาวะความเจ็บป่วย ภาระฟุ้งฟิง และนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

สำหรับผู้สูงอายุด้วยแล้วมีประเด็นต้องพิจารณาเพิ่มเติมเกี่ยวกับสถานะทางเพศโดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ ภาวะความเจ็บป่วย และการฟุ้งฟิง ดังนี้

2.1 ภาวะความเจ็บป่วยและภาระฟุ้งฟิง

เนื่องมาจากภาวะการตายลดลงในกลุ่มผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย และกลุ่มผู้ชายมักเผชิญกับปัจจัยเสี่ยงต่างๆ มากกว่าด้วย สำหรับประเทศไทย จากสถิติผู้หญิงมีอายุยืนยาวกว่า 5 ปี แต่ผู้หญิงในกลุ่มผู้สูงอายุตอนกลาง 70 ปีขึ้นไป มีอัตราการทำงานต่ำกว่าผู้สูงอายุชายมาก สถานการณ์นี้ทำให้มีรายได้ไม่เพียงพอ นอกจากนี้ การศึกษาของ JIAPUNKUL และคณะ (1999) ยังพบว่า ผู้สูงอายุหญิงถูกคาดหวังว่าจะมีความพิการ ความเจ็บป่วยมาก โดยเฉพาะช่วงอายุ 80 ปี ขึ้นไป (The oldest old) สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่ความยากจนในกลุ่มผู้สูงอายุหญิงสูงกว่าชาย จากสถิติและการประมวลผลวิจัยจากข้อมูลภาวะการทำงานของประชากรแรงงานทั่วประเทศ สำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า ไม่เพียงแต่ผู้สูงอายุหญิงจะมีรายได้ที่ต่ำกว่า ทำงานในชั่วโมงที่ยาวนานพอๆ กันกับชาย แต่ผู้สูงอายุหญิงหารายได้ไม่ได้ และเป็นคนงานในครัวเรือนโดยไม่มีค่าจ้าง และดำรงตนในสถานภาพภรรยา และผู้อาศัย ผู้สูงอายุหญิงมีสถานภาพการเป็นหม้าย หย่า แยก สูง ปัญหาของผู้สูงอายุหญิงกลุ่มนี้อย่างหนึ่งก็คือการต้องอยู่ตามลำพัง ซึ่งในการสำรวจทางสถิติ พบว่า ผู้หญิงอยู่ในครัวเรือนคนเดียวประมาณร้อยละ 5

แผนภูมิ 7 อายุคาดหมายเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของประชากรไทย

ขาดการสนับสนุนจากครอบครัว จากการศึกษาความยืนยาวของชีวิตของคนแต่ละภาค พบว่าความยืนยาวของอายุที่มากขึ้น ไม่ได้หมายความว่า ผู้สูงอายุจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีเสมอไป เป็นการยืนยาวของชีวิตที่มีความเจ็บป่วยตามมาด้วย โดยผู้ที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ มี

ที่มา รายงานประจำปี 2542-2543 สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ

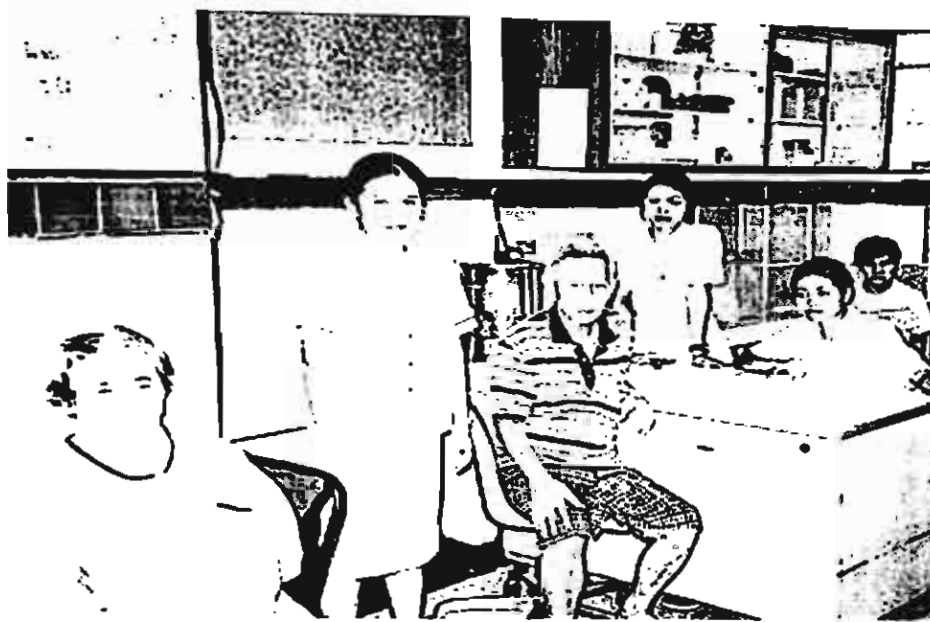
อายุขัยเฉลี่ย หรือความยืนยาวของชีวิตสูงสุด รองลงมาคือภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉยงเหนือ ภาคใต้ และภาคเหนือตามลำดับ (ตารางที่ 8) ทำให้สามารถประมวลภาพความยากจน และการขาดแหล่งสนับสนุนโดยเฉพาะคู่สมรส และขาดรายได้ และขาดกำลังเรี่ยวแรงที่จะทำงาน สิ่งที่จะสร้างความมั่นคงแก่ผู้สูงอายุอีกประการหนึ่งก็คือจำนวนบุตร ซึ่งในปัจจุบัน จำนวนบุตรและขนาดครอบครัวที่เล็กลง ในอนาคตข้างหน้าก็จะส่งผลกระทบต่อ การดูแลผู้สูงอายุ ประเด็นของการจัดเตรียมที่อยู่อาศัยและการดูแลผู้สูงอายุ จึงเป็นเรื่องที่ต้องวางแผนในอนาคต

ตารางที่ 8 อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด และที่ 60 ปี จำแนกตามภาคและเพศ

ภาค	อายุอายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด		อายุอายุขัยเฉลี่ยที่ 60 ปี	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
ทั่วราชอาณาจักร	69.97	74.99	20.29	23.89
กรุงเทพมหานคร	75.57	79.71	25.41	27.99
ภาคกลาง ยกเว้น กรุงเทพมหานคร	72.15	75.72	20.50	23.26
ภาคเหนือ	69.05	75.85	22.01	26.45
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	68.43	73.71	18	22.17
ภาคใต้	68.11	73.45	20.83	24.59

ที่มา รายงานการสำรวจการเปลี่ยนแปลงประชากร 1995-1996 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

รูปภาพ 1 การบริการสุขภาพผู้สูงอายุ

จากการศึกษาคุณลักษณะผู้สูงอายุไทย ที่มีอายุเกิน 100 ปี (วันดี โภคะกุล และคณะ, 2541) พบว่า มีความแตกต่างกันในความสามารถของการช่วยเหลือตนเองในกลุ่มผู้สูงอายุหญิง และชาย กล่าวคือ ผู้สูงอายุชายสามารถช่วยเหลือตนเองด้านต่างๆ ในการทำกิจกรรม เช่น การอาบน้ำ การทำอาหาร การรับประทานอาหารเอง การขับถ่ายทำความสะอาดเอง และการแต่งกายเอง ได้ต่ำกว่าผู้สูงอายุหญิงทุกระดับ แต่ในส่วนที่ผู้สูงอายุหญิงไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ กลับมีมากกว่าผู้สูงอายุชายร้อยละ 15 ของการศึกษาครั้งนี้ ดังตารางที่ 9

ตารางที่ 9 คุณลักษณะด้านการมีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ

รายการ	ชาย	หญิง	รวม	จำนวน
ความสามารถช่วยเหลือตนเอง	19.87(31)	62.17(97)	82.05	(128)
ทำได้ครบ 5 กิจกรรม *	0.64	5.12	5.76	9
ทำได้ 4 กิจกรรม	14.1	36.53	50.64	79
ทำได้ 3 กิจกรรม	3.2	7.69	10.89	17
ทำได้ 2 กิจกรรม	1.92	6.41	8.33	13
ทำได้ 1 กิจกรรม	0	6.41	6.41	10
ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้	1.28	14.74	16.02	25
ไม่ทราบ	1.92	0	1.92	3
รวม	23.08	76.92	100	156

*ที่มา วันดี โภคะกุล, การศึกษาคุณลักษณะผู้สูงอายุไทยที่มีอายุเกิน 100 ปี. 2539

หมายเหตุ กิจกรรม 5 ประการ ได้แก่ การอาบน้ำ การทำอาหาร การรับประทานอาหารเอง การขับถ่ายทำความสะอาดเอง และการแต่งกายเอง

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลศึกษาความพิการของผู้สูงอายุ (Jitapunkul และคณะ, 1999 อ้างใน เยาวรัตน์ ปรปักษ์ขาม และ วาทีณี บุญชะลิกษ์, 2545) ได้ชี้ให้เห็นภาพ ความแพร่หลายของการเป็นภาระพึ่งพิง (Prevalence Rate of Dependency) ในกลุ่มผู้สูงอายุหญิงซึ่งมีอยู่สูง โดยเฉพาะความพิการ และความต้องการได้รับการช่วยเหลือพึ่งพาในกิจกรรมที่ต้องดูแลตนเอง อัตราส่วนนี้มีอยู่ในกลุ่มผู้สูงอายุหญิงมากกว่าผู้ชาย

ตารางที่ 10 ความพิการและการพึ่งพาในระยะยาวในกิจกรรมที่ต้องดูแลตนเอง

ความพิการระยะยาว		การพึ่งพาในกิจกรรมที่ต้องดูแลตนเอง		
กลุ่มอายุ	ชาย(%)	หญิง(%)	ชาย(%)	หญิง(%)
ทุกกลุ่ม	17.4	20.2	5.7	7.9
60 – 69	14.6	14.9	4	4.4
70 – 79	19.4	23.4	5.4	8.9
80+	27.6	36.0	16.1	20.9

ที่มา Jitapunkul และคณะ, 1999 อ้างใน เยาวรัตน์ ปรปักษ์ขาม และ วาทีณี บุญชะลิกษ์, 2545

3.2 นโยบายทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ

3.2.1 นโยบายทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ

เนื่องจากว่าผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่มีความแตกต่างจากคนวัยอื่นๆ และการดำรงชีพยังต้องขึ้นกับปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก หากแต่ในช่วงอายุที่มากขึ้นนี้ กลับมีกำลังเชิงเศรษฐกิจที่ถดถอยลง และยิ่งผู้สูงอายุยังต้องดำรงชีพท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์ด้วยแล้ว ผู้สูงอายุจึงเป็นกลุ่มเสี่ยง (GENERAL COMMENT NO.3 (1990), PARA. 12) มีความจำเป็นที่ภาครัฐต้องปกป้องคุ้มครองผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษ จากการศึกษาในหลายๆ ประเทศในกลุ่มผู้สูงอายุ (ILO, 1995; Davies, 1998) พบว่า ได้ผลการศึกษาที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ

1. ผู้หญิงใช้กำลังแรงงานในการทำงานน้อยกว่า
2. ผู้หญิงมีความเครียดน้อยกว่า ทั้งร่างกายและจิตใจ และทนต่อความเครียดได้ดีกว่า
3. ผู้ชายมีโอกาเสียชีวิตจากการทำงานและการเดินทางมากกว่า
4. ผู้ชายใช้ชีวิตที่มีความเสี่ยงสูงกว่า เช่น ดื่มสุรา และสูบบุหรี่ และทำให้อายุสั้นกว่า

ความเท่าเทียมระหว่างหญิงชาย เป็นเนื้อหาที่สำคัญในประเด็นสิทธิมนุษยชน และเป็นเงื่อนไขให้เกิดความยุติธรรมเกิดขึ้น (International Conference on Population and Development, 2537) อันเนื่องจากภาวะการเปลี่ยนแปลงของโลกที่รวดเร็ว หลากหลาย และการทำงานเปิดโอกาสให้ทำงานพิเศษนอกเวลา (part-time) โดยเฉพาะผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้าน อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ ไม่ได้นำผลที่เกิดขึ้นไปสู่ทิศทางบวกทั้งหมด แต่ยังคงปัญหาเกี่ยวกับการว่างงานสูง ปัญหาความยากจน ความไม่เท่าเทียม และการถูกแบ่งแยกจากสังคม รวมทั้งข้อจำกัดของระบบความมั่นคงทางสังคมด้วย ยิ่งกว่านั้นก็คือ รูปแบบการทำงานก็มีลักษณะไม่แน่นอนมากขึ้น (ILO, 1999)

จากการศึกษางานในเอเชีย-แปซิฟิก (Jakarta Declaration for the Advancement of Women in Asia and the Pacific (1994) และเวียนนา (Call for Action from an ECE Perspective, Vienna, 1994) เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้หญิงได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนี้ มีประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อการพัฒนาผู้หญิงและผู้สูงอายุหญิง ดังนี้

- อนุสัญญาว่าด้วยการป้องกันสิทธิของการเป็นพนักงานในครอบครัว และการทำงานที่บ้าน (home-based workers.)
- ส่งเสริมให้ตระหนักถึงสิทธิของผู้หญิงในวงกว้าง และให้โอกาสแก่หญิงในการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมในภาครัฐ ทั้งการบริหารจัดการ กฎหมาย สหภาพการค้า กลุ่มลูกจ้าง และชุมชน
- กำจัดความรุนแรงทางเพศโดยใช้กลไกทางกฎหมาย
- ดึงนำเรื่องสิทธิของแรงงานและการป้องกันที่ตรวจสอบได้เข้าไปในพระราชบัญญัติและกฎระเบียบว่าด้วยการทำงาน ซึ่งได้แก่ ค่าจ้าง ชั่วโมงการทำงาน ประโยชน์ต่อสังคม เงื่อนไขสิ่งแวดล้อม และต้องมีรูปแบบการปฏิบัติที่เหมาะสมทั้งที่เป็นการทำงานบางช่วงเวลา พิเศษ (part-time) รวมถึงแรงงานที่ไม่มีมาตรฐานอื่น (other non-standard workers) ผู้หญิง และผู้สูงอายุ ต้องได้รับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียม โดยเฉพาะงานที่ทำในภาคที่ไม่เป็นทางการและงานในเขตชนบท (Informal Sector and in Rural Areas)
- ส่งเสริมงานบ้านให้เป็นงานเชิงเศรษฐกิจ และมีกฎหมายรับรอง

การส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างหญิงและชาย (World Bank Policy Research, 2001) มีกรอบและแนวทางดำเนินการดังนี้

- การปฏิรูปสถาบัน โดยการให้สิทธิและโอกาสสำหรับหญิงและชายอย่างเท่าเทียม โดยเฉพาะกฎหมายครอบครัว กฎหมายป้องกันการใช้ความรุนแรง การจ้างงาน และสิทธิทางการเมือง
- เพิ่มรายได้และลดระดับความยากจนของกลุ่ม เพื่อลดความไม่เท่าเทียมทางเพศ และสุขภาพ
- ใช้มาตรการที่จะชดเชยความไม่เท่าเทียมในการใช้ทรัพยากร และเสียงทางการเมือง

ผู้สูงอายุได้รับผลกระทบจากการมีอายุมากขึ้นตลอดเวลา บทบัญญัติรัฐธรรมนูญของไทยให้สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคในทางกฎหมายแก่ประชาชนทุกคน แต่ไม่ได้กำหนดพิเศษไปยังสิทธิเฉพาะกลุ่ม สำหรับกฎหมายที่เกิดขึ้นก่อนรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ก็ยังมีอยู่บางประเด็นที่อาจพิจารณาว่ายังไม่ให้สิทธิอย่างเท่าเทียม ตัวอย่าง กฎหมายครอบครัว ที่แต่เดิมให้หญิงที่สมรสใช้นามสกุลของสามีในมาตรา 12 ในช่วงหลังเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2546 นี้ จึงให้ความสำคัญแก่ผู้หญิงมากขึ้นโดยมีสิทธิที่จะเลือกใช้สกุลของตนเอง แทนการใช้สกุลสามีได้ เพราะการวินิจฉัยจากศาลรัฐธรรมนูญว่าขัดต่อรัฐธรรมนูญเรื่องสิทธิความเสมอภาค ซึ่งเป็นสัญญาณที่ดีต่อไปในเรื่องการทำงานและคุณภาพชีวิต

การที่ภาครัฐจัดสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุควรคำนึงถึงความครอบคลุมในกิจกรรมต่างๆ ด้วย เช่น การรับเบี้ยบำนาญ เเคะสถาน การศึกษา การกีฬา การตลาด อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมา ภาครัฐได้ตอบสนองความต้องการแก่กลุ่มผู้สูงอายุโดยเฉพาะ มีการจัดทำแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับแรกขึ้น โดยครอบคลุมระยะเวลาระหว่าง พ.ศ.2529-2544 มีการสังคมสงเคราะห์ เช่น เบี้ยยังชีพแก่ผู้ไม่มีรายได้หรือบุตรหลาน 300 บาทต่อเดือน บ้านสงเคราะห์ และจัดให้มีชมรมผู้สูงอายุ การอุดหนุนผ่านเครือข่ายชุมชน ถ้าชุมชนมีศักยภาพในการดูแลผู้สูงอายุ ส่วนการรักษาพยาบาลนั้น ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับบริการรักษาพยาบาล โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายในโครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาล (สปร.) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 จนในรัฐบาลปัจจุบันที่ได้มีนโยบายคุ้มครองสุขภาพของประชาชนโดยถ้วนหน้า ในโครงการ 30 บาท รักษาทุกโรค

แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุสุขภาพดี (Concept of healthy Ageing) เป็นเป้าหมายในการสร้างเสริมสุขภาพตลอดชีวิต ที่ต้องการให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วมในการบริการสาธารณะพร้อมไปกับคนอื่น ๆ จำนวนมาก แต่เสริมพิเศษสำหรับความจำเป็นเฉพาะในบางอย่างแก่ผู้สูงอายุ สิ่งเหล่านี้รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางสังคม กายภาพ การส่งเสริมแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง (healthy life styles) และแนวทางของการดูแลทางการแพทย์และการรักษา ประเด็นทางการ

แพทย์มีความสำคัญและสลับซับซ้อน และมีต้นทุนการรักษาสูง โดยเฉพาะโรคที่เป็นกับผู้สูงอายุ และโรคเรื้อรัง สำหรับประเด็นจริยธรรม มีการเอ่ยถึงเกี่ยวกับการเลือกปฏิบัติในกลุ่มประชากรบางกลุ่ม เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่ยากจน และผู้สูงอายุหญิงยากจนกว่าผู้สูงอายุชาย ผู้สูงอายุหญิงจึงกลายเป็นคนชายขอบที่ถูกละเลยจากการประกันความมั่นคงทางสังคม (BUTLER, R, 1969; Davies, A. Michael, 1998 ; AGE CONCERN, 2000; WHO, 1998 ; HACKLER, C. (ED). 1994, KHAW, K.T., 1997)

2.2.2 อัตมโนทัศน์ของผู้สูงอายุเกี่ยวกับความแตกต่างในสถานะทางเพศ และวัย

ผลการวิเคราะห์จากข้อมูล อายุคาดหมายเฉลี่ย รายได้ การทำงานโดยไม่ได้รับค่าจ้าง ซึ่งคาดการณ์ว่าผู้สูงอายุหญิงต้องมีชีวิตยืนยาวกว่า ยากจนกว่า อยู่โดยลำพัง และสัมพันธ์กับความโดดเดี่ยวมากกว่าผู้สูงอายุชาย ยิ่งกว่านั้น ผู้สูงอายุหญิงยังเป็นผู้ที่เสียเปรียบกว่าคนทุกกลุ่ม อย่างไรก็ตาม เมื่อไปสำรวจและสัมภาษณ์เชิงลึก กลับพบว่าผู้สูงอายุทั้งหญิงและชายมีอัตมโนทัศน์ (Self Concept) การมองตนเองและมองโลกในเชิงบวกอย่างมาก ในกลุ่มผู้สูงอายุที่ยังคงทำงานอยู่ ต่อคำถามที่ถามถึง "ความสุขในการเป็นผู้สูงอายุและความคาดหวังต่อชีวิต" ผู้สูงอายุ 32 ราย จาก 40 ราย ตอบว่า

"ไม่มีรู้สึกแตกต่างในความเป็นหญิงหรือชาย ไม่รู้สึกถูกกีดกันหรือถูกแบ่งแยกอะไร ทุกวันนี้อยู่แบบเป็นเพื่อนกัน คนไหนเจ็บป่วย อีกคนก็ช่วยดูแล แต่ความแตกต่างที่เกิดขึ้น ถ้าจะมีก็คงเป็นเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพ ซึ่งผู้สูงอายุให้ทรรศนะว่า ผู้หญิงสุขภาพอ่อนแอกว่า และทำงานหนักมากโดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรม"

ดูเหมือนว่า ผู้สูงอายุที่ทำงานส่วนใหญ่ยังคงเป็นห่วงตนเองน้อยกว่าห่วงบุตรหลานที่อยู่ร่วมชายคา ความห่วงใยที่เกิดขึ้น จากคำกล่าว เช่น

"กลัวว่าตนเองจะตายไปเสียก่อน ห่วงลูก ห่วงที่เขายังไม่แต่งงาน" "ห่วงที่ยังตั้งตัวไม่ได้ กลัวลูก-หลานลำบาก ยุคนี้ ตั้งตัวยาก หาเงินยาก ข้าวของแพงกว่าสมัยก่อน" "ไม่เคยขอเงินลูก เขาเองยังไม่พอใช้เลย นี่ฉันทำงานได้ก็ให้เขาอีกต่างหาก" "ไม่เคยคิดอยากพึ่งเขา มีแต่เขามาพึ่ง "

รูปภาพ 2 ผู้สูงอายุตายายช่วยกันค้าขาย

พรรณนะความแตกต่างระหว่างหญิงและชาย จากการสัมภาษณ์โดยภาพรวม ผู้สูงอายุ หญิงและชาย 40 ราย ให้พรรณนะเกี่ยวกับความเป็นผู้สูงอายุ มีรายละเอียด ดังนี้

พรรณนะจากผู้สูงอายุชายต่อผู้สูงอายุหญิง

ด้านความคิด ผู้หญิงมีความแปรปรวนสูง ด้านการทำงาน การวางระบบงานของผู้หญิง ค่อย/แยกว่า ผู้สูงอายุ 3 รายให้พรรณนะว่า “เดี๋ยวนี้อยอมรับว่า เทคโนโลยีดีขึ้น และผู้หญิงไม่แพ้ผู้ชาย ยังอยากย้อนกลับไป 30 ปีก่อน เพื่อแต่งงานใหม่ ชีวิตคงไม่ลำบาก ถ้าได้ภรรยาเก่งๆ นอกจากนี้ยังยินดีที่ผู้หญิงเท่าเทียมชาย เช่น เปลี่ยนนามสกุลได้ มีทางเลือกมากขึ้น แต่ทางด้านสุขภาพผู้หญิงมีความเครียดง่าย อ่อนแอกว่ามาก เห็นกินยาเป็นกำ ๑”

พรรณนะจากผู้สูงอายุหญิงต่อผู้สูงอายุชาย

ผู้สูงอายุหญิงส่วนใหญ่ให้พรรณนะ “ผู้ชายมีความเป็นผู้นำที่ดีในครอบครัว รู้สึกอยู่เป็นเพื่อนกัน อบอุ่น ถ้าเขาจากไปก่อน คงเหงา” แต่มีผู้สูงอายุ 5 รายจาก 40 ราย ที่ให้พรรณนะด้านการงานว่า “ผู้ชายไม่ชอบเป็นผู้นำ ผู้หญิงต้องออกหน้าก่อน โดยเฉพาะเรื่องค้าขาย เรื่องเงินๆทองๆ ขึ้น้อยใจง่าย ไม่ชอบพูด แต่ชอบแสดงอาการ” ทางด้านสุขภาพ “ยิ่งแล้วใหญ่อ่อนแอทั้งร่างกายและจิตใจ ยังชอบปากแข็ง”

แม้ว่า ข้อมูลของ SWET ที่สำรวจสภาวะผู้สูงอายุภายในประเทศไทย พ.ศ. 2538 พบว่า ผู้สูงอายุหญิงยังได้รับการเกื้อหนุนจากบุตร ญาติ และได้รับการเกื้อหนุนจากสังคมมากกว่าผู้สูงอายุชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ภาคผนวกที่ 4) แต่การสัมภาษณ์ พบว่า ผู้สูงอายุทั้งหญิงและชายได้รับการเกื้อหนุนทางการเงินจากบุตรต่ำมาก มีเพียง 7 ราย จากจำนวน 40 ราย เท่านั้น

การสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับอัตมโนทัศน์ของผู้สูงอายุที่มีต่อสังคม บุตรหลาน ซึ่งแม้ว่าจะมีทรรศนะมองไปในทางบวกก็ตาม แต่สังคมไทยกำลังจะเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ การที่ภาครัฐได้ตระหนักและให้ความสำคัญในเรื่องการทำงาน เบียดขีฟ บำเหน็จ บำนาญ และประเด็นสุขภาพ โดยมีการวางแผนล่วงหน้า ก่อนที่ประเทศจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในอีกกว่า 10 ปี ข้างหน้า ก็จะเป็นการลดปัญหาความมั่นคงทางสังคมแก่ผู้สูงอายุได้ในเวลานั้น

2.2.3 นโยบายทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อกำลึงแรงงานสูงอายุ

การออกจากงานก่อนกำหนดการจ้างงาน (early retirement) และการว่างงานได้เกิดมากขึ้นในกลุ่มผู้สูงอายุ กำลังแรงงานส่วนหนึ่งได้สูญเสียประสบการณ์ที่มีคุณค่า ในเวลาเดียวกัน ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสวัสดิการ ความมั่นคง ได้เกิดขึ้น ถ้ามีการออกก่อนกำหนดมากขึ้นในอนาคต ข้างหน้าก็จะเป็ปัญหาแกตัวผู้สูงอายุและสังคมด้วย และเป็นนโยบายที่สวนทางกับการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้มีงานทำ

อนึ่ง การวัดสมรรถภาพของประชากรและดัชนีความสูงอายุ นักประชากรศาสตร์ใช้อัตราพึ่งพิง (Dependency Ratio) เป็นดัชนีวัด ดัชนีนี้วัดอัตราส่วนระหว่างจำนวนเด็กที่เป็นภาระพึ่งพิงร่วมกับผู้สูงอายุซึ่งถือว่าไม่เป็นแรงงานเชิงเศรษฐกิจ ต่อกำลังแรงงานที่อายุ 15-59 ปี สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับภาระพึ่งพิงหรือภาระทางเศรษฐกิจ การใช้ดัชนีนี้อาจคลาดเคลื่อนได้ เมื่อนำมาใช้กับประชากรกลุ่มผู้สูงอายุ เนื่องจากมีต้นทุนทางเศรษฐกิจสำหรับคนที่เกษียณอายุที่ได้รับการสนับสนุนอยู่ เราต้องไม่ลืมว่าผู้สูงอายุเป็นทั้งผู้เสียภาษีและเป็นผู้ที่มีสินทรัพย์อยู่ ขณะที่เด็กไม่มีสิ่งเหล่านี้ ผู้สูงอายุบางส่วนจึงอาจไม่ใช่ผู้พึ่งพิง ดังนั้น การจัดทำสวัสดิการหรือบริการเพื่อผู้สูงอายุจึงเป็นการชดเชยในคุณค่าที่ผู้สูงอายุเคยให้แก่สังคม และปัจจุบันยังมีผู้สูงอายุอยู่ไม่น้อยกว่า 1 ใน 3 ที่ยังให้คุณค่าแก่สังคมอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยการทำงาน การเสียภาษี และอื่นๆ

และหากจะเชื่อมโยงกัน ดัชนีภาระพึ่งพิงอาจจะเหมาะสมกับผู้สูงอายุช่วงตอนปลาย การมีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นทั้งจำนวนและสัดส่วน ซึ่งสัมพันธ์กับสถานะสุขภาพและความมั่นคงในรายได้ อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุที่อยู่ในช่วงสูงอายุตอนต้นที่ยังคงทำงานได้อาจไม่อยู่ในขอบข่ายนี้ แต่ผู้สูงอายุที่แก่ เป็นผู้สูงอายุตอนปลาย (80 ปีขึ้นไป) (the oldest old) ซึ่งกลุ่มนี้จะมีสัดส่วนที่โตอย่างต่อเนื่องมาจากผู้สูงอายุตอนต้นและตอนกลาง ผลในระยะยาวจะกระทบต่อการบริการและ

ต้นทุนในการรักษาพยาบาลที่สูง เมื่อพิจารณาด้านการบริหารจัดการจึงมีต้นทุนสูงขึ้นเพราะความพิการและความเจ็บป่วยที่ทำให้ต้องรับบริการทางการแพทย์เพิ่มขึ้น

ความยากจนเป็นทั้งเหตุและผลของความเจ็บป่วยในทุกกลุ่มอายุ (BUTLER, R. 1969) ภายใต้การสนับสนุนทางสังคมได้ใช้แนวทางการรับเบี้ยบำนาญหลังเกษียณอายุ (Pensions) และแนวทางที่จะทำให้ผู้สูงอายุเข้าถึงการรักษาพยาบาล รวมทั้งการดูแลอย่างต่อเนื่องจากครอบครัว โดยเน้นในเรื่อง

- การดูแลแบบฉุกเฉิน (Acute Hospital Care)
- การบริการฟื้นฟู (Rehabilitation Services)
- การรักษาระยะยาว (Long Term Care)
- ระบบข่าวสารข้อมูล (Information Systems) เพื่อใช้ตัดสินใจเกี่ยวกับสภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ ความจำเป็นในการบริหารต้นทุน และประสิทธิผลของแนวทางการวินิจฉัยและการปฏิบัติต่อคนไข้

เนื่องจากผู้สูงอายุหญิงจะเป็นผู้ที่มีชีวิตอยู่จนถึงช่วงที่สูงอายุที่สุด นโยบายที่จะเกิดขึ้นควรได้รับการพัฒนามาจากระบบการเกษียณอายุ แนวทางการจัดทำกรรับสิทธิบำนาญ และเบี้ยยังชีพจะช่วยลดความยากจนในผู้สูงอายุและความมั่นคงทางการเงินของผู้สูงอายุหญิง แต่นโยบายนี้ต้องเข้าถึงตัวเลขแท้จริงของผู้สูงอายุหญิงที่ยากจน ที่มีรายได้ต่ำ และต้องตรวจสอบความรับผิดชอบของครอบครัว เพื่อให้ทำให้ทราบว่า จำนวนงานที่ได้รับค่าจ้าง-ไม่ได้รับค่าจ้าง และความยากจนระหว่างช่วงที่มีชีวิตอยู่ของผู้สูงอายุ สำหรับประเทศไทยที่ได้ใช้แนวทางการประกันสุขภาพ ซึ่งพิจารณาว่าค่อนข้างจะครอบคลุม ทั้งรูปแบบประกันสังคมแบบบังคับในกลุ่มแรงงาน การประกันสุขภาพแบบเอกชน แบบสมัครใจ การรักษา 30 บาทสำหรับผู้ไม่มีสิทธิรับการประกันอื่นๆ และประกันสุขภาพของผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม ขณะนี้ยังไม่สามารถครอบคลุมในกลุ่มผู้สูงอายุเรื่องเบี้ยยังชีพ และสิทธิที่จะรับบำนาญในกลุ่มที่ทำงานนอกระบบ เช่น งานเกษตร งานช่าง งานค้าขายเล็กๆ น้อยๆ และในอนาคตเพื่อความมั่นคงในการจัดการทางการเงินสำหรับผู้สูงอายุ (RICE, D. 1992; Davies, A. Michael, 1998) โดยภาครัฐควรกระตุ้นให้เกิดระบบดังนี้

- มีส่วนร่วมด้วยความชอบธรรมแบบบังคับ (mandatory participation) ในระบบการจัดการสาธารณะ
 - สร้างเป้าหมายลดความยากจนในกลุ่มผู้สูงอายุ
 - สร้างการออมแบบบังคับที่จัดการโดยภาคเอกชน
 - สร้างการออมโดยสมัครใจ
-

บทที่ 5

สุขภาวะของผู้สูงอายุ

แนวโน้มโครงสร้างประชากรผู้สูงอายุของประเทศไทยสูงขึ้นเป็นลำดับ จากการคาดประมาณประชากร พ.ศ. 2533 - 2563 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อัตราการเพิ่มของประชากรผู้สูงอายุไทยจะเพิ่มเป็น 15.28 ซึ่งเท่ากับ 10.78 ล้านคน อัตราที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็วนี้จะส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างมาก ในบทนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสุขภาวะของผู้สูงอายุโดยพิจารณาในส่วนที่คาดว่าจะเป็นและแนวโน้ม โดยมีแนวทางการวิเคราะห์ ดังนี้

1. คุณค่าของงานอาชีพและเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ
2. ความมั่นคงทางสังคมของผู้สูงอายุ
3. ความมั่นคงทางสุขภาพของผู้สูงอายุ
4. สุขภาวะของผู้สูงอายุระยะยาว

1. คุณค่าของงานอาชีพและเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุไทยมีระดับการศึกษาน้อย เพียงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่4 หรือน้อยกว่านั้น การมีงานทำและโอกาสในการทำงานของผู้สูงอายุชายมีมากกว่าหญิง เขตชนบทมักมีรายได้ไม่เพียงพอว่าในเขตเมือง และส่วนใหญ่ทำงานในภาคเกษตรกรรม จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ 40 ราย พบว่า มีเพียง 7 รายที่มีเงินออมมากกว่า 2000 บาท แม้ว่าผู้สูงอายุยังคงทำงานอยู่ก็ตาม การศึกษางานในภาคเกษตรกรรม พบว่า ผู้สูงอายุบางรายไม่มีเงินออม และยังมีหนี้สินที่ลงทุนไปกับการทำไร่ ฟาร์ม เช่น การทำนาข้าว ทำสวนส้ม มีเพียงผู้สูงอายุ 2 รายที่มีรายได้และมีเงินออมเพื่อไว้ใช้ยามสุขภาพไม่ดีในอนาคต อย่างไรก็ตาม จากสถิติในร่างแผนผู้สูงอายุ พบว่า แหล่งรายได้หลักมาจากบุตร กว่าร้อยละ 80 รองลงมาคือจากการทำงานด้วยตนเอง

1.1 แหล่งของความมั่นคงของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีรายได้ต่ำไม่สามารถเก็บรวบรวมไว้ใช้ในยามชราได้ เมื่ออายุมากต้องหยุดทำงาน เนื่องจากความเสื่อมถอยของร่างกาย ปัญหาการขาดรายได้ เนื่องจากไม่มีหลักประกันในชีวิต ส่วนผู้สูงอายุที่ยังสามารถทำงานได้อยู่ก็มีรายได้ไม่เพียงพอ ประกอบกับนโยบายหลักของรัฐต่อผู้สูงอายุ ที่เน้นหนักในด้านการให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือ แต่ผู้สูงอายุต้องยากไร้จริงๆ

ตารางที่ 1 แหล่งรายได้ของผู้สูงอายุ

แหล่งรายได้	ร้อยละ
บุตร	84.5
ทำงานหารรายได้เอง	38.0
คู่สมรส	21.4
เงินออม	17.1
พี่น้อง	6.9
ญาติอื่นๆ	8.0
บำนาญ	4.1
เบี้ยยังชีพ	0.5

ที่มา ร่างแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ.2545-2564 หน้า 18

สำหรับภาวะการทำงานของผู้สูงอายุ จากการสำรวจแรงงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รอบ 3 ปี 2537 2541 และ 2544 พบว่า 1 ใน 3 ของผู้สูงอายุยังคงทำงานอยู่ในเชิงเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดรายได้ แต่ร้อยละ 50 ของผู้สูงอายุทำงานในภาคเกษตร มีสถานภาพการทำงานร้อยละ 66 เป็นงานส่วนตัว และไม่มีหลักประกันใดๆ

ตารางที่ 2 รายได้ของผู้สูงอายุจำแนกตามเพศปี 2544

	รายได้ต่อเดือน							รวม
	<999	1000-2999	3000-4999	5000-7999	8000-9999	10000-14999	15000+	จำนวน
ชาย	63.0	375.0	342.0	204.0	80.0	148.0	429.0	1641.0
(จำนวน)								
(%)	2.4	14.4	13.1	7.8	3.1	5.7	16.5	63.0
หญิง	127.0	344.0	175.0	37.0	20.0	37.0	224.0	964.0
(%)	4.9	13.2	6.7	1.4	0.8	1.4	8.6	37.0
รวม	190.0	719.0	517.0	241.0	100.0	185.0	653.0	2605.0
(%)	7.3	27.6	19.8	9.3	3.8	7.1	25.1	100.0

ที่มา ประมวลข้อมูลจากการสำรวจโครงการภาวะการทำงานของประชากรสำนักงานสถิติแห่งชาติ
ปัญหาด้านความมั่นคงของรายได้และการทำงาน พบว่า

- 1) ผู้สูงอายุที่มีส่วนร่วมในกำลังแรงงานประมาณร้อยละ 40 ผู้สูงอายุได้ทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรมเฉลี่ยร้อยละ 50-55 ทำงานอยู่ในภาคค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ร้อยละ 22-25 และทำงานช่างหรือหัตถอุตสาหกรรมร้อยละ 10 งานบริการรับจ้างร้อยละ 5
- 2) ผู้สูงอายุยังคงทำงานหารรายได้หลังอายุ 60 ปีไปแล้วจนกว่าสุขภาพจะไม่อำนวยหรือทำไม่ไหว เหตุที่ต้องทำงานเนื่องจากเหตุผลเชิงเศรษฐกิจ งานส่วนใหญ่เป็นงานไม่มีระบบซับซ้อน และงานเป็นส่วนตัว รับจ้าง ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ และบริการ
- 3) ผู้สูงอายุหญิงร้อยละ 5 มีรายได้ต่ำกว่า 1,000 บาท ผู้สูงอายุ 1 ใน 4 มีรายได้ช่วง 1,000-2,999 บาทต่อเดือน และ 1 ใน 5 มีรายได้ช่วง 3,000-4,999 บาท ซึ่งถือว่ามียาได้ค่อนข้างต่ำและไม่มีหลักประกันใดๆ
- 4) จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้สูงอายุไม่เคยคิดเรื่องเกษียณหรือเลิกทำงาน มีแต่กลัวว่าจะไม่มีเรี่ยวแรงทำงาน และผู้สูงอายุชายมีแนวโน้มทำงานมากกว่าหญิง ยกเว้นหมวดอาชีพบริการ
- 5) ผู้สูงอายุที่สัมภาษณ์ต้องเผชิญหรือมีประสบการณ์ในปัญหาการแข่งขันในการทำงาน ซึ่งแข่งขันกับผู้อายุน้อยกว่า และผู้มีการศึกษาดีกว่าพบในอาชีพค้าขาย และปัญหาการแข่งขันกับคนอายุน้อยพบในอาชีพเกษตรกรรม เพราะเหตุผลจากความก้าวหน้าของวิทยาการ เทคโนโลยี และความคล่องตัวทางกายภาพของผู้สูงอายุเอง

- 6) ผู้สูงอายุที่ทำงานมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมหรือชมรมของผู้สูงอายุอย่างมาก เพราะต้องทำงาน จากการสัมภาษณ์ พบว่า เกษตรกรและช่างรวมกัน 7 ราย จาก 40 ราย เท่านั้นที่มีเวลาไปร่วมกิจกรรม แต่ผู้สูงอายุทั้งหมดหาโอกาสโดยเฉพาะงานรับจ้าง ไปร่วมงานบุญทุกคนโดยเฉลี่ยปีละ 2-3 ครั้ง เมื่อว่างจากเทศกาลวันหยุด

รูปภาพ 1 งานค้าขายอาหารที่ตลาดนัดข้างลานวัดของผู้สูงอายุ จ.ปทุมธานี

1.2 งานอาชีพของแรงงานผู้สูงอายุกับคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ

ผู้สูงอายุโดยทั่วไปไม่ต้องการที่จะอยู่ว่าง ไม่ต้องการพึ่งพาลูกหลาน ยังมีเรี่ยวแรงสำหรับการทำงาน ไม่อยากพึ่งใคร ไม่ว่าจะเป็นลูกหลาน และในภาพรวม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ตอบว่า ไม่ต้องการพึ่งพาภาครัฐ ครอบครัวยังมีแรงกายอยู่ ส่วนงานอาชีพที่ผู้สูงอายุทำอยู่นั้น อาจจำแนกแนวคิดเกี่ยวกับการทำงานของผู้สูงอายุออกเป็น 4 หมวดอาชีพ ได้แก่ งานเกษตรกรรม งานช่างหรือหัตถอุตสาหกรรม งานค้าขาย และงานบริการ เนื่องจากงานแต่ละหมวดอาชีพมีคุณลักษณะพิเศษของทั้งความเป็นผู้สูงอายุ การใช้กำลังกาย สถานภาพการทำงาน ความรู้และความสามารถพิเศษ ทำให้ผู้สูงอายุมีกระบวนการทัศนมองงานอาชีพแตกต่างกันออกไป

1.2.1 อาชีพเกษตรกรรม

จากการสำรวจงานอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งมีอยู่หลากหลายสถานภาพ ได้แก่ รับจ้างทำงานส่วนตัว ทำงานช่วยแรงในครัวเรือนโดยไม่รับค่าจ้าง ผู้สูงอายุบางรายเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้ขาย ทั้งนี้ งานที่ผู้สูงอายุทำ ต้องเป็นงานที่สามารถทำได้ ไม่นาน ไม่ต้องใช้ความรู้ มีผู้สูงอายุ

หลายรายที่พูดถึงตนเองว่าศึกษามาน้อย ถ้ามีทุนหรือมีที่ดินก็จะลงทุน การทำการผลิตแม้กระทั่งงานในภาคเกษตรก็ต้องลงทุน ทั้งเมล็ดพันธุ์ กิ่งพันธุ์ ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย งานเลี้ยงกุ้ง ก็ต้องเช่าที่ดิน ปลุกข้าวก็ต้องซื้อรถ มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับน้ำมัน ไฟฟ้า ต้องจ้างเขามาช่วยหว่าน ช่วยถอนลาก ช่วยเก็บผลผลิต แม้กระทั่งการลงทุนค้าขายก็ต้องมีสินค้าวัตถุดิบ มีทำเลที่ตั้ง มีคนช่วยแนะนำ ส่วนความรู้ก็ต้องศึกษา เรียนรู้ เลียนแบบจากเพื่อนบ้าน และปรับปรุงจากการที่ลูกค้าประเมินผล ถ้าไม่มีทุนก็รับจ้างเอา ดาหูกก็ต้องตีหน่อย งานละเอียดก็ต้องฝึกฝนหรือมีประสบการณ์ เป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่ง เพราะความรู้น้อย จึงดูเหมือนว่า ความมั่นคงในอาชีพสำหรับผู้สูงอายุลดลงตามการมีอายุที่มากขึ้น

ตารางที่ 3 ลักษณะความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมของผู้สูงอายุไทย

ลักษณะ	ชาย			หญิง		
	รวม	เมือง	ชนบท	รวม	เมือง	ชนบท
สถานภาพสมรส						
▪ โสด	1.1	1.3	1.1	3.0	5.2	2.4
▪ คู่	83.3	85.6	82.7	48.9	42.8	50.4
▪ ม่าย หย่า แยก	15.5	12.8	16.2	48.0	52.0	47.1
▪ ไม่ทราบ	0.1	0.3		0.1		0.1
การมีงานทำ	41.8	29.4	44.5	23.8	16.6	25.6
ความไม่เพียงพอของรายได้	37.0	21.3	40.5	34.1	18.6	37.8
ร้อยละของการมีงานทำ กับความไม่เพียงพอของ รายได้	112.9	138.0	109.9	69.8	89.2	67.7

ที่มา Jitapunkul. Women Elderly : A Current Status, 2001.

1.2.2 อาชีพงานช่าง งานผลิต และหัตถอุตสาหกรรม

งานอาชีพที่นักวิจัยไปสำรวจมานั้น งานช่างเป็นงานที่ต้องใช้ความรู้ระดับหนึ่ง ต้องมีการฝึกฝน งานปั้น ผู้ทำต้องมีใจรักศิลปะ และมีความรู้ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นปัญหาของผู้สูงอายุ งานบางชนิดต้องใช้ความอดทน เช่น การปั้นตุ๊กตาชาววังที่บางเสด็จ ผู้ทำต้องมีความชำนาญฝึกอยู่นาน ต้องนั่งทน ปั้น 1 ตัวได้ 1 บาท กว่าจะได้ 100 บาท ก็ต้องปั้นเป็นวัน ส่วนมุมมองอาชีพนี้ ก็เป็นงานที่เบา ไม่เหนื่อย แต่ต้องออกแบบเป็น จัดองค์ประกอบเป็น จัดกลุ่ม

เครื่องปั้นเป็น ทำตุ๊กตาที่ปั้นสำเร็จออกมาให้มีชีวิตชีวา เป็นชุดการละเล่นต่างๆ เช่น ชุดตลาด น้ำ ชุติรีข้าวสาร เป็นต้น

เช่นเดียวกับงานสานปลาตะเพียนที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นงานที่ไม่ยากลำบาก อดอะไร อยู่ว่างๆ ก็ทำได้ มองว่าเป็นงานที่น่าภูมิใจ อาชีพสานปลาตะเพียนทำให้ผู้ผลิตตั้งตัวได้ ไม่มีหนี้สิน ให้ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และทำมาหากันเป็นร้อยปี ทำเอง ขายเอง ส่งเอง และซื้อบ้านเป็นของตนเองด้วยการสานปลาตะเพียน แต่ส่วนเล็กๆ ก็ไม่ต้องการให้รัฐสนับสนุนงาน อาชีพนี้เป็นหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล (OTOP) เพราะถ้าทำกันจำนวนมากก็จะขายลำบากขึ้น

ขณะที่งานมิดอรัญญิก ช่างทำงานต้องใช้แรงงานมาก ปัจจุบันจึงกลายเป็นแรงงานของคนหนุ่มที่เป็นคนตีเหล็ก ส่วนผู้สูงอายุก็อนุรักษงานไว้ ช่วยดู บริหารจัดการ เป็นงานที่สืบสานต่อกันยาวนานเป็นร้อยปี รู้สึกถึงความภูมิใจในความเป็นช่างตีดาบ/มิดอรัญญิก งานตีมิดอรัญญิกนี้ ที่อยุธยาทำกันเป็นหมู่บ้าน ช่วยกันทำ มีคนรับทำตามมิด ไม่ต้องทำเอง เป็นชุมชนต่อความห่วงใยในอาชีพนี้ก็คือ งานมิดอรัญญิกมีชื่อเสียงมาก ฉะนั้น มักมีจังหวัดอื่น หรือคู่แข่งนำสติ๊กเกอร์มิดอรัญญิกมาติดบนมิด ตีตราว่าเป็นของอรัญญิกอยุธยา ทำให้คุณภาพและราคาไม่สามารถควบคุมได้

1.2.3 อาชีพค้าขาย งานบริการ และรับจ้าง

การเข้าสู่งานอาชีพค้าขาย บริการ และรับจ้าง ไม่ใช่เรื่องยาก ผู้สูงอายุหญิงทำได้ดีกว่าชาย ในมุมมองของผู้สูงอายุรู้สึกที่ ผู้หญิงคล่องตัวกว่า กระบวนทัศน์ที่ผู้สูงอายุมีต่ออาชีพค้าขายก็คือ ดีกว่าอยู่เปล่าๆ กลุ่มแม่ค้าชาวสวนผลไม้ แม่ค้าขายกับข้าว อาหาร และขายขนม ให้พรรณนาต่ออาชีพนี้ เป็นงานอิสระ ถือเป็นงานส่วนตัวด้วย ผลผลิตที่นำมาขายก็มักประกอบขึ้นเอง บางส่วนก็รับเข้ามา เป็นงานที่ได้คุย พบปะผู้คน ไม่เหงา สำหรับผู้สูงอายุบางคนก็ไม่ได้ค้าขายทุกวัน หรือทั้งวัน เป็นเพียงบางช่วงเวลา เช่น เสาร์-อาทิตย์ ที่ตลาดนัด วันปกติธรรมดาที่ในที่บางแห่ง เช่น หน้าบ้านของตนเองก็มี หรือข้างวัด-วันที่มีตลาดนัด เป็นงานที่ได้เงินสด ความรู้สึกที่ว่า ได้ทำแล้วเพื่อช่วยครอบครัวอีกหนึ่งแรง ทำให้เศรษฐกิจบ้านคล่องตัวขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้นเดือนหนึ่งมากกว่า 2,000-3,000 บาท สำหรับการการขายของหรืออาหาร แล้วยังเพิ่มคุณค่าทางจิตใจแก่ผู้สูงอายุด้วย

1.3 อัตมโนทัศน์ของผู้สูงอายุกับงานอาชีพ

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้สูงอายุ 40 คน การรวมตัวนี้ นำมาซึ่งความสุขของผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุรู้สึกมีความสุข มีรายได้ รู้สึกตนเองแข็งแรงขึ้น และเจ็บป่วยน้อยลง ไม่ต้องเข้าชมรมผู้สูงอายุ พ่อคำที่เป็นเกษตรกรได้กล่าวถึงอัตมโนทัศน์ (Self Concept) มองตนเองว่ามี

คุณค่า ให้ความรู้ เป็นวิทยาทาน ผู้สูงอายุบางรายมีความรู้สึก ว่า ตนเองไม่อยากเรียกร้องจาก บุตรหลาน เพราะได้มาสัมผัสกับความเป็นจริงอีกรูปแบบหนึ่ง กล่าวคือ แต่เดิมเคยอยู่บ้านเฉยๆ รู้สึกเรียกร้อง รู้สึกเหงา และไม่ค่อยเข้าใจลูก แต่ พอลูกมาเปิดร้าน มาช่วยเฝ้าร้านเป็นงาน อติแรก รู้สึกตนเองอยากช่วย รู้สึกว่าลูกทำงานหนัก เกรงใจลูก ไม่อยากใช้เงินของลูก แต่กลับ อยากช่วยลูกหาเงิน

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก เกือบครึ่งหนึ่งของผู้สูงอายุ รายงานว่า เหงา และว่าเหว แต่ การที่ทำงาน ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร ช่าง คนรับจ้าง ผู้ค้าขาย ล้วนมีสุขภาพดีขึ้น ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนทรรศนะกับคนต่างวัยหรือวัยเดียวกัน รองลงมาคือผู้สูงอายุรู้สึกลดความกังวลใจในเรื่อง อนาคต เกี่ยวกับการไม่มีเงินจะทำอย่างไรในยามเจ็บป่วย ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังคงมีสัมพันธ ภาพที่ดี กับสมาชิกในครอบครัว ส่วนน้อยที่เข้ากับคนในบ้านไม่ได้ หรือทะเลาะกับคนในบ้าน และมีความทุกข์ใจ หรือเดือดร้อนรำคาญใจ จากการที่คนในบ้านทะเลาะเบาะแว้งกัน ผลการ สัมภาษณ์มีรายละเอียด ดังนี้

1. มีคุณค่าสำหรับตนเองและลูกหลาน
2. มีความภูมิใจที่ผ่านมา เช่น เลี้ยงลูกๆ ได้ดี ได้ทำงานทุกคน
3. มีความภูมิใจในตนเอง ประสบความสำเร็จในชีวิต อยู่อย่างมีศักดิ์ศรี
4. อยากพึ่งตนเองมากกว่า และที่ผ่านมารัฐก็ไม่เห็นช่วยอะไร
5. เป็นภาระไร้ค่าสำหรับผู้อื่น
6. ยึดตามหลักคำสอนของศาสนา
7. อยากอยู่ที่สบายใจ
8. ไม่กลัวตาย
9. ต้องพยายามไม่เป็นภาระแก่ลูก ทุกอย่างต้องทำเอง
10. บ่อยครั้งรู้สึกเบื่อชีวิต อยู่มานานแล้ว สังขารผุๆ พังๆ
11. รู้สึกเหงา และว่าเหว

1.3.1 ความคาดหวังในชีวิตของผู้สูงอายุ

1. ต้องเป็นที่พึ่งให้แก่ลูกหลาน
2. ไม่คิดอะไรเลย ไม่วางแผนอะไรทั้งสิ้นแล้ว
3. สังขารไม่เที่ยง มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา
4. ต้องเป็นผู้สูงอายุ ที่มีสุขภาพกาย สุขภาพจิตที่ดี และอยู่ในครอบครัวที่มีความร่มเย็นเป็นสุข แบบไทยๆ
5. สามารถพึ่งพาตนเองได้ ไม่เป็นภาระแก่ลูกหลาน (ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพ อนามัย) ทำงานให้เกิดประโยชน์แก่ครอบครัว และสังคมได้ตามอัตภาพ)

6. ไม่มีปัญหาที่ไม่สมเหตุสมผล เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน
7. มีชีวิตอยู่ และจากไปอย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

1.3.2 ทรรศนะและประสบการณ์เกี่ยวกับการกีดกันผู้สูงอายุ

การกีดกันในด้านความสูงอายุและการจ้างงานในต่างประเทศมีให้เห็นอยู่จากการศึกษาทางกฎหมายและงานที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน ไม่ว่าจะเป็นสหรัฐอเมริกา (OLDER AMERICANS ACT OF 1965, The Age Discrimination in Employment Act of 1967, Age Discrimination Act of 1975) หรือในกลุ่มประเทศสหภาพยุโรป (EU) 18 ประเทศ ที่ได้สร้างแนวทาง ข้อตกลง และกฎหมายร่วมระหว่างประเทศ (Age discrimination in Europe, 1994) โดยในกลุ่มประเทศเหล่านี้ได้เน้นประชากรสูงอายุเป็นพิเศษว่า ควรได้รับการสนับสนุนเพิ่มทั้งรายได้และผลผลิตมากกว่ากลุ่มอื่น ผู้สูงอายุไม่ควรได้รับการกีดกันในเรื่องชีวิตประจำวัน ได้รับโอกาสในการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม รวมทั้ง ข้อเสนอจากองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) ซึ่งปรารถนาให้นายจ้างปฏิบัติต่อกองานผู้สูงอายุและวัดประเมินผลงานเชิงบวก และทำสิ่งแวดล้อมในกลุ่มคนงานให้ดีขึ้น

นอกจากนี้ ตามหลักการว่าด้วยสิทธิผู้สูงอายุของสหประชาชาติ ผู้สูงอายุควรได้รับสิทธิการดูแล และรักษาสุขภาพ ได้รับการฟื้นฟูทักษะ มีงานทำ มีโอกาสพัฒนาศักยภาพ ของตนเอง มีสิทธิจะได้รับประโยชน์จากปัจจัยทางการศึกษา วัฒนธรรม ศาสนา นันทนาการ ของสังคมอย่างเหมาะสม และมีส่วนร่วมในสังคมตลอดจนการรวมกลุ่ม ได้รับการเลี้ยงดูในสถานสงเคราะห์ด้วยการคุ้มครองป้องกัน การฟื้นฟูสุขภาพ และการส่งเสริมทางด้านสังคมและจิตใจ ในสภาพแวดล้อมที่มั่นคง สำหรับประเทศไทย ไม่มีเรื่องเกี่ยวกับสิทธิการว่าจ้างงานในผู้สูงอายุเป็นพิเศษ แต่มีรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ที่ให้สิทธิคุ้มครองและความเท่าเทียม โดยเน้นถึงบุคคลซึ่งมีอายุเกิน 60 ปี บริบูรณ์ และไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ มีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติและมาตรา 80 วรรค 2 รัฐต้องสงเคราะห์ คนชรา ผู้ยากไร้ ผู้พิการ หรือทุพพลภาพ และผู้ด้อยโอกาส ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและ พึ่งตนเองได้

เนื่องจากความสูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุไม่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างสมบูรณ์ ยิ่งกว่านั้น ผู้สูงอายุบางคนยังขาดความรู้ในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพครั้นเมื่ออยู่ในวัยหนุ่มสาว ส่วนหนึ่งจึงส่งผลต่อภาวะความเจ็บป่วยในวัยชรา ผู้สูงอายุไทยมีความรู้ความเข้าใจในข่าวสารค่อนข้างน้อย ทั้งนี้เพราะมีการศึกษาน้อยเพียงประถมศึกษาเท่านั้น และหูตาที่ถดถอยตามอายุ จึงเป็นข้อจำกัดในการบริโภคข่าวสาร และขาดการมีส่วนร่วมในบทบาทต่างๆ ตลอดจนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และถ่ายทอดให้คนรุ่นหลัง อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจเกี่ยวกับทรรศนะของผู้สูงอายุที่ยังทำงานได้ ในเรื่องเกี่ยวกับประสบการณ์การได้รับการกีดกันอันเนื่องมาจากความสูงวัย ผลการสัมภาษณ์มีรายละเอียด ดังนี้

1. คนทั่วไป ไม่ได้มองเรื่อง ความเป็นผู้สูงอายุแล้วเลยก็ดกัน แต่มองเรื่องผลประโยชน์เป็นหลัก ตัวอย่างที่ผู้สูงอายุรายหนึ่งรายงานว่า เธอถูกกลั่นแกล้งจากร้านข้างเคียงเพราะขายดี ความเป็นผู้สูงอายุ และจริงใจต่อลูกค้า ดันไม้ของเธอที่นำมาขาย ถูกริดดอกออกยามเธอเผลอ หรืออีกรายหนึ่ง ซึ่งรายงานว่า เนื่องจากเธอเช่าช่วงร้านค้าต่อจากร้านเดิม เมื่อเธอขายดี ร้านเดิมขอขึ้นราคา จาก 2500 บาท เป็น 3500 บาทในเดือนถัดมา เดือนหนึ่งๆ เธอขายเพียง 8 วัน เฉพาะเสาร์อาทิตย์เท่านั้น แต่ในสัญญาที่ทำกันของผู้เริ่มต้นมีราคาเพียง 600 บาท เท่านั้น
2. คนสมัยนี้ ไม่เพียงไม่เห็นแก่ตัว แต่ยังไม่เห็นหัวด้วย ไม่รู้ใครแก่ ใครเด็ก
3. เด็กสมัยนี้ ทำอะไรหละหละ ไม่เคยได้รับความช่วยเหลือ แถมคนแก่ยังต้องคอยให้สตางค์ มีลูกก็มาให้เลี้ยง
4. แก่-หนุ่มไม่สำคัญ มีเงินทุกอย่างสบายไม่ถูกกีดกัน

2. ความมั่นคงทางสังคมของผู้สูงอายุ

ความต้องการช่วยเหลือของผู้สูงอายุ นอกเหนือจากเรื่องเศรษฐกิจการเงินแล้ว ผู้สูงอายุยังต้องการให้ชุมชนช่วยจัดกิจกรรมการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุ เพื่อการสังสรรค์หรือการนัดพบกัน ซึ่งผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ผู้สูงอายุในยุคปัจจุบัน และน่าจะรวมถึงผู้สูงอายุในอนาคต ไม่ได้จำกัดแวดวงชีวิต หรือกิจกรรมในชีวิตประจำวันของตนไว้เท่านั้น แต่ผู้สูงอายุยังต้องการ "ชีวิตทางสังคม" ที่จะเปิดโลกของตนเอง ไปสู่โลกภายนอกด้วย ดังนั้น การจัดกิจกรรมจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการดูแลผู้สูงอายุ แม้กระทั่งเรื่องความปรารถนาของผู้สูงอายุที่จะให้แก่ผู้สูงอายุด้วยกันเอง เช่น การให้ / รับค่าทำศพทำฌาปนกิจ

กลุ่ม/ ชมรมของผู้สูงอายุ

การรวมกลุ่มกันในกลุ่มผู้สูงอายุในปัจจุบันมีจำนวนมากขึ้นหลายพันกลุ่ม และมีชื่อเรียกต่างๆ กันไป อาจอยู่ในรูปสมาคม ชมรม ศูนย์ เป็นต้น ส่วนกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มผู้สูงอายุ มีความเชื่อว่า ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มบุคคลที่มีพลังความคิด ความสามารถ และประสบการณ์สูง และการที่ผู้สูงอายุได้มีกิจกรรม หรือร่วมกิจกรรมจะทำให้สุขภาพและบทบาทของผู้สูงอายุยังคงอยู่ ผู้สูงอายุรู้สึกว่าคุณค่า และเป็นที่ยอมรับจากสังคม สามารถที่จะทำกิจกรรมต่างๆ ได้ และรู้สึกว่าตนเองยังมีความหมาย

จากการเลือกตัวอย่างสัมภาษณ์อย่างเจาะจงเพื่อตรวจสอบองค์กรที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ 3 แห่ง และทำการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนทั้ง 3 แห่ง ได้แก่ 1) ชมรมผู้สูงอายุเพชรทองคำ กรุงเทพฯ 2) ศูนย์ผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสาธารณสุข เขต 19 วงศ์สว่าง กรุงเทพฯ 3) ชมรมผู้สูงอายุแก่นไม้ คลองจินดา จังหวัดนครปฐม ผลการศึกษาทำให้ได้แนวทางการจัดรูปแบบการบริการและจัดการผู้สูงอายุดังนี้

รูปภาพ 2 ผู้สูงอายุในศูนย์ผู้สูงอายุ ศูนย์สาธารณสุข เขต 19 วงศ์สว่าง

การดำเนินงานขององค์กร

ชมรมผู้สูงอายุที่ไปเข้าสำรวจทั้ง 3 แห่ง พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีการเข้าชมรมทั้งหมู่บ้านหรือละแวกบ้านได้ไปร่วมกิจกรรม และรับสิทธิต่างๆ ทั้งทางวัตถุ สิ่งของ การตรวจสุขภาพ และทัศนอาจร ได้รับคำแนะนำจากอาสาสมัครสาธารณสุข อย่างไรก็ตาม มีความแตกต่างระหว่างผู้สูงอายุที่ยังคงทำงาน กับผู้สูงอายุที่มาเข้าร่วมกิจกรรมในชมรมผู้สูงอายุ กล่าวคือ ผู้สูงอายุ 40 ราย พบว่า มีเพียง 7 รายที่เคยเป็นสมาชิกชมรม แต่ปัจจุบันไม่มีเวลาเข้าร่วมชมรมต้องทำงาน แต่มีผู้สูงอายุ 5 รายที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม/ ชมรมในประเภทที่ให้ความรู้เกี่ยวกับงานอาชีพ เช่น ชมรมบอนสี สมาคมกล้วยไม้ หรือประชาคมตลาดนัดลิ่งชัน ส่วนผู้สูงอายุที่เข้าร่วมชมรมผู้สูงอายุซึ่งจากการสอบถามหัวหน้าชุมชน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงาน อยู่ว่างๆ ไม่ได้ประกอบอาชีพอะไร แต่มีรายได้จากเงินเกษียณอายุหรือจากเงินที่บุตรหลานให้ จึงมาร่วมกิจกรรมได้มากกว่า และพบว่ามีลูกหลานมารับ-ส่งด้วย มีผู้สูงอายุอีกกลุ่มหนึ่งที่สูงอายุมาก แล้วมาสมาเสมอที่ชมรม กลุ่มนี้มีความจำเป็นต้องให้ลูกหลานพามา เพราะเดินทางไม่ไหว

การที่ผู้สูงอายุได้เข้าร่วมกลุ่มทางสังคม เป็นเครือข่าย ทำให้ได้ช่วยให้ผู้สูงอายุที่ไม่ได้มีงานทำประจำ หรือไม่ได้ทำงานรู้สึกไม่เหงา รู้สึกพอใจและรู้สึกตนเองมีคุณค่า เนื่องจากสามารถคบหาพบปะในสังคม และเป็นวิธีการที่จะทำให้ผู้สูงอายุได้รับการตอบสนองในสิ่งที่ต้องการรวมทั้งการถ่ายทอดทางอารมณ์ และการปฎิหารระหว่างผู้สูงอายุ กับกลุ่มต่างๆ มากขึ้น

รูปภาพ 3 แม่เฒ่ากว่า 80 ปีกับผู้วิจัย : คน 2 วัย ชมรมผู้สูงอายุแก่นไม้

การจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุที่สำรวจมา พบว่า การบริหารจัดการเกิดจากการรวมพลังกลุ่มของผู้สูงอายุเอง ตั้งแต่การจัดตั้งคณะกรรมการบริหาร การเลือกตั้งประธานชมรมซึ่งมีวาระ 2 ปี รวมทั้งงบประมาณต่างๆ ที่ผู้สูงอายุแต่ละคนอุทิศให้แก่ชมรมเอง โดยผู้สูงอายุทุกคนจะอุทิศเงินอย่างน้อยคนละ 5 บาทหยอดลงตู้บริจาค ชมรมแต่ละแห่งจะมีการจัดเก็บเงินเข้ากองทุน เช่น กองทุนเพื่อเยี่ยมผู้สูงอายุที่เจ็บป่วย ทำบุญ หรือฌาปนกิจ นอกจากนี้ยังมีผู้สูงอายุอีกจำนวนหนึ่งที่ให้เงินบริจาคกับชมรม ผู้สูงอายุต่างหาก ชมรมทั้ง 3 แห่ง จะกำหนดวันที่แน่นอนเพื่อให้ผู้สูงอายุมาร่วมกิจกรรม เช่น ศูนย์ผู้สูงอายุศูนย์บริการสาธารณสุข 19 วงศ์สว่าง กำหนดการรวมตัวกันทุกวันพุธของสัปดาห์ ชมรมผู้สูงอายุแก่นไม้ กำหนดการรวมตัวกันทุกวันที่ 25 ของเดือน ส่วนชมรมผู้สูงอายุเพชรทองคำ กำหนดการเข้าร่วมกิจกรรมทุกวันอาทิตย์สัปดาห์แรกของเดือน

โดยภาพรวมของการจัดตั้งกลุ่มหรือชมรมผู้สูงอายุนั้นมีจุดมุ่งหมายคล้ายๆ กัน คือเพื่อเป็นแหล่งพบปะ สังสรรค์ แลกเปลี่ยน ความรู้ ทัศนคติต่างๆ เพื่อเป็นศูนย์กลางในการให้บริการแก่ผู้สูงอายุ ด้านสวัสดิการ กิจกรรมนันทนาการ กีฬา ออกกำลังกาย ศาสนาและวัฒนธรรม บริการเยี่ยมเยียนช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ประสบปัญหา เช่น การเจ็บป่วย หรือปัญหาครอบครัว เป็นศูนย์กลางข่าวสารที่เป็นประโยชน์ รวมทั้งร่วมกันจัดกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมและการพัฒนา และรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมและประเพณีอันดีงาม

รูปภาพ 4 กิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุที่เกิด เดือน พฤษภาคม

ลำดับ	ชื่อ	นามสกุล	รหัส	วันเกิด	เดือน	พ.ศ.	อายุ
1	นางสาว	ศิริกุล	070	5	พ.ค.	2490	
2	นางสาว	ศิริกุล	050	6	พ.ค.	2470	
3	นางสาว	ศิริกุล	048	7	พ.ค.	2477	
4	นางสาว	ศิริกุล	047	7	พ.ค.	2469	
5	นางสาว	ศิริกุล	047	9	พ.ค.	2481	
6	นางสาว	ศิริกุล	047	10	พ.ค.	2481	
7	นางสาว	ศิริกุล	045	11	พ.ค.	2478	
8	นางสาว	ศิริกุล	045	12	พ.ค.	2478	
9	นางสาว	ศิริกุล	045	11	พ.ค.	2478	
10	นางสาว	ศิริกุล	045	12	พ.ค.	2478	
11	นางสาว	ศิริกุล	045	12	พ.ค.	2478	
12	นางสาว	ศิริกุล	045	12	พ.ค.	2478	
13	นางสาว	ศิริกุล	045	12	พ.ค.	2478	
14	นางสาว	ศิริกุล	045	12	พ.ค.	2478	
15	นางสาว	ศิริกุล	045	12	พ.ค.	2478	
16	นางสาว	ศิริกุล	045	12	พ.ค.	2478	
17	นางสาว	ศิริกุล	045	12	พ.ค.	2478	
18	นางสาว	ศิริกุล	045	12	พ.ค.	2478	
19	นางสาว	ศิริกุล	045	12	พ.ค.	2478	

กิจกรรมโดยทั่วไป ได้แก่ การบรรยายในเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ความรู้เรื่องโรคต่างๆ ธรรมะ และความรู้ทางเศรษฐกิจสังคม สลับกันไปตามความเหมาะสม การบริการให้คำปรึกษา แนะนำเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยทั่วไป การตรวจโรคประจำปี การเลี้ยงอาหาร การจัดให้มีการจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค การเผยแพร่เอกสาร การจัดทัศนศึกษา การจัดหารายได้เพื่อสนับสนุนกิจการของชมรม การเข้าร่วมช่วยเหลือสมาชิกที่เจ็บป่วยและเสียชีวิต

ตัวอย่าง ศูนย์สวัสดิการผู้สูงอายุ จัดตั้งภายในศูนย์บริการสาธารณสุข 19 เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร ชมรมผู้สูงอายุศูนย์ 19 นี้เป็น 1 ใน 5 ชมรมของศูนย์สวัสดิการ จัดตั้งในปี 2538 มีสมาชิกเป็นผู้สูงอายุ 343 คน เกิดขึ้นจากการรวมตัวของผู้สูงอายุบริเวณที่อยู่ใกล้เคียงกับศูนย์ มีวัตถุประสงค์ในการให้สนับสนุน และอำนวยความสะดวกในกิจกรรมต่างๆ ของชมรมผู้สูงอายุ ที่ตั้งในพื้นที่รับผิดชอบ 5 ชมรม มีภารกิจที่ให้แก่ผู้สูงอายุ 4 ประการด้วยกัน คือ

1. ให้บริการทางการแพทย์และสาธารณสุข โดยจัดตั้งคลินิกผู้สูงอายุ กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค โดยให้ศึกษา โดยตรวจสุขภาพประจำปี ได้แก่ การตรวจสุขภาพทั่วไป การตรวจเอกซเรย์ปอด ชันสูตร ตรวจชีวเคมีในเลือด ตรวจสุขภาพในช่องปากและฟัน รวมทั้งการฟื้นฟูสุขภาพ โดยให้บริการกายภาพบำบัดเฉพาะราย โดยกระตุ้นไฟฟ้า การใช้กายอุปกรณ์

2. ให้บริการสังคมสงเคราะห์ ทั้งเฉพาะราย การจัดกลุ่มสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การอำนวยความสะดวกในการรักษาพยาบาล เข้าร่วมโครงการพิทักษ์สายตาในโครงการแว่นสวย ฟาไซ โดยให้ผู้สูงอายุมีแว่นตาใช้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย
3. อำนวยความสะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะต่างๆ เช่น งานมหกรรมคนเมือง งานผู้สูงอายุสากลทุกวันที่ 1 ตุลาคม งานแข่งขันกีฬาผู้สูงอายุ
4. ที่ผ่านมา เคยมีการจัดให้มีกิจกรรมเสริมรายได้หรืองานอดิเรก เช่น การทำดอกไม้ การพับผ้าเช็ดหน้า การสานตะกร้า กิจกรรมอื่นๆ ที่ผู้สูงอายุมีความถนัด เชิญวิทยากรจากแหล่งต่างๆ มาให้ความรู้ แต่ปัจจุบัน กิจกรรมนี้ได้หยุดชั่วคราว

สำหรับกิจกรรมทางประเพณีวันสงกรานต์ และวันผู้สูงอายุไทย วันครอบครัว ซึ่งทุกชมรมจัดให้มี ได้แก่ การรดน้ำสรงน้ำผู้สูงอายุ ส่วนกิจกรรมทางศาสนา มีการจัดทอดผ้ากฐินปีละ 1 ครั้ง การจัดหาวัดที่เหมาะสมจะไปทอดโดยผู้สูงอายุในชมรมเอง สำหรับค่าใช้จ่ายในการทอดกฐินก็จะตัดจากบัญชีชมรม จำนวนเงิน 5,000 บาท ส่วนรายได้ที่เพิ่มเข้ามาก็เป็นการสนับสนุนร่วมกันทำบุญของผู้สูงอายุเอง ส่วนการทอดผ้าป่า ก็ตัดบัญชีจากชมรมจำนวนเงิน 2,000 บาท ส่วนที่เพิ่มเข้ามาก็เป็นความสมัครใจจากสมาชิก และกิจกรรมปีใหม่ ค่าใช้จ่ายตัดบัญชีจากชมรมผู้สูงอายุทั้งหมด โดยผู้สูงอายุไม่ต้องจ่ายค่าใช้จ่ายอีก เป็นการเลี้ยงสังสรรค์ ผู้สูงอายุจะแสดงกิจกรรมกันอย่างเต็มที่และมีความสุขอย่างมาก แม้กระทั่งคนที่ไม่กล้าแสดงออกที่จะร่วมกิจกรรม แต่พอถึงคราวมีกิจกรรมจริงๆ ก็แสดงออกด้วยการร้องรำทำเพลงกันอย่างเต็มที่

รูปภาพ 5 การปฏิสังสรรค์ของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุแก่นไม้ ตลาดจินดา จ.นครปฐม

สำหรับในปีหนึ่งๆ ชมรมผู้สูงอายุของกรุงเทพมหานครจะรวมตัวกันเป็นรูปของสหพันธ์ ชมรมผู้สูงอายุของสำนักอนามัย 50 เขต สหพันธ์ชมรมผู้สูงอายุมี 14 กลุ่ม และดำเนินกิจกรรมผู้สูงอายุรณรงค์ขายบัตรเดินเพื่อสุขภาพทุกวันที่ 1 ตุลาคม ซึ่งเป็นวันผู้สูงอายุสากล โดย กรุงเทพมหานครจะแจกบัตรเดินเพื่อสุขภาพให้แต่ละชมรม 30 เล่ม มีทั้งสิ้น 300 ฉบับ จำหน่าย ฉบับละ 10 บาท เพื่อให้เป็นทุน อย่างไรก็ตาม มีรางวัลที่จัดให้แก่ผู้สูงอายุด้วย รายได้ที่ได้มอบแก่สหพันธ์ร้อยละ 40 อีกร้อยละ 60 มอบให้แก่ชมรมผู้สูงอายุนั้น ๆ

ชมรมผู้สูงอายุโดยส่วนใหญ่ถูกจัดตั้งขึ้นภายในสถานเอนกนามัย หรือศูนย์สาธารณสุข เพราะความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นสุขภาพกับกับความสูงอายุเป็นหลัก การให้บริการด้านสุขภาพของชมรมผู้สูงอายุ 1) ป้องกัน และส่งเสริมสุขภาพ โดยสนับสนุนให้มีการตั้งชมรมผู้สูงอายุ มีเจ้าหน้าที่กระทรวงสาธารณสุข เป็นผู้ให้ความรู้ ให้คำแนะนำ และสนับสนุนแก่โรงพยาบาลของรัฐ และเอกชนในการให้การศึกษาแก่ผู้สูงอายุ 2) รักษาและฟื้นฟู โดยสนับสนุนให้โรงพยาบาลในจังหวัดต่างๆ เปิดคลินิกผู้สูงอายุขึ้น และให้บริการรักษาพยาบาลแก่ผู้สูงอายุ เป็นกรณีพิเศษ ในโรงพยาบาลต่างๆ 3) ด้านสาธารณสุขมูลฐาน สนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุ ในหมู่บ้าน และฝึกอบรมอาสาสมัครสาธารณสุขกับผู้สื่อข่าวสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เพื่อให้ความรู้ในการดูแลสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ 4) สนับสนุนและฝึกอบรม บุคลากรทางการแพทย์ และการศึกษาวิจัย เกี่ยวกับสุขภาพของผู้สูงอายุ

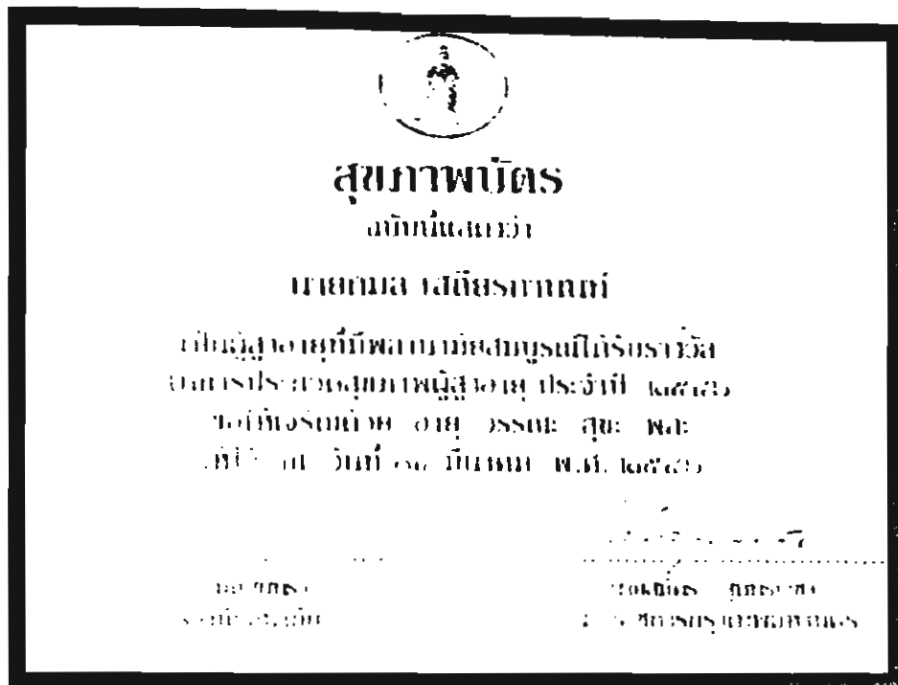
3. ความมั่นคงทางสุขภาพของผู้สูงอายุ

3.1 การสังคมสงเคราะห์ทางสุขภาพ

โดยปกติ สถานบริการสุขภาพหรือศูนย์บริการสาธารณสุขที่จัดบริการแก่ผู้สูงอายุ มีการจัดบริการตรวจวัด และการจัดการเชิงป้องกันสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยมีกิจกรรม ได้แก่

1. ชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูง วัดความดันโลหิต วัดการเต้นของหัวใจ
2. ตรวจหาน้ำตาลในเลือดหรือปัสสาวะ ตรวจวัดเม็ดเลือดขาว
3. ตรวจวัดการทำงานของไต ตรวจหาโรคเกาต์ ตรวจหาไขมันคลอเรสเตอรอล
4. ตรวจไขมันไตรกลีเซอไรด์ ตรวจการทำงานของตับและกระดูก
5. ตรวจสอบการมองเห็น ได้ยิน ช่องปากและฟัน
6. ส่งเสริมให้ออกกำลังกาย ให้คำปรึกษา แนะนำในการดูแลสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ

รูปภาพ 6 ตัวชี้วัดสุขภาพดีของผู้สูงอายุ

การพัฒนาระบบสุขภาพและสังคมสำหรับผู้สูงอายุ เป็นอีกประเด็นที่มีความสำคัญ โดยต้องพัฒนาระบบประกันสุขภาพให้มีคุณภาพ เข้าถึงชุมชนหรือครอบครัวของผู้สูงอายุ รวมทั้งการจัดสถานพยาบาลสำหรับผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยเรื้อรัง หรือครอบครัวไม่สามารถดูแลได้ ให้ความรู้กับคนในสังคมแม้จะเป็นวัยหนุ่มสาวในเรื่องการเตรียมตัวเป็นผู้สูงอายุ และการสร้างและพัฒนาทักษะระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นทักษะทางด้านอาชีพหรือด้านอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ในวัยสูงอายุก็ตาม ที่ขาดเสียไม่ได้คือ การสร้างเสริมการสร้างค่านิยมที่ดีในสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุ และการขจัดทัศนคติที่ว่าผู้สูงอายุเป็นภาระของสังคม

ประเด็นของการรักษาพยาบาลนั้น ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับบริการรักษาพยาบาล โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายในโครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาล (สปร.) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 จนในรัฐบาลปัจจุบันที่ได้มีนโยบายคุ้มครองสุขภาพของประชาชนโดยถ้วนหน้า ในโครงการ 30 บาท รักษาทุกโรค อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ผู้สูงอายุกว่าร้อยละ 70 ไม่ได้ใช้บัตรประกันสุขภาพเลย และที่เหลือที่ใช้ ก็ให้คำตอบว่า 1) บริการไม่ดี รอนาน คนมาก ยาที่ให้มารักษาไม่หาย 2) บัตร 30 บาทคุณภาพสู้บัตรสงเคราะห์ผู้สูงอายุไม่ได้ และ 3) ให้ไปหาแพทย์บ่อย จะได้จ่ายเงินรักษาบ่อยๆ แต่เดิม แพทย์จ่ายที่อยู่ได้ 3 เดือน 6 เดือน ตอนหลังจ่ายให้ 15 วันครั้ง

ในส่วนของการจัดบริการแก่ผู้สูงอายุ ปัจจุบันหลายหน่วยงานมีความซ้ำซ้อนกันแต่ไม่มีผู้รับผิดชอบโดยตรง รวมทั้งขาดแคลนงบประมาณ อุปกรณ์ และกำลังคนที่มารับผิดชอบดูแล ตลอดจนขาดข้อมูล ข่าวสาร สื่อต่างๆ ให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุ ส่วนสุขภาพของผู้สูงอายุเอง พบว่า

ในเขตชนบทมีความต้องการรับบริการด้านสุขภาพมากกว่าในเขตเมือง แต่ผู้สูงอายุเองไม่สามารถมารับบริการได้ เพราะไม่มีเงินและระยะทางไกล ผู้สูงอายุที่ทำงานไม่ได้ในครอบครัวยากจน 1.2 ล้านคน (ปี 2544) ผู้พิการทำงานไม่ได้ในครอบครัวยากจน 0.08 ล้านคน (ปี 2544) ผู้ยากจนไม่มีที่อยู่อาศัยมั่นคง 60,000 ครอบครัว (ปี 2544) คนที่ไม่มีบัตรสุขภาพ 0.5 ล้านคน (รายงานประจำปี เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ, 2545)

ภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่มีแบบแผนความเจ็บป่วยแบบเรื้อรัง เช่น โรคหลอดเลือดสมอง โรคหัวใจ ข้อเสื่อม ความดันโลหิตสูง ในผู้สูงอายุชายมีลักษณะทุพพลภาพระยะยาวร้อยละ 17 และในผู้สูงอายุหญิงร้อยละ 20 ส่วนลักษณะภาวะทุพพลภาพทั้งหมด พบว่า ในผู้สูงอายุชายมีร้อยละ 22 และในผู้สูงอายุหญิงร้อยละ 27 แม้ว่า ผู้หญิงจะมีอายุยืนยาวกว่าผู้ชาย แต่ก็มีจำนวนปีที่อยู่โดยมีความพิการมากกว่า

ปัญหาผู้สูงอายุทางด้านสุขภาพเป็นสาเหตุหลักของการหยุดทำงาน ซึ่งส่งผลต่อปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้สูงอายุตามมา ปัญหาสุขภาพผู้สูงอายุจะเป็นภาระต่อระบบบริการสุขภาพอย่างมากในอนาคต มีการศึกษา (เยาเวรัตน์ ปรปักษ์ขาม และวาทีณี บุญชะลิกษ์, 2545) ที่รายงานว่า ผู้สูงอายุไทยในปัจจุบันใช้เตียงในโรงพยาบาลรัฐทั่วประเทศถึงร้อยละ 28 ของปริมาณเตียงทั้งหมด และคาดว่าจะมีการเพิ่มขึ้นของการครองเตียงในอัตราที่สูงเป็น 3 เท่า ของการเพิ่มในประชากรอายุน้อย ผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่ มีการศึกษาน้อย จึงทำให้ขาดข้อมูล และความรู้พื้นฐานในด้านการป้องกัน และการรักษาสุขภาพเบื้องต้นของตนเองมาแต่วัยเด็ก อาจสรุปถึงปัญหาของผู้สูงอายุได้ ดังนี้

- 1) ผู้สูงอายุมีปัญหาด้านสุขภาพแตกต่างจากประชากรกลุ่มอื่น ผู้สูงอายุโดยทั่วไปร้อยละ 70 มีโรคเรื้อรัง ซึ่งเป็นโรคที่เกี่ยวข้องกับความเสื่อมที่กำลังถดถอย โดยเฉพาะผู้ที่มีปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม จะยิ่งทำให้เกิดปัญหาสุขภาพทางจิตเพิ่มยิ่งขึ้น
- 2) โรคที่พบบ่อยในผู้สูงอายุ แบ่งเป็นโรคที่ป้องกันได้ เช่น โรคติดเชื้อ ท้องร่วง การใช้ยาผิด และโรคที่ป้องกันไม่ได้แต่สามารถลดความรุนแรงได้ และชะลอการเกิดได้ เช่น มะเร็ง ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจขาดเลือด โรคความเสื่อมต่างๆ

ผู้สูงอายุหญิงมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องทุพพลภาพระยะยาวและระดับความรุนแรงสูงกว่าผู้สูงอายุชาย ผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานครและภาคกลางมีภาวะทุพพลภาพมากกว่าผู้สูงอายุในภาคอื่นชัดเจน นอกจากนี้ยังปรากฏถึงความสัมพันธ์ชัดเจนระหว่างภาวะทุพพลภาพระยะยาวกับเขตการปกครองที่อยู่อาศัย อาศัยในเขตเมือง) การอ่านออกเขียนได้ (อ่านไม่ออก-เขียนไม่ได้) และสถานะเศรษฐกิจ (ขาดสน) ภาวะทุพพลภาพเป็นปัญหาสำคัญในประชากรสูงอายุไทย จากการศึกษา (อ้างใน Jitapatkul et al, 1999) พบว่าผู้สูงอายุทุก 1 ใน 4 คนจะมีภาวะทุพพลภาพ (ทั้งหมด) โดยที่ร้อยละ 76 ของผู้มีภาวะทุพพลภาพเป็นภาวะทุพพลภาพระยะยาว

ร้อยละ 1.8 ของประชากรสูงอายุทั้งหมดหรือราว 100,000 คน ในปัจจุบันมีภาวะทุพพลภาพระดับรุนแรงหรือรุนแรงมากอันจำเป็นที่จะต้องมีผู้ดูแลใกล้ชิด

ตารางที่ 4 ร้อยละของภาวะทุพพลภาพระยะยาว ภาวะทุพพลภาพทั้งหมด และการพึ่งพา ในกิจวัตรประจำวันของผู้สูงอายุ

สภาวะสุขภาพ	ชาย				หญิง			
	รวม	60-69	70-79	80+	รวม	60-69	70-79	80+
ภาวะทุพพลภาพระยะยาว	17.4	14.6	19.4	27.6	20.2	14.9	23.4	36.0
ภาวะทุพพลภาพทั้งหมด	22.0	19.5	22.9	33.3	27.2	22.7	30.6	39.7
การพึ่งพา	5.7	4.0	5.4	16.1	7.9	4.4	8.9	20.9

ที่มา : Jitapatkul, Kunaanusont, Phoolcharoen, and Suriyawongpaisal. Health Problem of Elderly : A National Survey, 1999

หมายเหตุ : ภาวะทุพพลภาพระยะยาว หมายถึง การมีความจำกัดในการทำกิจกรรมเป็นเวลา 6 เดือนหรือมากกว่า

ภาวะทุพพลภาพทั้งหมด หมายถึงการมีความพิการเป็นระยะเวลานาน หรือไม่มีความพิการแบบยาวนาน แต่มีความพิการระยะสั้น อันเป็นข้อจำกัดจากความเจ็บป่วยที่เป็นอยู่

การพึ่งพา หมายถึง การมีความต้องการการช่วยเหลือ หรือแนะนำในการทำกิจวัตรประจำวันในการดูแลตนเอง ได้แก่ การกินอาหาร การแต่งตัว การเดินทางเคลื่อนย้าย การเข้าห้องน้ำ การใส่เสื้อผ้า และการอาบน้ำ

จากการศึกษานี้ (อ้างแล้ว Jitapatkul et al, 1999) ยังพบว่าผู้สูงอายุที่มีอายุมาก ผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานครและเทศบาล (เขตเมือง) และผู้สูงอายุหญิงมีอัตราภาวะพึ่งพาสูงและเป็นกลุ่มประชากรที่จะได้รับประโยชน์จากการบริการแบบเบ็ดเสร็จโดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริการระดับปฐมภูมิในชุมชน การสาธารณสุขมูลฐานจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพาเหล่านี้

สำหรับรูปแบบการจัดบริการสุขภาพ ในประเทศไทยยังมีอยู่ไม่มาก มีในศูนย์ ชมรม สมาคม องค์การเอกชนที่แฝงอยู่ในโรงพยาบาล เป็นสถานที่ที่ผู้สูงอายุสามารถไปรับบริการและร่วมกิจกรรมต่างๆ หรือโทรศัพท์หรือเพื่อปรึกษา และขอแนะนำได้ ในภาครัฐ ศูนย์ผู้สูงอายุจะเป็นศูนย์กลางในการประสานงานระหว่างชมรมผู้สูงอายุที่อยู่ในการสนับสนุนของศูนย์ผู้สูงอายุ แต่ละศูนย์บริการสาธารณสุข ในต่างประเทศมีการจัดให้ผู้สูงอายุไปอยู่ที่ศูนย์บริการดูแลผู้สูงอายุ อาจมีการเข้ากลุ่มในตอนกลางวัน ตัวก็ไปทำ พบเพื่อนพูดคุยกัน สักอาทิตย์ละครั้ง ไม่ปิดกั้นตัวเอง การให้บริการของสถานบริการ จะมีทั้งเชิงรับ เชิงรุก และการบริการส่งต่อ กล่าวคือ

นอกเหนือจากการให้บริการต่างๆภายในสถานบริการแล้ว เจ้าหน้าที่จะปฏิบัติหน้าที่ในงานที่รับผิดชอบเพื่อติดตามเยี่ยมผู้สูงอายุ ที่มีปัญหา ไม่สามารถมารับบริการที่สถานบริการสุขภาพได้ และในผู้สูงอายุรายใดที่มีปัญหาเจ็บป่วยเกินขีดความสามารถของสถานบริการย่อย ก็จะส่งต่อไปยังโรงพยาบาล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยมักดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ ประกอบด้วย 1) แพทย์ เภสัชกร พยาบาลวิชาชีพ นักสังคมสงเคราะห์ 2) ผู้ดูแลผู้สูงอายุ 3) อาสาสมัคร และ 4) ผู้สูงอายุ

ตารางที่ 5 ผู้สูงอายุที่เข้ามาขอรับบริการรักษาโรคที่พบบ่อย 10 โรคแรกเรียงตามลำดับ

ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ป่วยนอก	ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ป่วยใน
เบาหวาน	ต่อกระຈก
ความดันโลหิตสูง	ติดเชื้ทางเดินอาหาร
ปวดข้อ กระดูก	ความดันโลหิตสูง
หลอดเลือดหัวใจ	เบาหวาน
วัณโรคปอด	วัณโรคปอด
ต่อกระຈก	อาการทั่วไปไม่เฉพาะกลุ่ม
ปอดอุดตันเรื้อรัง	ลูกหมากโต
ความผิดปกติทางเดินอาหาร	ปอดอุดตันเรื้อรัง
อาการทั่วไปไม่เฉพาะ	หลอดเลือดในสมอง
ปวดหลัง	ปัญหาหลังผ่าตัด

ที่มา สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ รายงานประจำปี 2542-2543

สำหรับประเทศไทย สนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแลผู้สูงอายุโดยบ้านและชุมชนมากกว่า ทั้งนี้ จำเป็นต้องจัดกลุ่มประชากรสูงอายุ ซึ่งแบ่งได้ 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ ผู้สูงอายุตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย จากการสำรวจอัตราการทำงานของผู้สูงอายุซึ่งเริ่มลดลง ไม่สามารถทำงานได้เท่าที่ควรหลังจากอายุ 70 ปี ขึ้นไป ดังนั้น อาจแบ่งกลุ่มผู้สูงอายุตอนกลางและตอนปลายออกเป็น 3 กลุ่มในการดูแลรักษา (อ้างแล้ว เยาวรัตน์ ปรปักษ์ขาม และวาทีนี บุญชะลิกษ์, 2545) คือ 1) กลุ่มที่มีสุขภาพดีและอยู่ตามลำพังได้ 2) กลุ่มที่ต้องได้รับการช่วยเหลือในชีวิตประจำวัน และ 3) กลุ่มที่ป่วย อาจจะต้องการการดูแลในระยะสั้นหรือระยะยาว กลุ่มแรกควรมีบริการเพื่อสร้างเสริมสุขภาพ และจรรโลงสภาวะสุขภาพดี ให้คงอยู่ได้ตามอายุ โดยอิสระไม่ต้องพึ่งพาบริการของรัฐ กลุ่มที่สองต้องการบริการทางสังคม คือ ผู้ช่วยเหลือหรือผู้ดูแลในชีวิตประจำวันและการเฝ้าระวังทางสุขภาพ ส่วนกลุ่มที่ 3 นั้น ต้องการการดูแลด้านการแพทย์ ซึ่งอาจเป็นการดูแลที่บ้านหรือสถานพยาบาลที่ต้องการความต่อเนื่องของบริการ

ในปี 2543 มีสัดส่วนของผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปที่ต้องการบริการต่อเนื่องระยะยาวอยู่ถึงร้อยละ 14.8 โดยที่กลุ่มนี้ต้องจำกัดตัวเองอยู่ในบ้าน ต้องนอนติดเตียง ต้องพึ่งพาในการดูแลตนเองหรือเป็นโรคสมองเสื่อม และจะเพิ่มจำนวนอีกเกือบ 10 เท่า หรือเป็น 700,000 คนในอีก 20 ปีข้างหน้า (ศรีจิตรา บุนนาค และสุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, 2541) การมีข้อมูลประชากรสูงอายุที่ชัดเจน สามารถระบุได้ถึงปริมาณความต้องการการดูแลด้านสุขภาพ ความช่วยเหลือด้านความเป็นอยู่ทางสังคมและสวัสดิการ จะทำให้รัฐบาลสามารถกำหนดนโยบายสำหรับผู้สูงอายุในระยะสั้นและระยะยาวได้อย่างเหมาะสม

ตารางที่ 6 วิธีการดูแลสุขภาพเมื่อเกิดภาวะเจ็บป่วยของผู้สูงอายุ

วิธีการ	ร้อยละ
ปล่อยให้หายเอง	7
ซื้อยากินเอง	20
รักษาตามคำแนะนำของญาติพี่น้อง	5
รักษากับแพทย์แผนปัจจุบัน	30
รักษาด้วยสมุนไพร	13
รักษาทางไสยศาสตร์	1
รักษามากกว่า 1 วิธี ผสมผสาน	40

ที่มา การศึกษาคุณลักษณะผู้สูงอายุไทยที่มีอายุเกิน 100 ปี. 2541 หน้า 62

จากการศึกษาคุณลักษณะผู้สูงอายุที่มีอายุเกิน 100 ปี (วันดี โภคะกุล และคณะ, 2541) ได้สำรวจวิธีการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุเมื่อเกิดภาวะความเจ็บป่วย มักมีการรักษาแบบผสมผสานถึงร้อยละ 40 รักษาแพทย์แผนปัจจุบันร้อยละ 30 สำหรับการบริการผู้สูงอายุมีขอบเขตและรูปแบบที่จำกัดในปัจจุบันมีไม่เพียงพอประกอบกับทรัพยากรจำกัด ทำให้บริการต่างๆ ไม่สามารถสนองตอบความต้องการของผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุซื้อยากินเองและปล่อยให้หายเองร้อยละ 20 และ 7 ตามลำดับ และปัญหาอื่นๆ ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมก็เพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุจึงไม่สามารถปรับตัวได้ทัน

แนวทางแก้ไขทางหนึ่งเพื่อตอบสนองต่อความต้องการให้เพียงพอและประหยัดค่าใช้จ่าย คือ การนำการักษาแพทย์พื้นบ้านหรือแผนไทย หรือการบำบัดพื้นบ้าน เข้ามารวมรักษา ดูแลด้วย ช่วยลดความเจ็บป่วย และลดค่าใช้จ่ายการดูแลผู้ป่วย การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุ การตรวจสุขภาพเวดล้อม ภาครัฐต้องมีริบเร่งหามาตรการที่ป้องกัน ระบบบริการสุขภาพต้องเปลี่ยน นำการแพทย์พื้นบ้านเข้ามา โดยเฉพาะโรคเรื้อรัง

รังและให้ผลในระยะยาว ซึ่งโรคเหล่านี้ต้องใช้งบประมาณในการรักษามาก ทั้งนี้ สิ่งที่ต้องเร่งดำเนินการให้เกิดผลต่อเนื่องคือการให้ความรู้แก่คนหนุ่มสาว เกี่ยวกับโรคที่จะมาพร้อมกับความสูงอายุ โรคเรื้อรัง โรคเมะเร็ง โรคความจำเสื่อม เป็นการดูแลสุขภาพตนเองเพื่ออนาคต ซึ่งสามารถชะลอหรือลดภาวะเจ็บป่วยได้และโดยเฉพาะมีหลายปัจจัยที่นำไปสู่การเป็นโรค เช่น เรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรมกรกินอาหาร ความเป็นอยู่ อาชีพ สารเคมีและสิ่งแวดล้อม (สัมภาษณ์, วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์, 2546)

3.2 ประสพการณ์เกี่ยวกับการได้รับความช่วยเหลือด้านสุขภาพ

จากการศึกษางานวิจัยผู้สูงอายุหลายๆ ชิ้น พบว่า มีข้อสรุปที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ปัญหาของผู้สูงอายุคือการมีอายุมากขึ้น นอกจากนี้ปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุเกิดจากปัจจัยหลายประการ ได้แก่ เพศ การศึกษา รายได้ และปัจจัยเหล่านี้มีความสัมพันธ์ต่อการดูแลสุขภาพและพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพที่ถูกต้อง ซึ่งจะชะลอปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุได้

การสงเคราะห์เกี่ยวกับเบี้ยยังชีพ บ้านสงเคราะห์ และจัดให้มีชมรมผู้สูงอายุ มีอยู่ในระดับหนึ่ง โดยที่นโยบายของไทยได้ส่งเสริมการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุมากกว่าการจัดตั้งสถาบัน ส่วนระบบการคัดเลือกผู้สูงอายุที่ยากไร้ โดยผ่านกรมประชาสงเคราะห์ สำนักงานประชาสงเคราะห์ จังหวัด อย่างไรก็ดีตาม การสำรวจ พบว่า ผู้สูงอายุที่สมควรได้รับเบี้ยยังชีพในโครงการสงเคราะห์ ขยายกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น เนื่องจากมีผู้สูงอายุเพียง 1 ราย จากการสัมภาษณ์ 40 คน ที่ได้รับการสงเคราะห์เดือนละ 300 บาทต่อเดือน

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่รายงานว่าตนมีสุขภาพแข็งแรงมาก โดยไม่ค่อยพึ่งโรงพยาบาลหรือการรักษาถึงร้อยละ 70 รองลงมาผู้สูงอายุรายงานว่าตนมีสุขภาพแข็งแรงปานกลาง ร้อยละ 20 และผู้สูงอายุที่รายงานว่ามิสุขภาพค่อนข้างอ่อนแอเข้าโรงพยาบาลบ่อยไม่ถึงร้อยละ 10 การศึกษาครั้งนี้ ได้สอบถามผู้สูงอายุ เกี่ยวกับปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุและความถี่ในการเข้าโรงพยาบาล สถานรักษา การเดินทาง เคลื่อนไหว รวมทั้ง การทำงาน ภาวะความเจ็บป่วย มีผู้สูงอายุ 4 รายที่ตอบว่าเป็นเบาหวาน ความดันโลหิตสูง ปวดข้อ อย่างไรก็ดีตาม ผู้สูงอายุทั้ง 4 ราย กล่าวเป็นเชิงมองโลกในแง่บวกว่า การเป็นโรคเป็นเรื่องที่สามารถควบคุมได้ ส่วนเรื่องการปวดข้อ ปวดหลัง ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาของผู้สูงอายุ

4. สุขภาวะของผู้สูงอายุระยะยาว

4.1 นโยบายและแผนผู้สูงอายุที่ผ่านมา-ปัจจุบัน

ปี พ.ศ. 2529 จึงได้มีการจัดทำแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับแรกขึ้น โดยครอบคลุมระยะเวลาระหว่าง พ.ศ.2529-2544 โดยการจัดทำแผนดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากข้อเสนอแนะขององค์การสหประชาชาติเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้ว ปัญหาผู้สูงอายุก็ยังไม่ใช่ว่าปัญหาที่ถูกให้ความสำคัญในลำดับต้นๆ แต่เพื่อเตรียมตัวให้ชีวิตมีคุณภาพในอีก 20-30 ปีข้างหน้า ทั้งนี้ ประเทศไทยเข้าสู่ภาวะประชากรสูงอายุเร็วกว่าถึง 3 เท่า เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศตะวันตก ทำให้ช่วงสำหรับโอกาสในการปรับเปลี่ยนและพัฒนาที่มีความจำกัดยิ่งขึ้น สำหรับแนวทางของร่างแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545-พ.ศ.2564) ซึ่งนอกเหนือจากมาจากการคาดประมาณสถิติประชากรผู้สูงอายุแล้ว รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ยังได้ระบุชัดเจนในมาตรา 54 และ 80 ว่าด้วยผู้อายุเกิน 60 ปีบริบูรณ์ และไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ และรัฐต้องคุ้มครอง ส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย ส่งเสริมและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว และความเข้มแข็งของชุมชน รัฐต้องสงเคราะห์คนชรา ผู้ยากไร้ ผู้พิการ หรือทุพพลภาพ และผู้ด้อยโอกาสให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้

จำนวนผู้สูงอายุและสภาพปัญหาของผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น จึงมีการเตรียมการช่วยเหลือ ผู้สูงอายุในกรณีต่างๆ จึงได้กำหนดเป็นแผนระยะยาว สำหรับผู้สูงอายุ (2525-2544) สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) ได้ระบุว่า รัฐควรต้องมีบทบาทในการสร้างความเข้าใจถึงปัญหาของผู้สูงอายุ กลุ่มอายุ 60 ปีขึ้นไป และยังคงสนับสนุนให้ประชาชน วางแผน หรือเตรียมการ เพื่อการพึ่งตนเองในยามสูงอายุ สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) รัฐมีนโยบายสนับสนุน ให้ผู้สูงอายุได้มีหลักประกัน ในการรับบริการสาธารณสุข ทั้งทางด้านป้องกัน ส่งเสริมสุขภาพ พึ่งพา และรักษาพยาบาล และในปี พ.ศ.2535 ได้จัดตั้ง สถาบันพัฒนาสุขภาพ และเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ ที่สงเคราะห์ด้านการรักษาพยาบาล แก่ผู้สูงอายุ (ให้ผู้สูงอายุได้รับบัตรสงเคราะห์ ในการรักษาพยาบาลอย่างทั่วถึง) ต่อมาในปี พ.ศ.2537 รัฐมีนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ในด้านการดูแลผู้สูงอายุ ให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ส่งเสริมสุขภาพอนามัย และสวัสดิภาพผู้สูงอายุ ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีบทบาท และถ่ายทอดให้ชุมชน และให้สังคมมีบทบาท ในการร่วมมือช่วยเหลือผู้สูงอายุด้วย

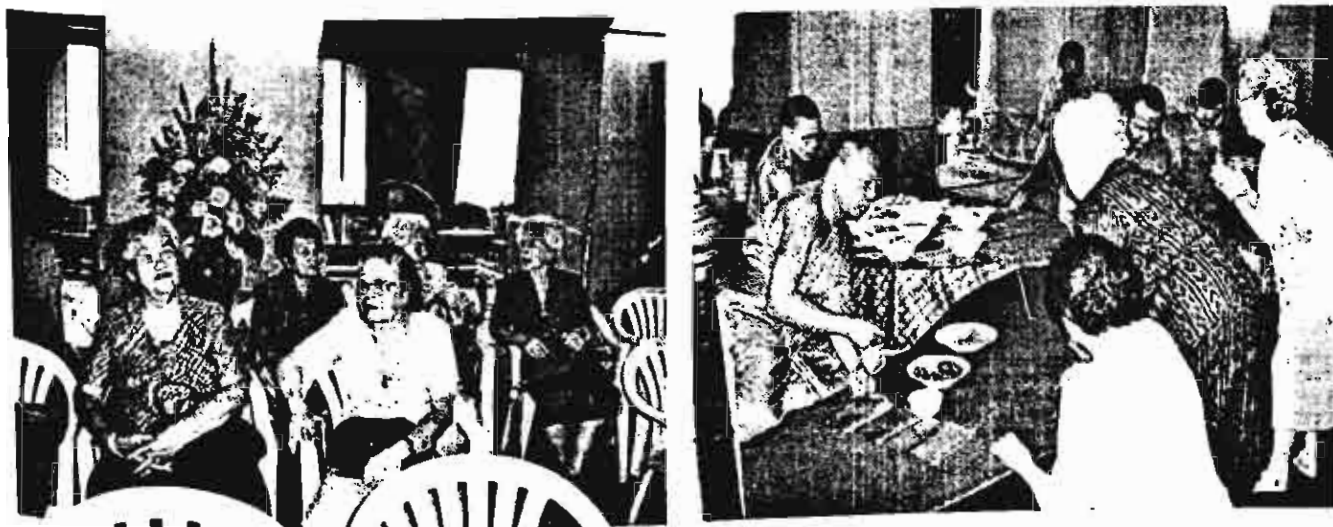
สาระสำคัญของนโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว (2535-2554) เกิดขึ้นจากข้อเท็จจริงที่ว่า รัฐบาลมีนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และจัดให้มีกฎหมายเพื่อส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคมเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิ และระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพ

และสุขภาพผู้สูงอายุ ส่วนด้านสังคมได้เร่งรัดให้สร้างหลักประกันสำหรับบริการสุขภาพแก่ประชาชนในการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ

สภาผู้สูงอายุขอให้รัฐบาลจัดสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการให้บริการรักษาพยาบาลฟรี แก่ผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุซึ่งยากจนในส่วนภูมิภาคมีความยากลำบากมาก และต้องการรับบริการจากรัฐบาลเป็นอย่างยิ่ง สาระสำคัญของนโยบายฉบับนี้ เมื่อมุ่งประเด็นในหัวข้อความมั่นคง คึกคัก และสุขภาพผู้สูงอายุแล้ว นโยบายดังกล่าวได้ครอบคลุมหลายด้าน (อ้างใน คณะทำงานพิจารณานโยบายและมาตรการหลักเพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุ, 2535) ได้แก่

1. ส่งเสริมและให้บริการเรียนรู้ต่างๆ ที่จะทำให้ผู้สูงอายุรู้จักปรับตัว รักษาสุขภาพอนามัย ป้องกันโรค และออกกำลังกายที่ถูกต้อง รวมทั้งให้มีความสามารถที่จะดำรงชีวิตในบั้นปลายอย่างมีคุณค่าและมีความสุข
2. ให้มีบริการพื้นฐานและสวัสดิการทางสังคมตลอดจนการสงเคราะห์ด้านต่างๆ ตามความต้องการและจำเป็นอย่างเพียงพอแก่ผู้สูงอายุโดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีรายได้ต่ำ และไม่มีผู้อุปการะ
3. ส่งเสริมลักษณะความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในครอบครัว รวมทั้งสร้างค่านิยมในการให้ความเคารพและความกตัญญูตเวทีแก่ผู้สูงอายุ
4. สนับสนุนให้สถาบันศาสนามีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่คุณธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ตลอดจนเป็นที่พึ่งทางจิตใจโดยเฉพาะแก่ผู้สูงอายุได้
5. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและภาคเอกชนมีบทบาทสำคัญในการจัดสวัสดิการและบริการผู้สูงอายุและให้โอกาสผู้สูงอายุเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ อย่างเหมาะสม และเกิดประโยชน์ทั้งแก่ผู้สูงอายุและสังคม

รูปภาพ 7 ผู้สูงอายุกับสถาบันศาสนา

มาตรการและข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการต่อการคุ้มครองผู้สูงอายุ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 54 บุคคลซึ่งมีอายุเกิน 60 ปีบริบูรณ์ ให้รัฐช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ และมาตรา 80 วรรค 2 รัฐต้องสงเคราะห์คนชรา ผู้ยากไร้ ผู้พิการ หรือทุพพลภาพ และผู้ด้อยโอกาส ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้ ตามแผนปฏิบัติการแม่บทว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของผู้สูงอายุ มีมาตรการด้านนิติบัญญัติ และด้านบริหาร (อ้างใน <http://www.inet.co.th/humanrights/plan/Chapter4/c4>)

ดังนี้

มาตรการด้านนิติบัญญัติ

- 1) เร่งออกกฎหมายว่าด้วยผู้สูงอายุ และกฎหมายที่รองรับมาตรา 54
- 2) จัดให้มีการตราพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้สูงอายุที่มีมิติรอบด้าน เช่น การให้บริการด้านสุขภาพ อนามัย ประกันสังคม การให้สิทธิประโยชน์พิเศษแก่ ผู้สูงอายุ ในด้านสาธารณูปโภคต่างๆ ให้การสงเคราะห์ที่พักอาศัยกรณีขาดไร้อุปการะ การลดหย่อนภาษีเงินได้แก่ผู้สูงอายุ หรือผู้ที่ดูแลผู้สูงอายุ การลดหย่อนภาษีแก่ธุรกิจหรือบริการ ด้านสุขภาพอนามัยแก่ผู้สูงอายุ หรือยกเว้นภาษีการยกเว้นภาษี บำเหน็จบำนาญแก่ผู้สูงอายุ
- 3) จัดให้มีการตรากฎหมายในหมวดว่าด้วยการสงเคราะห์ผู้สูงอายุในร่างพระราชบัญญัติสวัสดิการสังคมฯ
- 4) แก้ไขกฎหมายครอบครัว ประมวลกฎหมายอาญา พระราชบัญญัติประกันสังคม ตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และผู้สูงอายุ วุฒิสภา เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับความคุ้มครองมากขึ้น
- 5) จัดให้มีการศึกษาวิเคราะห์วิจัยเกี่ยวกับสิทธิในการตัดสินใจชีวิต เพื่อให้ผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยจนไม่มีทางเยียวยารักษาได้หรือมีชีวิตรอดอยู่ได้ด้วยเครื่องช่วยชีวิตเท่านั้น สามารถปฏิเสธการรักษาพยาบาลโดยบุคคลนั้นได้โดยแสดงเจตจำนงไว้เป็น ลายลักษณ์อักษรล่วงหน้า ขณะที่มติดังกล่าวจะสมบูรณ์ภายใต้การวินิจฉัยของแพทย์ ร่วมกับครอบครัว เพื่อผลักดันร่างพระราชบัญญัติสิทธิในการตัดสินใจชีวิตหน่วยงานผู้รับผิดชอบ คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงาน ผู้สูงอายุแห่งชาติ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ สตรี และผู้สูงอายุของรัฐสภา คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ